

TEORIJA IN PRAKSA

REVIIA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA
1980, LET. XVII, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

1

IZ VSEBINE

Janez Stanič: Na pragu novega desetletja
France Černe: Poizkus izdelave obče teorije razvoja sveta
Temelji marksizma: S posvetovanja o pedagoško didaktičnih
vprašanih predmeta »temelji marksizma« objavljamo prispevke:
Galja Staniča, Andreja Kirna, Slavka Soršaka, Slavka
Podmenika, Danice Purg, Pavla Gantarja in Miroslava Glasa
Branko Caratan: Nova levica in njena strategija
Karel Šiškovič: Parlamentarne in evropske volitve 1979 v Italiji

TEORIJA IN PRAKSA

1980

1

revija za družbena vprašanja, let. XVII, št. 1, str. 1—152, Ljubljana, januar 1980 — UDK 3, YU
ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani;
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Silva Jereb, Maca Jogan, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Vladimir Klemenčič, Vlado Klemenčič, Peter Klinar, Joco Klopčič, Stane Kranjc, Franc Kržan, Boris Majer, Boštjan Markič, Oto Norčič, Ernest Petrič, Franci Polak, Rudi Rizman, Janko Rupnik, Slavko Soršak, Gojko Stanič, Franc Šali, Ivo Tavčar, Franc Tetičkovič, Niko Toš, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Ciril Baškovič, Adolf Bibič, Ivan Hvala, Maca Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Vlado Klemenčič, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Albin Mahkovec, Tomo Martelanc, Ciril Ribičič

GLAVNI UREDNIK:

Adolf Bibič

ODGOVORNI UREDNIKI:

Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 80 din, za druge individualne naročnike 150 din, za delovne organizacije 250 din, za tujino 400 din; cena enojne številke v prosti prodaji 25 din in dvojne številke 40 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni raču FSPN: 50110-620-107-72140-000-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzija do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

JANEZ STANIČ: Na pragu novega deset-
letja 3

ČLANKI, RAZPRAVE:

FRANCE ČERNE: Poizkus izdelave obče te-
orije razvoja sveta 8

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

LUDVIK ČARNI: Sodobne razprave o histo-
ričnem materializmu 30

FRANC DOLENC: Ali se v TOZD uveljavlja
klasična organizacija podjetja? 34

TEMELJI MARKSIZMA:

GOJKO STANIČ: Aktualna vprašanja pred-
meta »temelji marksizma« 39

ANDREJ KIRN: O izkušnjah predavanja pred-
meta »temelji filozofije« 42

GOJKO STANIČ: Vsebina predmeta »temelji
sociologije in politologije« 49

SLAVKO SORŠAK: Razkorak med želenimi
in doseženimi učnovzgojnimi smotri (pri pouku
predmeta »temelji marksizma«) 58

SLAVKO PODMENIK: Predznanje in miselne
zmogljivosti študentov 65

DANICA PURG: Nekatere izkušnje pri poda-
janju predmeta »temelji marksizma« 77

PAVLE GANTAR: Prilagajanje »temeljev so-
ciologije in politologije« potrebam nedružbo-
slovnih disciplin 81

MIROSLAV GLAS: Programska in pedagoška
vprašanja pouka »temelji politične ekono-
mije« 84

SODOBNI SOCIALIZEM:

BRANKO CARATAN: Nova levica in njena
strategija 91

MEDNARODNI ODNOSI:

KAREL ŠISKOVIČ: Parlamentarne in evropske
volitve 1979 v Italiji 108

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

BOGOMIL FERFILA: Vključevanje obrambne
tematike v temeljne discipline politoloških,
socioloških in komunikoloških znanosti 130

BOJKO BUČAR: Dejavnost haške akademije
za mednarodno pravo 133

Med novimi knjigami 136

Listamo po tujih revijah 139

Iz domačih revij 141

Bibliografija knjig in člankov 144

Avtorski sinopsisi 149

Priloga: Kazalo letnika 1979

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja
let. XVII, št. 1, str. 1—152.
Ljubljana, januar 1980

CONTENTS

EDITORIAL:

JANEZ STANIČ: On the Threshold of the New Decade 3

ARTICLES, STUDIES:

FRANCE ČNRNE: Attempt to Construct a General Developmental Theory of the World 8

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

LUDVIK ČARNI: Contemporary Discussions on Historical Materialism 30

FRANC DOLENC: Has the Classical Organization of Enterprises Established itself in BOALs? 34

FOUNDAMENTALS OF MARXISM:

GOJKO STANIČ: Current Issues on the Subject »Fundamentals of Marxism« 39

ANDREJ KIRN: Experience of the Lecturer of the Subject „Fundamentals of Philosophy” 42

GOJKO STANIČ: The Content of the Subject „Fundamentals of Sociology and Political Science” 49

SLAVKO SORŠAK: The Gap between the Desired and Achieved Educational Goals 58

SLAVKO PODMENIK: Preliminary Acquired Knowledge and Intellectual Capacities of Students 65

DANICA PURG: Some Experience in Lecturing on the Subject „Fundamentals of Marxism” 77

PAVLE GANTAR: The Application of „Fundamentals of Sociology and Political Science” to the Needs of Non-social Disciplines 81

MIROSLAV GLAS: Issues Concerning the Program and Educational Goals of the Subject „Fundamentals of Political Economy” 84

CONTEMPORARY SOCIALISM:

BRANKO CARATAN: The New Left and its Strategy 91

INTERNATIONAL RELATIONS:

KAREL ŠISKOVIČ: The 1979 Parliamentary and European Elections in Italy 108

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

BOGOMIL FERFILA: The Incorporation of Defence Topics into the Fundamental Disciplines of Sociology, Communication and Political Sciences 130

BOJKO BUČAR: The Activity of the Haag Academy for International Law 133

A Survey of New Books 136

From Foreign Reviews 139

From Domestic Reviews 141

Bibliography of Books and Articles 144

Authors' Synopses 149

Appendix: Catalogue for 1979

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ЯНЕЗ СТАНИЧ: На кануне нового десятилетия 3

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ФРАНЦЕ ЧЕРНЕ: Попытка выработки общей теории развития мира 8

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ЛУДВИК ЧАРНИ: Современные обсуждения на тему исторического материализма 30
 ФРАНЦ ДОЛЕНЦ: Упрочилась ли в ПООТ классическая организация предприятия? 34

ОСНОВЫ МАРКСИЗМА:

ГОЙКО СТАНИЧ: Актуальные вопросы предмета »Основы марксизма« 39

АНДРЕЙ КИРН: Опыт преподавателя предмета »Основы философии« 42

ГОЙКО СТАНИЧ: Содержание предмета »Основы социологии и политических наук« 49

СЛАВКО СОРШАК: Разрыв между желанными и достигнутыми учебно-воспитательными целями 58

СЛАВКО ПОДАМЕНИК: Предзнание и умственные способности студентов 65

ДАНИЦА ПУРГ: Некоторые опыты преподавания предмета »Основы марксизма« 77

ПАВЛЕ ГАНТАР: Применение »Основ социологии и политологии« потребностям не-общественных дисциплин 81

МИРОСЛАВ ГЛАС: Программные и педагогические проблемы преподавания »Основ политической экономики« 84

СОВРЕМЕННЫЙ СОЦИАЛИЗМ:

БРАНКО ЦАРАТАН: Новые левые и их стратегия 91

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

КАРЕЛ ШИШКОВИЧ: Парламентарные и европейские выборы в 1979 году в Италии 108

СПЕЦИАЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

БОГОМИЛ ФЕРФИЛА: Включение оборонной тематики в основные дисциплины политологических, социологических и коммуникационных наук 130

БОЙКО БУЧАР: Деятельность Академии международного права в ГААГЕ 133

Среди новых книг 136

Перелистываем иностранные журналы 139

По отечественным журналам 141

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ 144

Авторские синопсисы 149

Каталог XVI. года издания (1979)

Na pragu novega desetletja

Pogled v prihodnost je navadno tvegan, a kljub temu je to ena najstarejših človeških potreb, zlasti v trenutkih, ko se v sedanjosti dogaja nekaj novega, ko privajeni tokovi življenja ubirajo nove struge. Nekaj podobnega se v mednarodnem življenju dogaja zdaj, na prelomu leta in desetletja, ko so se sicer že dalj časa zaznavni negativni tokovi v svetu začeli združevati in naraščati v reko, ki bi ji nekoč rekli — vladna vojna. Zdaj ji (še) ne pravimo tako, delno zaradi še vedno brlečega upanja, da se razmere vendarle ne bodo tako poslabšale, delno pa tudi zato, ker je dvomljivo, če to več kot dve desetletji staro oznako lahko uporabimo za drugačen svet in drugačne razmere. Če res stopamo v obdobje nove hladne vojne, potem si bo zanj treba izmisliti drugo ime, kajti prav gotovo se ne bodo ponovili ne čas ne razmere iz petdesetih let. Količine in kakovosti, ki sestavljajo današnjo mednarodno skupnost, so drugačne, mnoge tudi nove; na popolnoma drugačni ravni je gibanje neuvrščenosti, številnejše in močnejše so sile miru in napredka v svetu in znotraj obeh največjih blokov, bolj je občutiti nove, o marsičem še neznane sile, kot je, denimo, Kitajska ...

Toda — ali je sploh res, da stopamo v obdobje nove »hladne vojne«?

Najmanj, kar lahko z gotovostjo trdimo, je, da se je mednarodni položaj v začetku leta 1980 hitro in močno poslabšal in to predvsem zaradi zaostrovanja med največjima blokoma in zaradi močne okrepitve tiste blokovske miselnosti, ki vidi rešitev nasprotij in protislovij sodobnega sveta v uporabi sile, vmešavanju v notranje zadeve drugih, zaostreni tekmi za vplivna področja, skratka, v politiki »trde roke« v mednarodnih odnosih. Res je novoletna sovjetska intervencija v Afganistanu prinesla ohladitev tako rekoč čez noč, ni pa mogoče trditi, da je bil to tudi edini vzrok zanj. Vsaj tja od srede sedemdesetih let so se blokovska nasprotja zdaj bolj, zdaj manj neopazno kopičila in mnoge države in državniki — med njimi ne na zadnjem mestu tudi Jugoslavija in predsednik Tito — so že vrsti let vztrajno in vse bolj zaskrbljeno opozarjali, da se ozračje v svetu kviri, da se protislovja zaostrujejo in da se krepijo negativne težnje. Politika popuščanja napetosti je bledela in zgubljala življensko moč, procesi dogovarjanja in sporazumevanja, ki že tako niso

bili brez greha, so zaostajali; vse več mirovnih, razorožitvenih in drugih pozitivnih pobud med bloki se je znašlo v slepi ulici. Na jugu Afrike, na afriškem »rogu«, na Bližnjem in Srednjem vzhodu, v Indokini — na vseh količkaj nestabilnih točkah sveta so nastajale vse številnejše krize, ki so jih vedno spremljala vmešavanja velesil. Zaradi teh kriz, ki so bile vse po vrsti hkrati negativne posledice starih vzrokov in vzroki novih negativnih posledic, se je položaj neprestano slabšal. Na prelomu leta in desetletja je kriza kot plaz visela nad mednarodno skupnostjo in zadostoval bi kamenček, da bi jo sprožil. Afganistan pa je bil cela skala, ne kamenček, in seveda ni čudno, da se je plaz utrgal . . .

Posledice so zaskrbljujoče. Sovjetska zveza, ki se po podpori kubanskim vojaškim intervencijam v Afriki, po spodbujanju in zagovarjanju vietnamske intervencije v Kampučiji in zdaj po lastni intervenciji v Afganistanu predstavlja kot dejavnik, ki v svoji mednarodni politiki resno računa z uporabo sile, intervencije in vmešavanje celo v neuvrščene države, vse bolj postaja nosilec negotovosti in napetosti. ZDA z najnovejšim odkritjem, tako imenovano »Carterjevo doktrino«, ki vso pozornost obrača h konfrontaciji s Sovjetsko zvezo, k zadajanju »žitnih«, »tehnoloških«, »olimpijskih« in podobnih udarcev nasprotniku, h krepitvi vojaške in politične navzočnosti na vseh živčnih vozliščih sveta, tudi vse bolj deluje v korist rastoče negotovosti in napetosti.

Lahko se sicer tolažimo s groteskno resnico, da ima svet še vedno v vsej moči in blišču glavnega varuha miru — rakete in jedrsko orožje. Dokler to obstaja in dokler pred njim ni učinkovite in zanesljive obrambe, je vsaj svetovna vojna s stališča normalnega človeškega razuma, pa čeprav gre za blokovski razum, malo verjetna. Toda svetu ni dovolj samo relativna varnost pred jedrskim uničenjem. Prvič preprosto zato ne, ker je ta varnost samo relativna, ker se z oboroževalno tekmo in naraščanjem blokovskih nasprotij manjša in bo, če bo razvoj še dolgo tekel v tej smeri, konec koncev vendarle izničena, vsej zdravi pameti navkljub; drugič pa zato ne, ker vsaj do neke mere zagotavlja mir samo blokom in še to za visoko ceno neodvisnosti in samostojnosti manjših članic, ves ostali svet pa živi v resničnosti, ki jo najbolje ilustrira dejstvo, da od zadnje ure druge svetovne vojne do danes še ni bilo enega samega dneva, ko nekje na svetu ne bi divjala vojna. Tu tiči tista nemoč blokovsko pojmovanega popuščanja, na katero so ves čas opozarjali predvsem neuvrščeni, češ da popuščanje, ki se omejuje samo na bloke in ne zajema celotnega sveta, ni ne globoko ne trajno. Najnovejši razvoj dogodkov je popolnoma potrdil upravičenost takih svaril . . .

Tolažba, da je neizogibnost splošne katastrofe poroštvo vsaj relativnega miru in varnosti, je torej le malo vredna in obdobje še večjih blokovskih konfrontacij in tekme, v katerega, kot vse kaže, nezadržno stopamo, še zmanjšuje že tako relativno varnost posameznih držav in narodov, pa tudi sveta v celoti. Ena izmed skoraj neogibnih neprijetnosti

in nevarnosti novega stanja je, da bodo neuvrščene države izpostavljene še večjemu pritisku, ki je zadnja leta že tako naraščal. Znaten del konfrontacij med velesilami se bo namreč zaradi nemožnosti neposrednega spopada prenašal na področja posrednih soočanj, kar v sedanjem položaju pomeni predvsem v Afriko in Azijo, morda v slednjo še bolj.

Nekateri znanstveni inštituti, ki se ukvarjajo z zunanjo politiko, napovedujejo, da bodo osemdeseta leta »azijska« — v tem smislu, da se bodo glavna svetovna nasprotja zapletala in razpletala na azijskih telh. Dosedanji dogodki v precejšnji meri potrjujejo taka predvidevanja. Glavna žarišča kriz, ki so bile v sedemdesetih letih osredotočene na jug Afrike, afriški »rog« in Bližnji vzhod, so se proti koncu desetletja res prenesla v Azijo in se razplamtela na dveh občutljivih točkah: na Srednjem vходу okrog Irana in Afganistana ter na drugem koncu celine v Indokini. Obe žarišči sta enako nevarni kot zamotani, obe pritegujeta interese treh največjih svetovnih sil — ZDA, ZSSR in Kitajske — s tem, da sta v prvo bolj vpleteni ZDA in ZSSR, v drugo pa ZSSR in Kitajska. V nobenem primeru ni videti hitrih in lahkih razpletov. Prej nasprotno, kaže, da sta nastali najmanj dve novi in trajnejši krizni žarišči, ki bosta zastrupljali mednarodno ozračje in povzročali posledice, ki bodo, vsaj kolikor jih je mogoče zdaj videti, pretežno negativne. Med glavnimi je, poleg že omenjenega zastoja v popuščanju, krepitev tako sovjetske kot ameriške neposredne vojaške navzočnosti na področjih, kjer je doslej ni bilo ali pa je bilo manj. Kot ena prvih žrtev tega novega dejstva je »padel« Indijski ocean, ki je bil še nedolgo tega tik pred tem, da bi ga uradno in formalno razglasili za morje miru, morje brez vojaške navzočnosti, zdaj pa je namesto tega že postal »morje navzočnosti« (vojaške, seveda). V to smer deluje tudi pospešeno ameriško oboroževanje držav, ki so po ameriški oceni najbolj ogrožene (tak je, na primer, Pakistan), in ustanovitev gibljivih intervencijskih sil ZDA, ki bodo nameščene v oporiščih »prijateljskih držav« blizu kriznih področij.

Omembe vredno dejstvo, ki bo nedvomno močno delovalo na razvoj dogajanj v prihajajočem desetletju, je tudi zbližanje med ZDA in Kitajsko, ki je zaradi sovjetske intervencije v Afganistanu hitrejša in bolj daljnosežno, kot je bilo še pred kratkim pričakovati. Med januarskim obiskom ameriškega obrambnega ministra Browna v Pekingu so s kitajske strani celo predlagali nekakšen kitajsko-ameriški pakt proti Sovjetski zvezi. Tako daleč stvari vendarle (še) niso šle, toda dejstvo je, da ZDA in Kitajska doživljata Sovjetsko zvezo kot skupnega nasprotnika, kar bo zbližujoče delovalo na njune medsebojne odnose, v neki določeni meri pa tudi na njuno mednarodno politiko.

Rekli smo že, da neugoden razvoj svetovnih razmer obeta večji blokovski pritisk na neuvrščene in sicer tako neposredni, v obliki tekmovanja za vplivna področja, kot pritisk za razslojevanje in blokovsko opredeljevanje med neuvrščenimi. To je nevarnost, s katero je v prihod-

nje treba trezno računati v večji meri kot doslej. Med neuvrščeni utegne zaradi tega priti do marksikakšnih težav. Vendar pa ima ta medalja tudi drugo plat, ki se je delno že pokazala na januarskem glasovanju v generalni skupščini OZN o resoluciji skupine neuvrščenih držav, ki obsojajo tujo intervencijo in zahtevajo brezpogojni umik tujih sil iz Afganistana. Ta resolucija je dobila tudi med neuvrščenimi državami izredno množično in široko podporo, ki je izpričala veliko enotnost neuvrščenih v pogledih in ocenah teže in posledic politike, ki je privedla tudi do intervencije v Afganistanu. Enotnost pri glasovanju v OZN je bila celo večja kot enotnost pri razpravah o podobnih problemih nekaj mesecev prej na »vrhu« v Havani.

Ali torej to pomeni, da slabšanje mednarodnega položaja deluje tako, da združuje in mobilizira neuvrščeno gibanje? Kaže da, dasi ni moči podcenjevati tudi posledic blokovskih pritiskov na nekatere neuvrščene države, zlasti na tiste, ki so preveč enostransko vojaško ali drugače odvisne od enega bloka. Toda neuvrščnemu gibanju v celoti prinaša poslabšanje mednarodnega položaja poleg neprijetnosti in nevarnosti tudi nove odgovornosti. Trezno gledano sedanje poslabšanje seveda ni dokončna usoda sveta, ampak le en izmed nihanj, morda res hujše kot nekatera dosedanja, toda vendarle samo oseka in ne dokončnost. Če je tako — in druge racionalne možnosti preprosto ni — potem je zdaj najnujnejša naloga v prvem hipu rešiti, kar se rešiti dá od ruševin popuščanja in tvornega sožitja, takoj za tem pa znova graditi mostove, ki bodo svet povezovali kljub obstoječim ideološkim, političnim, razvojnim in drugim razlikam.

Neuvrščeno gibanje ni edina, je pa gotovo najbolj številna, močna in zavestna sila, ki je sposobna opravljati to poslanstvo v korist lastnih temeljnih interesov in vsega sveta — tudi v korist samih blokov. To je zdaj, na pragu novega desetletja, zgodovinska vloga in naloga neuvrščenih, in od tega je v veliki meri odvisna prihodnost.

V tem okviru je seveda tudi mesto Jugoslavije, ki ji slabšanje mednarodnih razmer nikakor ne ustreza. Cilj vsake racionalne — in tudi jugoslovanske — zunanje politike je zagotavljanje najustreznejših zunanjih, mednarodnih razmer za ploden in nemoten notranji razvoj. Ta cilj je v jugoslovanskem primeru, kot tudi v primeru vseh neuvrščenih in malih držav toliko bližji, kolikor bolj so mednarodni odnosi varni, stabilni in v skladu s temeljnimi interesi celotne svetovne skupnosti. Jugoslavija kot ena najvplivnejših neuvrščenih držav s poslabšanjem mednarodnega vzdušja skupaj z drugimi neuvrščenimi in vsemi miroljubnimi silami hočeš nočeš prevzema velik delež naloge in odgovornosti delovati za ponovno uveljavljanje koeksistence, popuščanja in sodelovanja.

Ta naloga je toliko odgovornejša, ker se zdi, da se za druge miroljubne in napredne sile, zlasti za tiste, ki delujejo znotraj blokov, začinjajo težji časi. Slabšanje mednarodnega položaja in zaostrovanje blo-

kovskih konfrontacij nedvomno krepi znotraj blokov sile, ki verjamejo, da je mednarodne spore in protislovja mogoče reševati s pomočjo pritiskov, uporabe sile, tekme za vojaško in politično premoč in podobnih negativnih metod. Krepijo se sile, ki zahtevajo blokovsko disciplino in podrejanje blokovskim centrom. Nerazveseljiv zgled tega vidimo v dejstvu, da so nekatere manjše zahodnoevropske države, članice NATO, še ob koncu lanskega leta zelo ostro nasprotovale načrtu za razmestitev novih ameriških raket z jedrskimi glavami v zahodni Evropi, po afganistanski krizi pa so ti ugovori potihnili. Zahodna Evropa se v celem sicer upira tistim ameriškim ukrepom, ki nosijo najvidnejši pečat miselnosti hladne vojne (bojkot olimpijskih iger, izrabljanje žita in znanosti kot orožja itn.), vendar prav tako v celem le sledi politiki zaostrovanja.

V teh okvirih se nedvomno slabšajo razmere za delovanje celotne zahodnoevropske levice in še posebej komunističnih partij, ki jim pravimo evrokomunistične. Tako je, na primer, na čeri mednarodne zaostritve nasleda KP Francije, ki je ocenila, da svetovni položaj zahteva ostro in jasno polarizacijo sil in se je zato uvrstila ob sovjetsko videnje sveta ter brez pridržkov podprla sovjetsko »pomoč« Afganistanu. Resda KPF po razpadu združene levice in sporu s socialisti doživlja hudo krizo, resda je njen evrokomunizem dosti bolj površinski in plitek, kot je denimo, italijanski ali španski, pa vendar bi bil v boljših mednarodnih razmerah nedvomno bolj življenja in razvoja sposoben. Zunanje poslabšanje ni povzročilo takih notranjih težav in krčev v italijanski in španski partiji, ki sta v svojem evrokomunističnem razvoju šli dlje in globlje; toda tudi njima utegne škodovati, ker je celotno politično ozračje zdaj objektivno manj naklonjeno levici. Zlasti utegne to prizadeti manjše zahodnoevropske partije, ki so se že tako srečevale z velikimi težavami na poti k temu, da bi postale pomembnejše nacionalne politične sile.

Vzhodna Evropa je seveda bistveno drugače politično oblikovana kot zahodna in v njej razni tokovi in sile niso tako jasno razvidni; toda, bila bi velika utvara, če bi verjeli zgolj videzu in mislili, da ni različnih tokov in sil tudi v vzhodni Evropi. Tudi tu obstajajo sile, ki so bolj naklonjene popuščanju, dogovarjanju, sodelovanju in miroljubnemu urejanju spornih vprašanj; in so sile, ki menijo, da je to slabost, da je boljša politika »trde roke« na znotraj in na zunaj. Zaostrovanje in slabšanje mednarodnega položaja je voda na mlin takšnih sil, da je prav njihovi logiki in jih krepi...

Podobi mednarodnega življenja, kakršno nam riše prihajajoče desetletje, manjkajo svetli in vedri toni. Morda je ta ali ona poteza pretemna, morda jo bo čas posvetlil. Toliko bolje. A ne glede na to se zdi nesporno, da mir, varnost in sodelovanje, skratka pozitivni razvoj sveta, doživlja hudo oseko; njene posledice utegnejo biti dolgoročne, njihovo premagovanje pa že zdaj zahteva kar največjo mero zavesti, odgovornosti in delovanja vseh sil miru in napredka.

Poizkus izdelave obče teorije razvoja sveta

Če hočemo vedeti, kakšne *spremembe so potrebne v svetu oziroma v svetovnem gospodarstvu*, da bi se svet razvijal v smeri »naprednejšega«, »socialno pravičnejšega« sveta ali pa da bi se svet ne znašel v slepi ulici, da bi se izognil nevarnosti delnih kolizij ali globalni kataklizmi, moramo *najprej napraviti troje*:

1. moramo izdelati inventuro stanja v svetu kot celoti — z njegovimi gospodarskimi, socialnimi, nacionalnimi, političnimi, kulturnimi, religioznimi itd. nasprotji;

2. moramo imeti ustrezni analitični (teoretični) instrumentarij za odkrivanje zakonov družbeno-ekonomskega razvoja in s tem tudi tendenc v sodobnem svetu;

3. moramo imeti strategijo in program: v kateri smeri in kako menjati svet v skladu z zakoni družbenega razvoja.

Izhodiščno razmišljanje

1. Ker sem *inventarizacijo o različnih nasprotjih v tem svetu* že napravil v nekem drugem svojem delu,¹ naj le sintetiziram temeljno misel iz tega dela, a ta je, da je svet kot celota (sedaj še zelo diferencirana, ki pa bo morala postati bolj urejena celota) v takšnem demografskem, materialno-tehnično-energetskem, ekonomsko-socialnem, političnem, kulturno-ideološkem itd. neravnotežju in s tem v takšni neustrezni institucionalizaciji odnosov oziroma ureditvi (neustrezni za nadaljnji razvoj v korist človeštva kot celote), da le-ta zahteva *temeljne spremembe*: a) v mednarodnih, pa tudi (mnogokje še preje) v nacionalnih-demografskih, materialno-tehničnih-energetskih, socialno-ekonomskih, političnih, ideološko-kulturnih itd. odnosih in b) v institucionalni organiziranosti sveta kot celote. Za to pa moramo imeti ustrezno teorijo kot podlago.

¹ Glej »Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve«, 1. knjiga, MK, Ljubljana, 1974, str. 98—132.

Izhodišče naše teorije je, da je človeška družba (človeštvo) tako bio — materialno kot tudi duhovno (kulturno) — del narave. Torej moramo *človeka oziroma človeštvo* (in njegov svet) obravnavati vedno najprej *kot sestavni del narave* in s tem sprejeti tezo, da se človeštvo razvija najprej *po univerzalnih zakonih*, na podlagi katerih obstaja in se giblje naše vesolje, katerega del smo.

To *vesolje* pa ni nič drugega kot materija oziroma energija, ki se razteguje in krči ter tako pretvarja *energijo*, pa tudi svojo obliko. Prav ta raznoterost, diferenciranost oblik materije — energije, prostorsko različno locirane, v neprestanem gibanju (premikanju) ustvarja nasprotja, trenja, izražena v procesih, kot so spajanje, združevanje (fuzija) in razdvajanje, ločevanje (fisijs) delov mase oziroma energije (ne redko v eksplozivni obliki, s čemer se sprošča ogromna energija v raznih oblikah in tako porajajo tudi nove pojavnne oblike materije: novi planeti, razvoj življenja na zemlji itd.).

Poskušajmo *po analogiji* razložiti na kratko *razvoj človeške družbe*.

Tudi v razlagi razvoja človeške družbe moramo izhajati od človeštva kot celote . . . , kot dela narave (konkretno našega vesolja), diferencirane v rase, narode, državne in druge skupnosti, razrede in razna gibanja itd. po raznih celinah. S to diferenciacijo človeške družbe znotraj narave in v boju z naravo nastajajo prek diferenciacije, ločevanja, nasprotij, trenj, konfliktov in privlačevanja, usklajevanja, povezovanja, združevanja razne »socialne aglomeracije«, ki se porajajo in razpadajo. V tem procesu se sprošča ogromna energija, ki ne le reproducira človeški rod, ampak ga napaja z dodatno energijo za razvoj pa tudi spravlja v nevarnost za njegovo samouničenje (to je tako imenovana socialno-energetska, konfliktna razvojna teorija).

Torej kot moramo v naravi (v širšem pomenu besede) razumeti *diferenciacijo* kot vzrok za spreminjanje, gibanje pa celo za razvoj, moramo v določeni obliki diferenciacije človeške družbe videti znanstveno razloženi vzrok za razvoj (pa tudi obstoj) sveta — človeštva.

Z dvema dopolnitvama:

1. da diferenciacije človeške družbe ne pojmujeemo kot vzpostavljanje stanja neravnotežja, ki se nenehno pogloblja, ampak da so nasproti diferencialnim — raznoternim — centrifugalnim silam tudi koherentne, ravnotežne, centripetalne sile, ki težijo obratno, vzdrževati določeno relativno ravnotežno stanje v bitju, kot je človeštvo;

2. da je med univerzalno energetske razlago gibanja in družbeno (socialno) energetske razlago razvoja človeške družbe razlika v tem, da je zgodovinski človek — ki je del tega gibanja, tudi »na čelu« tega gibanja s svojim zgodovinskim razumom, ne le v stanju, da lahko zavestno ustvarja diferenciacijo, ampak jo lahko tudi zmanjšuje oziroma razumsko omogoča ali likvidira vsaj tisti del diferenciacije (in negativne energije, entropije), ki bi človeštvo nagnalo v samouničenje (čeprav so tudi teorije, da človeški razum te moči nima).

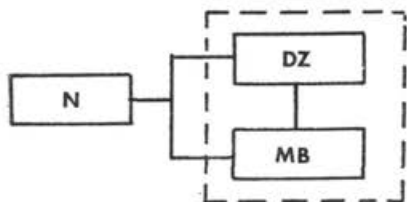
Marxov nediferencirani model ekonomskega razvoja družbe in njegova diferenciacija

Če sedaj teoretično vemo, kako se načeloma »dela zgodovina« kot naraven proces,² kaj je obča dialektika človeške družbe, pa še ne vemo, kakšna je v podrobnosti ta zgodovinska razvojna metoda. Ali lahko govorimo o sistemu — kot modelu — razvoja človeške družbe?

Odgovor je pritrdilen. V pomoč nam bo *Marxova teorija (model) ekonomskega razvoja družbe*, ki pa ima lahko dve varianti: 1. varianto homogenega ali nediferenciranega modela in 2. varianto diferenciranega modela. Prvi je preprostejši in je uvod za razlago drugega, ki je bliže konkretni stvarnosti.

1. *Nediferencirani model* jemlje človeško družbo kot homogeno skupnost in jo segmentira naprej v dva dela (kompleksa, elementa): naravo³ in družbo, med katerima je dialektična enotnost, to je, da se dopolnjujeta, prežemata, pa tudi da si nasprotujeta, da sta si v nasprotju. Vsako obliko (formacijo) družbe pa zopet sestavljata dva dela (elementa, kompleksa, bloka): materialna bit (MB) in duhovna bit (družbena zavest) (DZ).

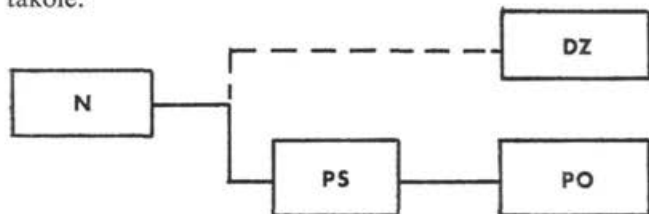
Grafični prikaz s povezavami bo:

Že na temelju teh preprosto prikazanih interakcij dveh oziroma treh elementov (kompleksov, blokov), lahko pridemo do spoznanj, ki so pomembna za nadaljnje razumevanje družbenega razvoja.

MB pa zopet sestavljajo produktivne sile (PS) in produkcijski odnosi (PO) — po Marxu, med katerimi je zopet interakcijsko povratno razmerje.

Če sedaj vse štiri elemente jemljemo kot strukturne dele interakcijskega sistema: narava — družba, potem je ves sistem grafično prikazan takole:

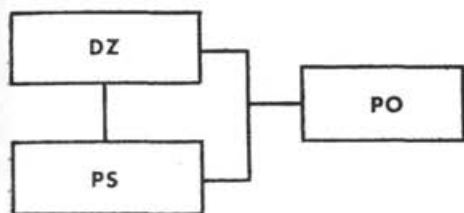
² Glej Marxovo tezo o »naravnih fazah razvoja družbe«, o razvoju ekonomske formacije družbe »kot prirodno zgodovinskega procesa« (*»Kapital«* I, 1. zvezek, CZ, Ljubljana, 1961, str. 12).

³ Poudarjajoč tako naravo kot gradbeni (konstrukcijski) element interakcijskega sistema: narava — materialna in duhovna bit družbe, kritiziramo zlasti tiste ekonomske teorije (v prvi

V tem sistemu narava — družba so vsi elementi (kot podsistemi) v medsebojni (vplivni), to je dialektični interakciji; v povezanosti, sodelovanju in v nasprotovanju, v boju nasprotij, toda vedno v mejah relativnega ravnotežja.

Pomembna ugotovitev je, da na (zgodovinsko) krajši rok ni odločilnega (primarnega) elementa (dejavnika) ali ni determinirajočega dejavnika (po strukturalistih), ampak izmenljiva, ponderirajoča vloga tega ali drugega dejavnika v vplivanju drug na drugega. Šele na (zgodovinsko) daljši rok se nam povezanost teh elementov (dejavnikov) predstavi kot hierarhična — prioriteta vrsta (niz) zaporednih elementov, ki so: narava — produktivne sile — produkcijski odnosi — družbena zavest (v drugačni terminologiji vrhnja stavba ali družbena nadstavba).

»Grafično« bi to možnost zamenjave zaporednega vrstnega reda razvojnih elementov na (zgodovinsko) krajši rok prikazali z zamenjavo mesta (vloge) družbene zavesti s produkcijskimi odnosi takole:

Ta sprememba v modelu na zgodovinsko krajši rok ni netočna, saj imamo mnogo primerov, kako je prišlo v raznih družbah pri istih produktivnih silah do različne ureditve produkcijskih odnosov (do gospodarsko-političnih ureditev) v različnih deželah, kjer je glavno vlogo za diferenciacijo ureditev odigrala diferencirana zavest⁴ kot politično — ideološka (pa tudi kot državno — vojaška) sila in ne različno razvite PS (če zane-marimo vpliv zunanjega dejavnika, to je vmešavanje velesil). Kot primer navedimo ureditve Zahodne Nemčije in Vzhodne Nemčije, Jugoslavije in Bolgarije, Severne in Južne Koreje, Vietnama in Tajike, Konga in Zaire, Kube in Hondurasa itd. Imamo pa tudi obraten primer, da so ob zelo različnih PS podobne gospodarske in politične ureditve (npr. v Zahodni Nemčiji in v Maroku, v SZ in v Vietnamu, v ZDA in v Braziliji, Grčiji, Turčiji, na Filipinih, v Senegalu itd.)⁵

vrsti neoklasično), ki izključujejo naravo iz svoje analize, ki jo jemljejo kot znano in dano veličino, točneje kot neomejitveni dejavnik, kot neomejenega preskrbovalca človeštva z naravnimi dobrinami itd.

⁴ Nekateri družboslovci pravijo: kultura (v širšem pomenu besede); nekateri družboslovni informatiki pa pravijo, da ne povzroča diferencirane ureditve diferencirana zavest, ampak diferencirana informacija ali informacija na različnih stopnjah o možnih drugačnih, »pravičnejših« itd. ureditvah.

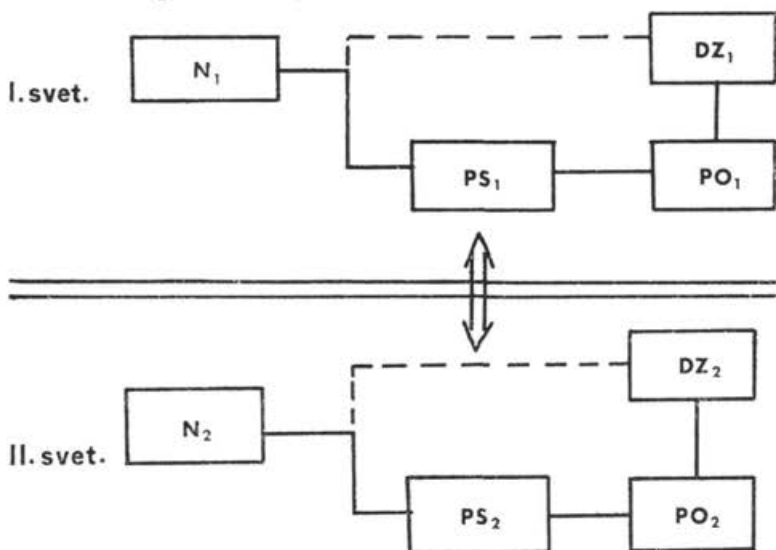
⁵ Če kdo trdi, da to velja le na kratek rok, da pa na dolgi rok temu ni (ne bo) tako, se z njim strinjamo, s tem, da dodajamo, da je zgodovinski dolgi rok sestavljen iz zgodovinsko kratkih rokov (na dolgi rok se tako vse menja).

Vprašanje se glasi, kako je po tem dopolnjenem modelu zagotovljen gospodarski in potem obči razvoj družbe? Tako, da registrira DZ kot sprejemnik (receptor) in katalizator — regulator stanja v PO, v njihovem razmerju do PS in do stanja v N (danes je to drugo razmerje vse bolj prisotno v zavesti) kot ustrezno (zadovoljivo — normalno) ali kot neustrezno (nezadovoljivo — nenormalno) glede na (obstoječe in zadovoljene) potrebe (širše: aspiracije — preference) članov človeške skupnosti oziroma posameznih družb kot celote. Informacijsko — konfliktni sistem, ki se tako sproži v obliki različnih segmentov, samouravnava razmerje: N — PS — PO tako, da bi se (začasno, relativno) vzpostavilo določeno ravnotežje med temi elementi glede na dano ali pa novo DZ. In tako funkcionira sistem družbenega razvoja dalje — zdaj mirneje, evolutivno, zdaj bolj eksplozivno, revolucionarno.

2. Nekoliko bolj komplicirana je teorija razvoja človeške družbe v *diferenciranem (heterogenem) modelu*, to je, če dosedaj enotno človeštvo (človeško družbo), enoten svet razdelimo (diferenciramo ali kategoriziramo) v več svetov. Model tedaj dobi nove konfliktno — energetske vire.

Zaradi poenostavitve svet diferencirajmo v *dva svetova*, recimo v (industrijsko) *razviti svet* (RS) in v (industrijsko) *nerazviti ali manj razviti svet* (NS). Tedaj se sistem človeške družbe in njenega razvoja podvoji (s tem, da tudi naravo podvojimo); med obema svetovoma kot da je nekakšna »bariera«, ki je zelo pomembna omejitev za relativno osamosvojeno reprodukcijo (cirkulacijo) faktorjev razvoja znotraj obeh svetov.

Grafično prikazano:

V tem »dualnem« svetu seveda dobiva dialektika razvoja človeške družbe še eno dimenzijo razvoja, pa tudi možnosti uničenja, to je na-

sprotje med »svetovi«. Razvoj družbe, v okviru njega pa naprej gospodarski razvoj, postane diferenciran. Govorimo o *zakonu diferenciranega razvoja družbe*, ki temelji na diferencirani stopnji in načinu izkoriščanja narave, na diferencirani stopnji in dinamiki razvoja PS, PO, DZ.

Ker pa ima diferenciacija primarni vir v različni gospodarski razvitosti ali v diferenciranem razvoju ali dinamiki PS (sedaj PS_1 in PS_2), dobiva ta diferenciacija, registrirana v diferencirani zavesti, v diferenciranih interesih enega in drugega sveta poglobitno obeležje socialno-političnih, ideoloških itd. nasprotij.

Zato razložimo podrobneje mehanizem takšnega diferenciranega razvoja!

Zakon vrednosti kot zakon (ekonomske) diferenciacije sveta in njegovega diferenciranega razvoja

Diferencirani razvoj PS se kaže v prvi vrsti v *diferencirani produktivnosti družbenega dela* (PDD) oziroma v *diferenciranem nivoju in naraščanju produktivnosti družbenega dela* (Marx: produktivna sila družbenega dela). Kako usoden je ta zakon diferencirane PDD pri institucionalizaciji konfliktnosti odnosov in zavesti, bomo takoj videli.

Zakon diferencirane PDD pa moramo povezati z drugim, zgodovinskim zakonom diferenciacije dela, točneje z *zakonom družbene delitve dela* (DDD), ki je eden od pogojev za menjavo blaga v svetu, ali pa za razvoj blagovno — denarnih odnosov v svetu in dalje za preliv (transfer) kapitala, tehnologije, znanja oziroma informacij itd. (Drugi pogoj je, da so sredstva in delo ter produkt v diferencirani [»zasebni«] lasti enega ali drugega sveta). Drugače povedano, zakon diferenciranega razvoja PS pomeni *zakon diferencirane ravni in razvoja PDD kot zakon diferenciranih pogojev za menjavo blaga* (dobrin), ki dobiva v politični ekonomiji naziv *zakon (menjalne) vrednosti*.

Zakon vrednosti temelji tako na zakonu diferencirane DDD, ki pogojuje produkcijo različnih uporabnih vrednosti (to je dobrin), toda njegovo bistvo je v diferenciaciji »individualnih« vrednosti produktov nerazvitega (NS) in razvitega sveta (RS).

I. Zaradi enostavnosti zasledujemo najprej *delovanje zakona vrednosti v naravni — delovnovrednostni obliki*.

Vemo, da mora vsaka producerska družba razpolagati z naravnimi viri (NV), predmeti dela (PD), delovnimi sredstvi (SD) in delovno silo (D), to je s sposobnostjo, z znanjem ljudi, da producirajo. Kot rezultat takšne ali drugačne, bolj ali manj učinkovite kombinacije teh elementov producira produkt (P).

Produkt bo večji, a) kolikor ima en ali drugi svet na razpolago več produkcijskih elementov (virov) in pa b) kolikor je večja kompleksna

$$PDDp = \frac{P}{PD + (SD + D)}. \text{ Očitno je, da bo PDD v RS večja kot v NS.}$$

Zato bo tudi vloženo delo ali delovni čas, družbeno potreben za enoto produkta različen. Recimo (kot primer), da je potrebnih v RS — 10 ur, v NS — 20 ur za enoto nekega homogenega produkta.

Od tu naprej moramo v razmišljanju spojiti dve tezi: 1. tezo o »neki« nujni ekvivalentnosti v menjavi in 2. tezo o prevladovanju, o moči tistega, ki je ekonomsko močnejši.

Poenostavimo, da prvi svet — RS producira produkt A, drugi svet — NS pa producira produkt B. Predpostavimo nadalje, da je uporabna vrednost obeh produktov po veličini ista (pogojno izražena v enotah koristnosti — utilih[u], npr. 5 utilov).

Kakšne bodo *možne variante menjave ali menjalne vrednosti*?

A. varianta: Kriterij menjave je družbeno potrebni delovni čas drugega sveta — NS.

Menjalno razmerje bi bilo: 2 A : 1 B

Po izmenjavi obeh produktov bi bil drugi svet — NS na boljšem glede uporabne vrednosti oziroma standarda (blaginje) v primerjavi s prvim svetom — RS.

1. svet: 1 B = 5 u

2. svet: 2 A = 2 x 5 u = 10 u

Po zdravem razumu ta varianta ne more veljati v mednarodni trgovini.

B. varianta: Kriterij menjave je povprečni družbeno potrebni delovni čas, to je 15 ur.

Menjalno razmerje bo: 1 A : 1 B.

Glede na to, da drugi svet uporabi za 1 B 20 ur, drugi pa za 1 A 10 ur dela, oba pa imata na razpolago 20 ur sklada dela, je po zamenjavi prvi svet — RS na boljšem, z večjo blaginjo kot drugi svet.

1. svet: 1 B + 1/2 A = 5 u + 2 1/2 u = 7 1/2 u

2. svet: 1 A = 5 u

Zakaj ima prvi svet še 1/2 A? Ker je prvemu svetu ostalo še 5 ur prostega delovnega časa na razpolago, v katerem producira še 1/2 A za sebe.

C. varianta: Kriterij menjave je družbeno potrebni delovni čas prvega sveta — RS.

Torej bo menjalno razmerje: 2 B : 1 A

Po izmenjavi blaga bi bilo stanje v standardu (blaginji) naslednje (v okviru 20 urnega sklada dela):

1. svet: 2 B + 1 A = 10 u + 5 u = 15 u

2. svet: 1 A = 5 u

Iz tega razmerja pa vidimo še nekaj. Če ne bi bilo mednarodne menjave, bi bil prvi svet — RS na slabšem. V 20 urah bi namreč produciral za sebe 2A, toda ne bi pridobil nič B. Če pa obstaja svetovna delitev dela

in mednarodna menjava, ima prvi svet po tej zadnji varianti menjave 1A + 2 B.

To pomeni, da bi se menjava »ekvivalentno« odvijala po več možnih variantah (»ekvivalentno« v pomenu iste količine družbeno potrebnega dela, vsebovanega v blagu; vprašanje je le, po kakšnem kriteriju se ta ista količina dela oblikuje). Vendar je »najbolj realna« (danes) tista, ki odraža razmerje v diferencirani ekonomski moči prvega in drugega sveta.

V razmerah, ko bi šlo za prosto konkurenco (ki pa a priori ni mogoča med RS in NS), bi prevladovala tendenca k B. varianti, ki pa je še vedno zgodovinsko gledano izkoriščevalska varianta. Kolikor prevladuje monopoloidna (oligopolna) struktura svetovnega trga (kot temeljna zveza med RS in NS) nagiba menjava k C. varianti (ki je seveda v prikazanem izračunu monopolni ekstrem).

II. Spremenimo produktno — delovni model v *produktno — cenovni model ali zakon vrednosti v zakon (tržne) cene*. Preprosto povedano, tedaj se delo (minulo in živo) spreminja v produkcijske stroške (materialne stroške, stroške tujih storitev, stroške energije, amortizacijo, stroške dela) in pa v profit (čisti dohodek).

Spremenimo sedaj delovno vrednost blaga prvega in drugega sveta v istem razmerju in stroškovno ceno, ki je enaka tržni ceni. Recimo, da bo struktura te cene:

$$1. \text{ svet: } 3 \text{ dol. Sp} + 5 \text{ dol. Sd} + 2 \text{ dol. Pf} = 10 \text{ dol.}$$

$$2. \text{ svet: } 3 \text{ dol. Sp} + 10 \text{ dol. Sd} + 7 \text{ dol. Pf} = 20 \text{ dol.}$$

Sp = poslovni stroški, to so stroški materiala, energije, tujih storitev, amortizacije,

Sd = stroški delovne sile in

Pf = profit

Ta višina in struktura stroškovne cene je tudi A. varianta, po kateri naj bi se menjavalo blago A za B.

Očitno je — kot v vrednostnem modelu, da je glede na ekonomsko moč prvega sveta (RS) ta varianta nemogoča, ker bi drugi svet (NS) prejemal za 5 dol. več profita kot pa prvi svet.

B. varianta: kriterij menjave je povprečna cena iz obeh individualnih stroškovnih cen, to je 15 dol., zaradi česar se menja tudi profit.

$$1. \text{ svet: } 3 \text{ dol.} + 5 \text{ dol.} + 7 \text{ dol.} = 15 \text{ dol.}$$

$$2. \text{ svet: } 3 \text{ dol.} + 10 \text{ dol.} + 2 \text{ dol.} = 15 \text{ dol.}$$

Po B. varianti bi bil torej na boljšem, merjeno s profitom, 1. svet za 5 dolarjev.

C. varianta: kriterij menjave je individualna stroškovna cena razvitega sveta, to je 10 dol.

$$1. \text{ svet: } 3 \text{ dol.} + 5 \text{ dol.} + 2 \text{ dol.} = 10 \text{ dol.}$$

$$2. \text{ svet: } 3 \text{ dol.} + 10 \text{ dol.} + (-3 \text{ dol.}) = 10 \text{ dol.}$$

Po menjavi bi imel prvi svet 2 dol. profita, drugi svet pa 3 dol. izgube. To je sicer absurda situacija, ki pa postane lahko dokaj realna (moramo vedeti, da se glavna menjava v svetu danes izvaja prek transnacio-

nalnih korporacij) s tem, da se morajo prestrukturirati posamezne postavke v ceni produktov nerazvitega sveta. Ta varianta pa nam vseeno zelo jasno pove, da morajo gospodarstva NS v razmerah neenake ekonomske moči in oligopoloidne (monopoloidne) strukture svetovnega trga producirati z izgubo ali pa na račun nekaterih postavk v narodnem dohodku, zlasti nižjega osebnega in družbenega standarda ter njihove akumulativne sposobnosti.

Kaj pa mora napraviti NS v strukturi cene? Znižati mora hočeš — nočeš drugo ali tretjo sestavino cene, če ne more, recimo, znižati stroškov poslovanja.

To je najprej možno z znižanjem mezd delavcem, recimo na polovico in s tem seveda z znižanjem njihovega standarda, to je od 10 na 5 dol.

Tedaj bi bila struktura stroškovne cene: 3 dol. + 5 dol. + 2 dol. = 10 dol., s čimer bi tudi NS dobival enak profit kot RS, kar pa ni čisto realistična predpostavka.

Recimo, da tega znižanja mezd (za 50 %) NS ne more uresničiti. V tem primeru se mora zmanjšati profit s tem pa sredstva za akumulacijo in za splošno porabo. Očitno je torej, da gre pri navidezno cenovno — stroškovno ekvivalentni menjavi (produkta se menjata za isto vsoto denarja), dejansko za neekvivalentno, izkoriščevalsko menjavo oziroma za neekvivalentno menjavo, ki izraža izkoriščanje enega sveta po drugem.

Iz računa bi navidezno sledilo, da živita po popravkih delavca obeh svetov enako dobro oziroma da imata enak standard (5 dol). Toda to ni res. Zakaj ne? Zato, ker je produktivnost dela delavca v RS za 100 % večja. Ker pa gre za isti sklad dela: 20 ur, je stanje po izmenjavi naslednje:

1. svet: $2 \times 5 \text{ dol.} = 10 \text{ dol.}$
2. svet: $1 \times 5 \text{ dol.} = 5 \text{ dol.}$

Če sklenemo teorijo o gospodarski diferenciaciji sveta na temelju najsplošnejšega ekonomskega zakona vrednosti, bomo dejali, da zakon vrednosti — v kakršnikoli obliki, še posebej pa ob monopolni strukturi svetovne produkcije in trga — deluje kot najsplošnejši diferenciator sodobnega sveta. Kar se nadalje kaže v obliki t. i. svetovnega zakona kapitalistične akumulacije (SZKA) kot » razrednega« diferenciatorja sveta na dva pola — svetova. Tako deluje zakon vrednosti preko SZKA, ki bi ga po Marxu parafrazirali takole:

»Iz tega izhaja, da se mora enako, kakor se akumulira kapital (v razvitem svetu), slabšati položaj (nerazvitega sveta), pa bodi njegov (dohodek) kakršenkoli, visok ali nizek. In zakon, ki drži relativno preobljudenost . . . vedno v ravnotežju z obsegom in energijo akumulacije (razvitega sveta), prikuje (nerazviti svet) bolj trdno h kapitalu, kakor so Hefajstovi klini prikovali Prometeja na skalo. Ta zakon narekuje akumulacijo revščine, ki ustreza akumulaciji kapitala. Akumulacija bogastva na enem polu je torej hkrati akumulacija revščine, mučnosti dela, sužnosti, nezna-

nja, brutalnosti in moralnega poniževanja na drugem polu, to je (v svetu), ki producira svoj lastni produkt kot (del svetovnega) kapitala«. ⁶

Vse besede v oklepajih so naše, to je, spremenjene besede.

Pripomba: S tem seveda nismo povedali ničesar o notranji diferenciaciji v 1. pa tudi v 2. svetu, ki neprestano poteka, ki pa ni predmet te razprave.

— Od tod *splošna kriza*, v kateri tiči današnji svet; splošna zato, ker obsega vse oblike dejavnosti človeškega rodu, gospodarske in ureditvene, ker se že tiče človekove eksistence na tem planetu, s čimer postaja kriza vesti človeka, prebivalca tega planeta (t. i. planetarni problem krize človeštva in njegove sedanje civilizacije).

— Od tod tudi (po Marxu) *zgodovinska tendenca svetovne kapitalistične akumulacije*, ki jo je Marx odkril za kapitalistično družbo (1. svet). A ta tendenca je (ki še ni nujnost): k revolucionarnemu spreminjanju kapitalističnega sveta, če se človeštvo ne bo zavestno razumsko odločilo za novi način produciranja in razdelitve dohodka oziroma družbenega bogastva; kot boj za odpravljanje žarišča (vzroka) za takšno akumuliranje, ki leži v monopolu (RS) (a znotraj njega v monopolu kapitalističnega razreda z državo vred) nad produkcijskimi in finančnimi sredstvi, tehnologijo, znanostjo kot temelju asimetrije ekonomske in druge moči v svetu.

Boj za novo ureditev mednarodnih gospodarskih odnosov (NUMGO) — kot ena od oblik boja za preureditev sveta — je potrebno razumeti v okviru te svetovne tendence — zakonitosti.

Diferencirani gospodarski razvoj in diferencirane oblike družb

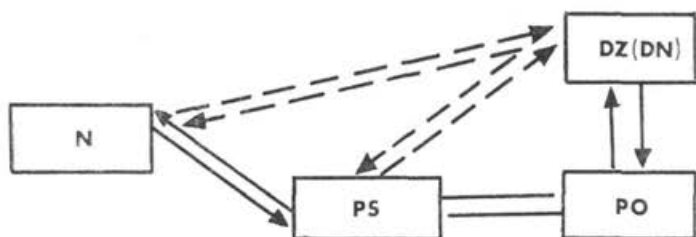
Kot nam je znano, so po Marxu produktivne sile gibalna sila — determinanta načina produkcije, način produkcije pa kot materialna bit družbe determinanta (celotne) oblike (formacije, reda) družbe.

Ugotovili smo, da se ti dve zakonitosti kažeta drugače: a) v nediferenciranem (homogenem) modelu družbe kot v diferenciranem (heterogenem) modelu, b) na (zgodovinsko) dolgi rok kot na (zgodovinsko) kratek rok. Pa moramo model, da bi postal teoretični razlagalec (današnjega) sveta in njegovega razvoja, razširiti oziroma dopolniti. Ali pa moramo sistem razvoja in seveda oblikovanja družbe razviti dalje v bolj kompleksen in kompliciran sistem, ki ga bomo skušali razviti v obliki posameznih hipotez.

Prva hipoteza: Iz Marxove sheme (modela) razvoja sledi, da so tri glavne sile (determinante) gospodarskega in družbenega razvoja: 1. nasprotje med produktivnimi silami (PS) in produkcijskimi odnosi (PO) 2. nasprotje med človekom oziroma družbo (D) in naravo (N) in pa 3. nasprotje med materialno bitjo (MB) in družbeno nadstavbo (DN) ali ožje družbeno zavestjo (DZ).

Shematično prikazano:

⁶ »Kapital«, I. str. 730.

1. Da je nasprotje med PS in PO gibalna (razvojna) sila, je točna trditev, toda le, če so PO drugačne narave, kakor so PS (recimo, da PS zaostajajo za PO, kar je zelo vprašljivo). Ostane pa še vedno odprto vprašanje, zakaj so PO drugačne narave? En možen odgovor je zavrnitev prejšnje trditve, to je, da so PO vedno pasivni odsev PS. Drugi možen odgovor je, da so tudi PO pod vplivom drugih determinant, v prvi vrsti DN oziroma DZ, ali kratko, zavesti. So pa še možni drugačni odgovori.

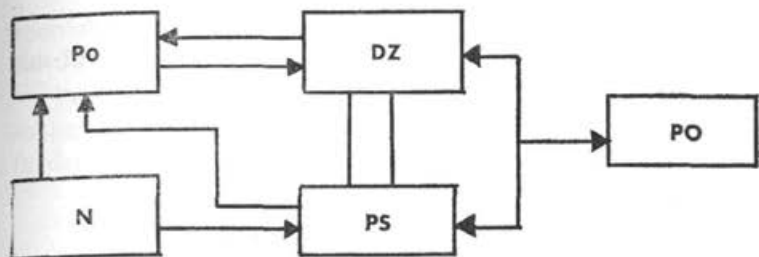
2. Možno je nadalje iskati gibalno silo v nasprotju med človekom (družbo-D) in naravo (N), ki je pomemben vir za življenje, ki pa postaja kot dana — nezadostna za človeka, glede na njegove naraščajoče in nove potrebe.

Zato moramo med gibalne sile razvoja vnesti še cilj gospodarskega razvoja ali cilj produciranja (gospodarjenja), ki je — kot primarni cilj — prav gotovo preskrba človeka — družbe z materialnimi dobrinami ali zadovoljevanje naraščajočih potreb z materialnimi dobrinami.

3. Toda potrebe moramo odkriti. Ene je človek odkrival v boju za samoohranitev. Danes mnoge naše potrebe niso povezane z golo samoohranitvijo. Današnji oblikovalec potreb je prav gotovo sama produkcija, toda ne v celoti, le v njeni inovativni funkciji. Drugi oblikovalec je znanje (znanost), pravzaprav zavest, ki producira informacije o sedanjem zadovoljevanju potreb, informacijo o možnem zadovoljevanju potreb, prek nekega vrednostnega sistema (zavesti) v obliki novih aspiracij — preferenc ljudi. Šele tako oblikovane potrebe so tudi sile, ki pritiskajo na PS za njihov nadaljnji razvoj, v določeni smeri pa jih tako tudi selekcionirajo. Ker pa se potrebe (aktivirano kot aspiracije — preference) spreminjajo različno od že razvijajočih se PS, a teh ni mogoče hitro prilagajati »danim« potrebam, prihaja med njimi do nasprotij. S tem da seveda PS (v pomenu produkcijsko-distribucijskega aparata) respondirajo na to zahtevo z ustrezno produkcijo ali pa ne; s tem da so (dosedanje) produktivne sile, ki zadovoljujejo določene potrebe, prek zavesti informator, kaj je mogoče producirati in kaj ne (glede na človekove aspiracije).

Shematično bi tako razširjeni model prikazali takole: (Glej str. 19.)

Torej ima zavest (kot družbena zavest, širše kot družbena nadstavba) velik pomen tako za razvoj potreb kot za razvoj PS in PO kake družbe in jo je treba obravnavati tudi kot oblikovalko sistema razvoja, posebej na (zgodovinsko) krajši rok. Še bolj podrobno: Posamezne oblike družbene zavesti, kot so različna ideologija, različna kultura (v sociološkem

pomenu besede), različna religija itd. vplivajo a) na oblikovanje različnih politično-pravnih odnosov v družbi (institucionalni del družbene zavesti) pa s tem b) posredno — lahko pa tudi neposredno — na organizacijo PO in razvoj PS.

Ta »ideologizacija«⁷ potreb v pomenu oblikovanja različnih aspiracij — preferenc je tako izredno pomemben člen v medsebojnem vplivu različnih medseboj povezanih razvojnih dejavnikov; edino tako lahko razložimo velike spremembe, ki se dogajajo in se bodo še dogodile v svetu.

To relativno osamosvajanje kompleksa: družbena zavest — potrebe, ne pomeni njegovega izločanja iz celotnega svetovnega razvoja družbe. Pomeni pa veliko relativno samostojnost, veliko moč tega dejavnika v razvoju, zlasti na krajša obdobja.⁸ Še več, vloga družbene zavesti tako v gospodarskem razvoju kot pri oblikovanju družbe ne le, da ni pasivna, ampak je z razvojem vse bolj aktivna v svetovnih razmerah, še posebno na krajše zgodovinsko obdobje (videti po 2. svetovni vojni vpliv marksizma na razvojne oblike družb v svetu). Toda le v protislovju, to je kot nasprotna — nasprotujoča sila drugim zgodovinskim dejavnikom.

Druga hipoteza: Tako razložena četverna odvisnost ali četverno nasprotje kot oblikovalca sveta oziroma različnih oblik družbe pa je še zelo aproksimativno spoznanje dejanskega zgodovinskega razvoja. Kakor hitro vpeljemo diferenciacijo sveta (družbe), se nam pokaže še *peta*, t. i. *navzkrižna medsebojna odvisnost* — *nasprotja med svetovi* kot gibalna sila sodobnega sveta, o kateri (kateremu) smo načeloma že govorili.

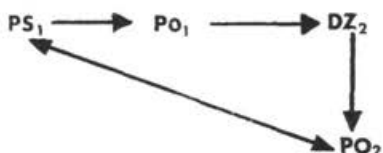
V tem diferenciranem modelu sveta imamo opravka s podvojenostjo kategorij: N, Po, PS, PO in DZ (DN) na: $N_1 — Po_1 — PS_1 — PO_1 — DZ_1$ ter $N_2 — Po_2 — PS_2 — PO_2 — DZ_2$.

⁷ V tej razpravi nimamo namena, da razpravljamo, ali je ideologija le »napačna zavest«, dokler ne razumemo narave produktivnih sil in produkcijskih odnosov (kot nasprotje znanstvene zavesti), ali pa je zavestni del človekovega življenja kot angažirana projekcija za transformacijo sveta (glej marksistično tezo o potrebi razvijanja socialistične razredne zavesti v boju za preoblikovanje sveta).

⁸ Tudi marksistična teza je, da imajo ideje — ko se enkrat porodijo — neko relativno samostojno življenje in razvoj. Engels pravi med drugim: »Ekonomsko gibanje se sicer na splošno uvršča, mora pa tudi doživljati, da nanj povratno učinkuje tisto politično gibanje, ki ga je samo ustvarilo in obdario z relativno samostojnostjo, gibanje namreč po tej strani državna oblast, po drugi strani pa opozicija, ki je nastala hkrati z njo« (Marx-Engels, »Iz pisem o zgodovinskem materializmu«, CZ, Ljubljana, 1948, str. 18, 19; glej še str. 20, 24, 28).

Po = potrebe, spremenjene v aspiracije — preference.

V tej navzkrižni pa tudi verižni povezanosti bi zlasti poudarili tale niz zaporedne odvisnosti (vplivov):

Vpeljava te navzkrižne odvisnosti v razvoj pa nas popelje do tehle novih spoznanj:

1. Razvoj v enem kot v drugem svetu pospešujejo tudi navzkrižna nasprotja med posameznimi elementi razvoja obeh svetov.

2. Razvoj PS 2. sveta (NS) se kažejo v odvisnosti od razvoja PS 1. sveta (SR). Seveda velja tudi obratna odvisnost.

3. Diferencirana zavest na DZ_1 in DZ_2 (oziroma nadstavbe človeštva) ima v našem dualnem modelu glede na našo prvo hipotezo velik pomen za diferenciacijo oblik (ureditev) družbe⁹.

4. Tako lahko pojmujeemo družbeno zavest 2. sveta (DZ_2) kot transformirani odsev PS_1 (in ne samo kot odraz PS_2).

DZ se tako v svetovnem merilu razredno diferencira — glede na istovrstni cilj obeh svetov: čimboljše zadovoljevanje »svojih« potreb — v različno zavest o različnih možnostih razvoja in tako zadovoljevanja potreb¹⁰.

Tretja hipoteza: V glavnih obrisih so različne gospodarske ureditve v svetu torej posledica diferenciacije produktivnih sil (PS) in družbene zavesti (DZ), z različnimi potrebami v ozadju, ki se kaže praktično v obliki različnih interesov in dalje v različnih dejavnostih. Če te različne gospodarske ureditve tipiziramo po podobnosti v širše zgodovinske tipe kot gospodarske rede (ustroje) družbe oziroma še širše v razne oblike družbe (po Marxu — formacije), potem iz tega sledi, da bo sočasno (istodobno) več tipov gospodarskih redov, ali širše, več tipov oblik (formacij) družbe.

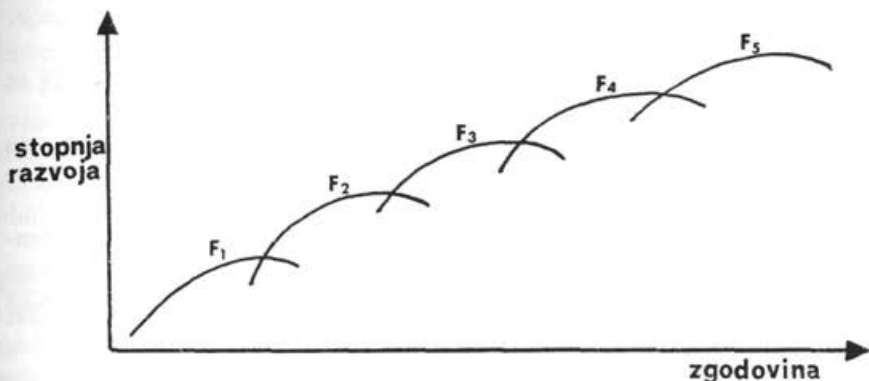
Marxov poenostavljeni stopenjski razvoj prek različnih formacij se v diferenciranem svetu multiplicira — navpično in vzporedno, diahrono in sinhrono. S tem pa že odgovarjamo na vprašanje, ki ga je zastavila

⁹ Od koder bi bil čisto formalno logičen sklep, da bi bilo ob večji homogenizaciji zavesti (ideologije) mogoče tudi pospešiti konvergenco ali pa transformacijo različnih oblik v eno obliko (ureditev) družbe. Prvo tezo zastopa npr. J. K. Galbraith (zanj so razlike v družbenih oblikah (ureditvah) le ideološke narave; drugo tezo zastopajo sovjetski družboslovci.

¹⁰ Kolikor vpeljemo razrednost notranje ureditve tudi v 1. ter 2. svet, dobimo novo, notranjo razredno diferenciacijo potreb in zavesti glede na dva razreda: eno bodo potrebe-zavest-interesi vladajočega razreda, ki postanejo prevladujoče sistemske potrebe-interesi, drugo so potrebe-zavest-interesi podrejenega razreda. Kar ima lahko pomembne posledice na povezovanje in konflikte med obema svetovoma.

sodobna biologija, ali ni za razvoj značilno večanje, in ne manjšanje, števila vrst (oblik), (čeprav z razvojem nekatere vrste tudi izumirajo).

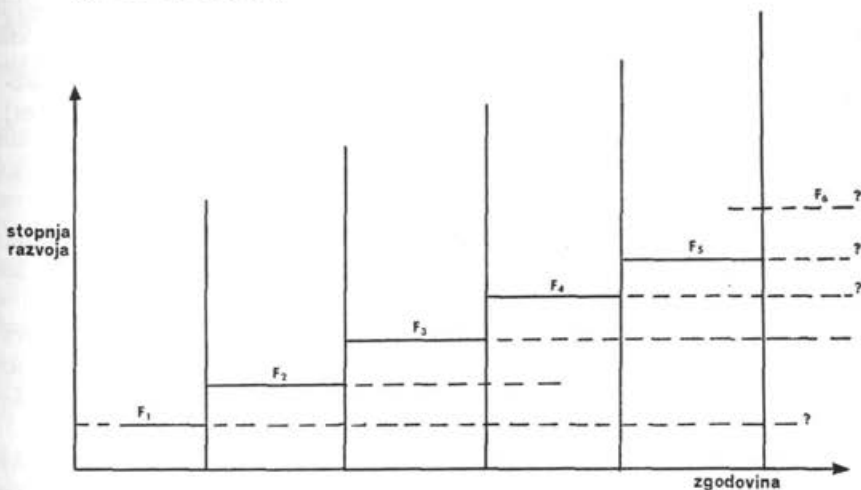
Pričnimo z razmišljanjem o tem vprašanju z *Marxovo formacijsko — razvojno »shemo«*: arhaična — patriarhalna, sužnjelastniška (antična), fevdalna, kapitalistična in komunistična formacija (F_1 do F_5):

Zgodovina bi bila tako zaporedje nizanja formacij.

Toda stvarno — zgodovinsko niso formacije (oblike družbe) v celoti propadle, ko so se že razvile nove, tako da je število soobstoječih oblik (formacij) družbe naraščalo.

V grafični predstavi:

— Vprašujemo se, ali lahko trdimo, da bodo tudi v prihodnji, komunistični formaciji (obliki) družbe ostale še nekatere stare formacije, ali se ne bodo mešale v konkretnih (nacionalnih, državnih) oblikah družbe različne formacije?

Odgovarjati lahko pričenjamo posredno, kako je bilo (je) s kapitalistično formacijo (kot najbližjo zgodovinsko obliko družbe).

1. Za kapitalistično formacijo je značilno, da se je »notranje« diferencirala — diahrono in sinhrono, v različnih fazah razvoja in v istem času (tudi danes), v različne »podoblike« (formacijske podtipе — variante). Ko je prevladovala kapitalistična formacija kot posebna zgodovinska oblika družbe v svetu, so bile in so še v svetu še druge formacije: ostanki starih formacij (oblik) in nastanki novih.

Če bi torej sklepali o razvoju oblik družbe po analogiji (in če bi se način razvoja družbe bistveno ne spremenil), sledi:

a) da se bodo ob prevladujoči komunistični formaciji — po Marxu — pojavljale še druge, nepoglavitne (stare in nove) formacije kot oblike družbe;

b) da se bo sama komunistična formacija kot oblika družbe diferencirala v podoblike — inačice (formacijske podtipе) (eno je Marx že sam uvedel, to je socializem, kot »nižjo obliko« (fazo) komunistične oblike družbe).

Na podlagi takšnega sklepanja pa tudi sledi:

a) da je formacija — po Marxu kot zaokroženo čista celota zgodovinskega obdobja — le abstrakcija, ne pa konkretna družba ali konkretna oblika razvoja;

b) da imajo konkretne oblike (ureditve) družbe v razdobju prevladovanja kake formacije podobne, pa tudi različne lastnosti glede na prevladujočo formacijo, s čemer je značilnost same prevladujoče formacije kot zgodovinske stopnje razvoja drugačna, kot če bi bila le ena čista oblika družbe;

c) da je vsebina prevladujoče formacije drugačna, če »biva« v različnih inačicah, kot pa če bi bila v eni sami varianti (torej brez variant) kot vrsti.

2. Toda to ni edini poskus dopolnitve Marxove periodizacije (sistemizacije) družbenega razvoja.

V dosedanjem tekstu smo uporabljali Marxov naziv: komunistična formacija za pokapitalistično formacijo. Po Marxu bi ta sledil, ko bi se v svetu polno razvila in izživela kapitalistična formacija.

Vemo pa, da dandanes oblikujejo razni narodi, razna ljudstva nove oblike (ureditve) gospodarstva in družbe kot *nekapitalistične*, ki pa niso *niti pokapitalistične* (ker mnogi narodi kapitalistične formacije ne poznajo) *niti komunistične*.

Tedaj se seveda zastavlja novo vprašanje o obliki nekapitalistični obliki družbe, ali ožje, nekapitalističnega gospodarskega reda, ki ne bi bil pokapitalističen v ožjem pomenu; ki bi vseboval tudi elemente predkapitalističnih formacij.

Takšen sklep pa nas seveda mnogo bolj približa današnji zgodovinski stvarnosti. Zato sem skušal v nekem drugem svojem delu »Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve« razviti tezo, da je po-

glavna značilnost današnji svet, da se ob obstoječih kapitalističnih oblikah družbe razvijajo določene nove nekapitalistične oblike družbe¹¹.

Sklenimo razmišljanje o diferenciaciji gospodarskega razvoja in o diferenciranih oblikah družbe:

— Svet kot celota se je razvijal in se razvija v smeri diferenciranih oblik družbe, z odmiranjem nekaterih starih in pojavljanjem novih.

— Glede na diferencirani gospodarski razvoj sveta lahko kategoriziramo tega v razviti RS in nerazviti svet NS.

— Glede na diferencirano gospodarsko razvitost (razvitost PS) se oblikuje v različnih družbah različna »navzkrižno« oblikovana zavest. Šele obe kategoriji (PS in DZ) skupaj vplivata na formiranje neke gospodarske ureditve (kot organizacijske oblike PO) in dalje na določeno obliko družbe.

— Diferenciacija sveta na kapitalistični in kolektivistični — nekapitalistični (tudi začetno socialistični, komunistični) svet ima a) teoretično vrednost kot metoda razlage poglobitnih formacijskih — ureditvenih tendenc v svetu; b) v mnogostranski stvarnosti pa je ureditev le mešanica teh dveh in še drugih temeljnih tendenčnih oblik družbe.

Lahko bi našli v ilustracijo te posebnosti (delne) oblike družbe v njihovem medsebojnem mešanju v konkretne zgodovinske oblike (ureditve) družbe:

Nekapitalistične splošne oblike družbe, ki se mešajo z različnimi kapitalističnimi oblikami družbe — arhaične — patriarhalne oblike — drobno lastniške oblike — združne — kolektivistične oblike — ljudsko demokratične (komunalne) oblike — državno (centralistične) kolektivistične oblike — demokratične (samoupravne) kolektivistične oblike itd.

— Razvoj oblik družbe pa poteka po dialektični triadi: teza, antiteza, sinteza ali afirmacija, negacija, negacija negacij¹². Konkretno, ob prevladujočih, »sredinsko« mešanih oblikah družbe — B, imamo tudi zelo konservativne oblike — C in dokaj ekstremne, radikalne oblike družbe — A. Poslednje socialno — radikalne oblike družbe zanikajo najprej neposredno druge ekstremne — konservativne oblike družbe, s čemer razumljivo vplivajo tudi na »sredinske« oblike, ki so v večini. Tako ne bo nova večina oblik družbe čisto zanikanje starih večinskih oblik niti ne bo enaka ekstremni, novozarojeni obliki družbe, ampak sinteza vseh teh oblik, po deležu odvisno od mnogih dejavnikov, ki so prisotni v svetu.

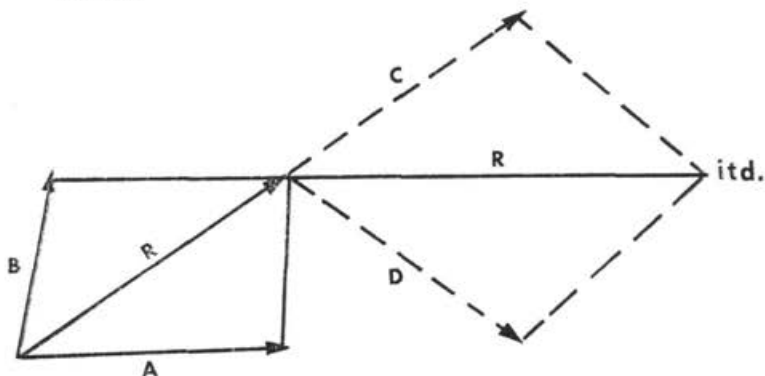
— Pa tudi v sinhroniji sveta, to je istodobno, lahko dokažemo prisotnost dialektičnega akcijsko — reakcijskega modela. Glede na skrajno akcijo — ekstrem A, to je skrajno obliko družbe A, se poraja nekje drugje v svetu, odvisno od mnogih dejavnikov, skrajna reakcija — ekstrem B, to je skrajna oblika družbe B (npr. nasproti Kubi se v Latinski Ame-

¹¹ »Teoretični problemi naše družbene in gospodarske ureditve« 1. knjiga, MK, Ljubljana, 1974, str. 300—308.

riki poraja druga skrajnost, Čile). Kot rezultanta teh dveh komponent se večina oblik družbe poraja med obema ekstremoma z elementi ekstrema A in B.

Za razlago, zakaj pride do ekstremno nasprotnih oblik (ureditev) družbe v tem in drugem delu sveta, v tej in ne v drugi državi, lahko uporabimo znano Leninovo teorijo »o najslabotnejšem členu v verigi imperialističnih protislovij«. Torej: ekstremne — nasprotno oblike (ureditve) družbe — radikalno progresivne in konzervativne (reakcionarne) — se bodo pojavljale tam, kjer je člen v verigi svetovnih protislovij najslabotnejši.

V skici:

Rezultanta — R postane izhodišče nove oblike družbe (ali gibanja za novo družbo) — C, ki dobi proti sebi novo nasprotje oblike družbe (npr. D) itd., od koder dobimo nove rezultante R_1 , R_2 itd.

Nekaj podobnega najdemo v posameznih družbenih oblikah — gibanjih (npr. v političnem gibanju, ki ga kategoriziramo v levo (radikalno) in desno (konzervativno — reakcionarno), iz katerega nastane centristično levo, centristično desno itd.¹²

Torej so bistvo dialektike sveta — življenja — mišljenja *protislovja*, torej *boj nasprotij*, ki ga ne more nihče odpraviti, ne da bi odpravil življenje. Ljudje lahko samo spoznajo protislovja in si po njih uravnavajo svoje življenje, da bi se izognili negativnih posledic, ali pa si pomagajo, da se hitreje odpravijo preživele oblike¹³.

To je objektivna nujnost, čeprav se bodo kot slučajnost (kot ekstremni pojav, kot napredovanje kake nove oblike) pojavljale ekstremne oblike,

¹² »Drugič pa se dela zgodovina tako«, piše F. Engels, »da izvira končni rezultat vedno iz konfliktov mnogih posameznih volj, vsako voljo posebej pa spet ustvarja in oblikuje množica posebnih življenjskih pogojev; obstaja torej nešteto med seboj križajočih se sil, neskončna kopica paralelogramov sil, iz katerih izhaja rezultanta — zgodovinski dogodek« (»Iz pisem o zgodovinskem materializmu«, str. 17).

¹³ »Tudi če katera družba odkrije naravni zakon svojega razvoja — in končni smoter tega dela je, da odkrije zakon ekonomskega razvoja moderne družbe — le-ta naravnih razvojnih faz ne more niti preskočiti niti odpraviti z dekreti. Toda porodne bolečine lahko skrajša in lajša«, piše v predgovoru h »Kapitalu I« Karl Marx (»Kapital I«, 1. zvezek, CZ, Ljubljana, 1961, str. 12).

ki bi se navidezno ali začasno potrjevale, kot da se bo človeštvo znebilo te dialektike; zgodovinska sinteza pa je umirjanje ekstremnih oblik na ustrezno zgodovinsko mero (obliko), s tem da nova protislovja v razvoju porajajo nove ekstreme in tako dalje.

Ureditvene (sistemske) perspektive sveta na temelju diferenciranega modela.

V naši razpravi smo razvili dva glavna diferenciatorja oblik (ureditev, sistemov) družbe in s tem sveta: diferencirane produktivne sile in diferencirano zavest.

Prek teh dveh diferenciatorjev se »producira« razvojna energija za nadaljnji razvoj produktivnih sil, za nadaljnje ohranjanje danih in razvijanje novih oblik družbe, v katerih naj bi živele posamezne (nacionalne) družbene skupnosti.

Nekdo bo vprašal, ali ni takšna teza

1. neposredno nasprotna ideji klasikom marksizma, da je bilo »dosedanje delanje« zgodovine diferencirano zaradi razredne ureditve družbe in na tej osnovi ideološke diferenciranosti zavesti (kot napačnega, neznanstvenega spoznanja); kakor hitro bi pa ta dva dejavnika odpadla (a za to naj bi bili dokazi), bi ljudje »delali zgodovino« s skupno voljo, po skupnem načrtu, torej v okviru enotne ureditve (reda)¹⁴;

2. nasprotna, pa tudi novi svetovni družbeni delitvi dela ali potrebi po vse tesnejši usodni povezanosti narodov in ljudstev, zaradi zelo razvitih proizvodnih sil, ki naj bi jih narodi vsega sveta upravljali vse bolj na skupen znanstveni način, to je v interesu vsega človeštva.

Naša teza je, 1. da *tendenca* k univerzalnejšim (planetarnim) oblikam (ureditvi) človeške družbe vsekakor obstaja, bolj kot kdajkoli do sedaj, kot tendenca k skupnemu urejanju *temeljnih odnosov kot skupne osnove za enakopravno življenje vseh ljudi*, vseh narodov na tem planetu, ne glede na raso, nacionalnost itd., 2. hkrati s *protitendenco* k različnim oblikam družbe (narodov). In to preprosto iz razloga, da bodo imele človeške skupnosti, še posebej nacionalne skupnosti, le v različnih oblikah tudi ustrezno svobodo za svoj razvoj, na temelju boja nasprotij kot gibalne sile razvoja človeške družbe.

Ta načelna misel velja tako za razvoj PS kot za razvoj raznih oblik (ureditev) družbe.

1. PS sveta se bodo prav gotovo morale v določenih mejah (okvirih) bolj enotno in racionalno upravljati ter razvijati prav zaradi njihovega nadaljnjega razvoja (prevelika diferenciacija razvoja PS, kot smo jo prikazali, je prešla že mero objektivno potrebne diferenciacije; postaja že omejitev za njihov nadaljnji, nenehni razvoj).

¹⁴ Glej Engelsovo misel: »Iz pisem o zgodovinskem materializmu«, str. 24.

Toda PS se bodo morale v okviru enotnejše urejenosti in upravljanja še vedno diferencirano razvijati, da bodo ostali stimuli za njihov razvoj. Torej bo zakon vrednosti kot zakon različne produktivnosti družbenega dela, reflektiran v različnih menjalnih vrednosti, še vedno deloval, čeprav bo večja homogenizacija produktivnih sil in enotnejše upravljanje z njimi spremenilo njegovo delovanje tako, da ne bo blokiral samega gospodarskega razvoja in s tem razvoja posameznih družb.

2. Nekaj podobnega velja za oblike (ureditve) posameznih družb. Svet bo moral biti *enotneje oblikovan na temelju nekih skupnih norm (odnosov) sožitja med narodi in drugimi človeškimi skupnostmi*. Toda hkrati bo v okviru te okvirne (osnovne) enotnosti še možnost in potreba (celo za večjo) raznolikost oblik družbe in družbenih gibanj.

Z vidika Marxove sistemizacije razvoja družbe bi dejali: vsekakor obstajajo tendence k določenemu kolektivističnemu, načrtnemu urejanju sveta kot celote. Čeprav bodo zatečene oblike, pa tudi nove oblike na temelju nove diferenciacije PS in DZ producirale nove diferencirane oblike življenja.

Ali pa — sedaj sledi grožnja — bo nadaljnje poglobljanje sedanje ekonomske in socialne politične, kulturne itd. diferenciacije sveta le tega pripeljala v slepo ulico, lahko pa tudi v kataklizmo. Bodimo optimisti, da je samomor človeškemu rodu tuj pojav.

Tako smo potrdili, da razvoj družbe ni popolnoma različen proces, čisto ločen od naravnega procesa, ampak le naraven proces v specifični obliki.¹⁵

S tem je potrjena tudi teza biološke teorije, da razvoj pomeni razvijanje novih oblik (vrst) in odmiranje nekaterih. Pa tudi načelo selekcije, da se sposobnejše oblike (vrste), prilagajajoč okolju, ohranjajo in dalje razvijajo, nesposobne oblike, ki se ne morejo prilagoditi okolju, pa propadajo.

Dialektična strategija za razvoj na temelju diferenciranega modela

Dialektična strategija za razvoj mora: 1. izhajati od sedanje diferenciacije produktivnih sil in oblik človeške družbe v svetu, 2. upoštevati dialektične zakonitosti, ki vladajo v svetu. To je, da je sedanji svet — gospodarsko zelo diferenciran; diferenciran pa tudi zelo v zavesti,¹⁶ in sicer tako, da je do neke mere že onemogočen razumen pretok blaga, finančnih sredstev, tehnologije, znanja oziroma znanstvenih dosežkov, kulture itd.

¹⁵ Marx dobesedno piše: »Moje stališče, ki pojmuje razvoj ekonomske družbene formacije kot prirodni zgodovinski proces, mora zato manj kot katerikoli drugo delati posameznika odgovornega za razmere, katerih družbeni stvar je, čeprav je morda subjektivno še tako visoko nad njimi« (»Kapital«, 1. zvezek, str. 12).

¹⁶ To dejstvo, da se ne pojavljata samo dva, ampak celo več svetov, recimo prvi, drugi in tretji, (npr. »Zahodni«, »Vzhodni« in »neuvrščeni«) ne zanika naše dosedanje svetovne analize, ampak jo le komplicira.

V takšnih asimetričnih razmerah diferenciacije se je v prvi vrsti nerazviti svet (NS) znašel v neenakopravnem položaju v povezovanju z razvitim svetom (RS) oziroma pri oblikovanju svetovnih gospodarskih odnosov. Od tod dve tendenci v NS:

a) NS skuša oblikovati »svoj svet« zase, s čim bolj osamosvojenimi notranjimi reprodukcijskimi — razvojnimi procesi — kar seveda veča stroške razvoja itd.; NS pa se mora vključevati tudi v reprodukcijske procese RS, zaradi česar se nadalje krepijo konfliktne situacije itd.

b) V RS je podobna in različna tendenca. Tudi RS se skuša oblikovati kot svet zase, z druge strani pa prav na osnovi te integracije ohraniti asimetrijo (dominacijo) v mednarodnih odnosih do točke, ko je (bo) ogrožen njegov lastni razvoj in celo obstoj.

Eden kot drugi svet imata zato različno strategijo zase, to je za lasten razvoj in strategijo razvoja za ves svet.¹⁷

Strategija boja RS za svetovno (pre)ureditev je torej »na liniji« obstoječega, to je »status quo« z manjšimi spremembami. »Status quo« pa pomeni predpostavljane dominacije kapitalističnih zakonov v svetu, ki tako omogočajo kapitalističnemu (razvitemu) svetu oplajanje kapitala in s tem nadaljnje razvijanje »njegovih« PS, v obliki zadovoljivega naraščanja narodnega dohodka, nacionalnega bogastva, ekonomske moči in na tej podlagi prevlade v svetu, do neke mere (in začasno) pa tudi pasivizacijo »notranjega« razrednega boja.

S tem torej, da se krepí diferenciacijska moč SZKA v svetu, se relativno zmanjšuje njegova moč v notranjosti RS. Potrebno je namreč vedeti, da je neposredni posrednik SZKA v kapitalističnem svetu zakon (diferenciranje) profitne mere — povezan z zakonom koncentracije in centralizacije kapitala — ki se v razmerah razvitejših produktivnih sil kaže »na notranjem planu« v dolgoročni tendenci profitne mere k padanju, to je v tendenci vse težjega oplajanja (zasebnega in državnega) kapitala na temelju notranjega povpraševanja.

Vključevanje NS v to igro profitne mere oziroma profita (glej misel R. Luxemburg) je seveda odločilnega pomena za RS. Brez razvijanja kapitalističnega trga in trga kapitala v svetovnem merilu pa s tem brez uvažanja povpraševanja NS v reprodukcijske tokove RS se bi kapital vse težje oplajal po dani, kaj šele po povečani stopnji (glej sedanje težave RS zaradi nezadostne kupne moči NS itd.).

To pa nadalje pomeni, da bi se moral NS vse bolj razvijati po kapitalističnih zakonih (tudi v notranjosti), da bi tako ohranjal kapitalistične odnose tako v RS kot v vsem svetu; v resnici pa bi ga dušili (zavirali) v njegovem razvoju in v njegovi nacionalni samobitnosti.

¹⁷ V tem primeru ne govorimo o strategiji boja za novo ureditev mednarodnih gospodarskih odnosov (NUMGO) kot sestavnega dela boja za socialistično preureditev sveta samo socialističnega gibanja v svetu, saj proces boja nerazvitega sveta za lastni razvoj, za lastno identiteto, lahko posredno pomeni tudi boj za preobrazbo sveta v celoti v smeri novega kolektivneje — socialneje (če ne rečemo bolj socialistično) urejenega sveta.

Ta konflikt se na koncu nujno transformira v obliko nasprotja med interesi kapitala in antikapitalistično zavestjo NS, ki skuša zajeziiti ekspanzijo kapitala, tudi z ureditvami, ki so drugačne, kot so kapitalistične.¹⁸

Kje je rešitev? Ena od možnih »rešitev« je, da vsak svet ostaja (in se dalje razvija) pri (po) svoji strategiji, tako da bi bil konflikt med obema svetovoma vse večji, kar lahko pripelje do svetovnega spopada, ki pa bi bil ob blokovski delitvi sveta blokovski spopad — spopad velesil.

Možna in vse bolj nujna je drugačna rešitev (glej Havansko konferenco neuvrščenih). To je poizkus izdelave skupne strategije za ves svet (t. i. univerzalna, planetarna strategija), ki bi upoštevala strategijo oziroma interese obeh svetov.

To pa je za nas edino realna in progresivna strategija, čeprav ima lahko več načinov: od radikalizacije konflikta »do roba prepada« do radikalizacije reševanja problemov na temelju človeškega razuma v interesu vsega človeštva. Verjetno bodo realne variante nekje med obema ekstremoma, tudi s kompromisi, z večjimi in manjšimi koraki naprej, pa včasih tudi nazaj.

Če naj bi torej omogočili nadaljnji gospodarski in družbeni razvoj vsega sveta, zlasti pa hitrejši razvoj NS ob ohranjanju tiste diferenciacije sveta (človeške družbe), ki je neogibna kot producent energije za razvoj človeštva, potem bi morale priti v prvi vrsti do dveh sprememb:

1. najprej do sprememb na gospodarskem področju: a) do spreminjanja strukture in nivoja produciranja (produktivnih sil) v NS, da bi ob manjših razlikah v produktivnosti družbenega dela ustvarili pogoje za drugačne kriterije v izmenjavi blaga, tehnologije, znanja itd. (skratka, da bi prišlo do spreminjanja delovanja zakona vrednosti), b) do spreminjanja v gospodarsko političnih aranžmajih mednarodnih gospodarskih odnosov, kar imenujemo danes NUMGO ali — nekateri: NMGU;¹⁹

2. pa tudi v urejenosti družbe (sveta) bo morale priti do sprememb, in sicer do takšnih sprememb, ki bi v čim večji meri stimulirale nacionalne in svetovne potenciale za hitrejši in enakomernejši, pravičnejši gospodarski in družbeni razvoj (ta zahteva velja tudi za politične režime posameznih držav).

¹⁸ Vključitev t. i. 3. sveta (z vidika drugačne klasifikacije se ta pojavlja ponavadi kot 2. svet ali t. i. državno-kolektivistični svet s SZ na čelu) v ta svetovni, »razredni« konflikt samo širi dimenzionalni značaj tega svetovnega protislovja. Z ene strani lahko razumemo ta svet, da teži »po svoje« tudi oplajati (zlasti na daljši) rok (državni, nacionalni) kapital tega sveta ali dežel tega sveta; z druge strani lahko nasprotovanje tega sveta dominaciji kapitalističnega sveta lahko tolmačimo kot težnjo po širjenju modela tega sveta; s tretje strani pa je antikapitalistična usmerjenost tega sveta lahko »na isti liniji« kot boj NS: proti logiki urejanja sveta na podlagi kapitalističnih zakonov (mnoge države iz tega bloka so lahko prav tako nerazvite ali manj razvite).

¹⁹ Med to zahtevo spada tudi potreba manj razvitih dežel, da se v večji meri oslanjajo na lastne sile, da skrbijo za večjo produktivnost in ekonomičnost dela, da se borijo proti birokratskemu razsipanju sredstev itd. in ne čakajo samo na pomoč ali ugodnejše pogoje, ki naj bi jim nudil razviti svet.

Tako postaja napor za večjo produktivnost družbenga dela — produktivnega in neproduktivnega, v industriji in kmetijstvu samega NS (ob ustrezni asistenci RS) eden od poglavitnih členov v reševanju verige problemov v svetu, seveda v okviru ekološkega ravnotežja, ohranjanja nacionalne politične suverenosti majhnih dežel in dežel v razvoju, ob ohranjanju lastne svojske kulture itd.; ali pa večanje političnih in dalje vojaških konfliktov svetovnih razmer.²⁰

Seveda pa znanstvena analiza ne more biti preroško ambiciozna. Futurološka stran družboslovnih znanosti je (še) izredno šibka in verjetno ne bo nikoli dosegla stopnje točnosti nekaterih naravoslovnih in tehničnih ved. Zato bomo pač morali prepustiti zgodovinski tok zgodovinskim silam samim, tako, kot jih je opisal Engels. To pa še ne pomeni, da ne bi imela posamezna politična gibanja, posamezni narodi strategijo za razvoj sveta in za razvoj svoje nacionalne družbe. Usodno je in bo, koliko bodo te strategije in nadaljnje akcije sovpadale s strategijo svetovnega napredka. O tem pa bo že zopet ex post sodila sama zgodovina.

²⁰ Alternativa tej rešitvi je nova civilizacija s tendenco k stacionarnemu gospodarstvu v svetu kot celoti, s tem da bi se NS še nekaj časa hitreje razvijal, da bi dosegel temeljni standard prebivalcev oziroma družb RS.

Težko je verjeti, da bi človek (da bi narodi, človeštvo) pristal na takšno »rešitev«, gledano z vidika njegovih današnjih aspiracij. Možno pa je, da se bo ta dosedanja obča težnja k hitrejšemu gospodarskemu razvoju, k vse razvitejšemu materialnemu standardu za vsako ceno itd. sama po sebi umirila (ali celo ugasnila), zlasti pod pritiskom populacijskega faktorja, tehnizacije življenja, nevarnosti novih bolezni, nevarnosti ekološkega in drugega neravnotežja itd. (ena od alternativnih rešitev je prav tako odselitev dela človeškega rodu na druge planete, kar je za sedaj še vedno nemogoče).

LUDVIK ČARNI

Sodobne razprave o historičnem materializmu

S tem naslovom je bila v 5—6 številki revije natisnjena razprava Ivana Ivekovića, v kateri razpravlja o zgodovinskem razvoju človeštva in njegovi delitvi. V tej zvezi želim opozoriti na nekatera vprašanja, ki so s tem povezana. Iveković pravilno sklepa, da se je v literaturi delitev zgodovine človeštva na pet formacij družbe (arhaično, sužnjelastniško, fevdalno, kapitalistično in komunistično) uveljavila v tridesetih letih našega stoletja po živahnem metodološkem razpravljanju o zgodovini človeštva in njegovih razdobjih.

V literaturi so različna mnenja o tem, kdo je prvi ločil omenjenih pet formacij družbe. Nekateri menijo, da je bil to J. V. Stalin. Sodim, da sta te formacije družbe ločila že Marx in Engels. Mnenje je, da so v tem pogledu med Marxom in Engelsom razlike. To je malo verjetno, ker neposrednega dokaza nimamo, vemo pa o njunem sodelovanju in izmenjavi mnenj (v pismih) o različnih vprašanjih, tudi o delitvi zgodovine človeštva. Marx v Predgovoru »H kritiki politične ekonomije« piše o »azijskem« načinu produkcije. Engels tega pojma ne uporablja. Njegova sodba o strukturi azijskih ljudstev, s katero je Marx ta način proizvodnje povezoval, se ne razlikuje od Marxove. Najbrž bi lahko rekli, da sta Marx in Engels to sodbo skupno oblikovala ali vsaj eden drugemu pritrjevala. Sodim, da je Marx oziroma da sta Marx in Engels »azijski« način produkcije enačila z arhaičnim.¹ Tako sta prva avtorja, o tem priča tudi Marxov Predgovor »H kritiki politične ekonomije«, ki sta ločila omenjenih pet formacij družbe. Te formacije družbe sta ločila, upoštevajoč predvsem antično-zahodnoevropski razvoj. To je poleg drugega razvidno tudi iz omenjenega Predgovora, kjer Marx piše o antičnem načinu produkcije, ki ga ima za sužnjelastniškega. Omenjenih pet formacij družbe je ločil tudi Lenin. To je razvidno iz njegovega predavanja »O državi«, ki ga je imel leta 1919 na Komunistični univerzi Sverdlova.² Potrebno pa je poudariti,

¹ Več o tem v knjigi: L. Čarni, Teorija formacij družbe, Ljubljana, 1979, str. 83.

² V. I. Lenin, Polnoe sobranie sočinienij, Moskva, 5. izdaja (PSS), zv. 39, str. 64.

da Marx omenjenih pet formacij družbe ni smatral za obvezno stopnjo v razvoju vseh ljudstev in narodov sveta. Marx nikjer ne omenja sužnjelastniške formacije družbe v razvoju ruske družbe, ker te tam ni bilo. Lenin pa je v polemiki z Mihajlovskim zapisal, da ni noben »marksist nikjer in nikdar dokazoval svojih stališč tako, češ da v Rusiji »mora biti« kapitalizem, »zato ker« je bil na Zahodu itd. Noben marksist ni v Marxovi teoriji nikdar videl kakšne obvezne filozofsko-zgodovinske sheme ali kaj več kot razlago neke družbeno-ekonomske formacije.³

Kmalu po Marxovi in Engelsovi smrti vsi marksistični pisci niso ločili istih formacij družbe. Tako je že Plehanov, ki ga omenja tudi Iveković, sodil, da se je plemenska družba razvila v smeri azijskega ali antičnega načina produkcije.⁴ Azijski način proizvodnje naj bi bil po njegovi sodbi značilen za razvoj azijskih ljudstev in Rusije. O pravilnosti svoje odločitve je bil tako trdno prepričan, da ni maral slišati o fevdalizmu v Rusiji, ki ga je zagovarjal tudi Lenin.

Marx in Engels omenjenih pet formacij družbe nista omejevala na evropski razvoj. Engels je pisal o turškem fevdalizmu,⁵ Marx pa o japonskem fevdalizmu.⁶ Sužnjelastniškega načina produkcije nista razširila čez antiko. Ne smemo pa prezreti, da je bilo v začetku druge polovice 19. stoletja malo znanega o neevropskem razvoju. Viri za najstarejše azijske razredne strukture so bili znani šele v našem stoletju itd. Lenin pa je obstoj sužnjelastniške formacije družbe že razširil čez okvire antike. To potrjuje njegovo že omenjeno predavanje »O državi«.⁷ Tako je pred Leninom storil A. A. Bogdanov, ki je sodil, da so imperiji starega Vzhoda predstavljali varianto sužnjelastniške družbe, kjer je bil vsak podanik suženj države.⁸ V sredini tridesetih let našega stoletja pa se je v splošnem uveljavilo mnenje, da so bile najstarejše razredne strukture Azije sužnjelastniške. Takrat je tudi prevladalo mnenje, da lahko v zgodovinskem razvoju človeštva ločimo omenjenih pet formacij družbe. K uveljavitvi tega mnenja je mnogo pripomogel zgodovinar V. V. Struve, ki je na osnovi virov dokazoval, da so bile najstarejše razredne strukture starega Vzhoda sužnjelastniške. Njega so podprli tudi drugi avtorji, med njimi Avdiev, katerega knjigo imamo prevedeno v slovenščino.⁹ Stalin je zagovarjal omenjenih pet formacij družbe. To potrjuje njegov govor na prvem vsezveznem kongresu kolhoznikov udarnikov leta 1933¹⁰ in četrto poglavje Zgodovine VKP(b),¹¹ ki je izšla leta 1938., torej v času, ko je v strokovni literaturi že pravladalo mnenje, da lahko v zgodovini človeštva ločimo le

³ PSS, zv. 1, str. 195.

⁴ G. Plehanov, Osnovni problemi marksizma, Ljubljana, 1964, str. 46.

⁵ Engels, Gospoda Evgena Dühringa prevrat v znanosti, Ljubljana, 1948, str. 201—2—2.

⁶ K. Marx, Kapital, Ljubljana, 1961, zv. 1, str. 809.

⁷ PSS, zv. 39, str. 70.

⁸ A. Bogdanov, Kratkij kuts enkonomičeskoj nauki, Moskva, 1897, 2. izdaja SPb, 1899.

⁹ V. I. Avdiev, Zgodovina starega Vzhoda, Ljubljana, 1964.

¹⁰ J. Stalin, Vprašanja leninizma, Ljubljana, 1948, str. 456.

¹¹ Zgodovina VKP (b), Ljubljana, 1946, str. 173.

omenjenih pet formacij družbe. Stalin je neposredno zavračal tudi teorijo azijskega produkcijskega načina na XV. kongresu VKP(b).¹² V tem času so zagovorniki te teorije sodili, da je azijski produkcijski način značilen za razvoj dokapitalistične razredne strukture azijskih oziroma azijsko-afriških (Egipt) ljudstev.

V začetku tridesetih let so nekateri avtorji omenjenih pet formacij družbe razumeli kot obvezno stopnjo v razvoju vseh ljudstev. Nekateri med njimi so dokazovali, da so tudi vzhodni Slovani v svojem razvoju prešli sužnjelastniške formacije družbe, kar so že takrat zavrnil. V literaturi se je taka misel od časa do časa pojavljala, a je bila vedno zavrnjena. Drugi so sodili, da je bila sužnjelastniška formacija družbe najstarejša razredna struktura tudi v drugih neevropskih deželah in ne le v deželah starega Vzhoda. Za tako trditev niso imeli dokaza ali pa le to, da je bilo suženjstvo prisotno. To pa je lahko bilo le stranski produkcijski odnos, a ne prevladujoča oblika izkoriščanja in prevladujoč družbeni odnos itd.

Od sredine tridesetih let našega stoletja je delitev zgodovine človeštva na omenjenih pet formacij družbe postala prevladujoča. Z izidom Stalinskega teksta iz četrtega poglavja »Zgodovine VKP(b) pa zaradi razmer tudi obvezujoča. Mnogi so videli nalogo zgodovinopisja v tem, da potrdi pravilnost že postavljene sheme. Zaradi tega zaostajanje v razvoju zgodovinske znanosti in metodološkem razpravljanju. V zadnjih desetletjih je razpravljanje o delitvi zgodovine človeštva oživel. Oživel je tudi razpravljanje o azijskem produkcijskem načinu, ki ga sodobni avtorji različno razlagajo in povezujejo z različnimi strukturami v razvoju posameznih dežel. Iveković tej »malce pozabljeni« teoriji ne pripisuje večjega pomena. Ne kaže pa prezreti, da je »tributarni« način proizvodnje, ki ga zagovarja Amin pri delitvi afriškega razvoja, ena od razlag azijskega produkcijskega načina. Uvrstimo jo lahko v tisto skupino, ki ta način proizvodnje povezuje s strukturo družbe na stičišču arhaične in razredne družbe. Avtorji jo različno imenujejo — nerazvito, zgodnjerazredno, prehodno razdobje itd. Njegov obstoj pa zagovarjajo v deželah na različnih celinah, tudi v Evropi. Začetniki sodobne razprave o azijskem produkcijskem načinu med marksističnimi avtorji so vzhodnonemška zgodovinarka Welskopfova, madžarski filozof in sinolog Tökei, sovjetski zgodovinar Vasilev in akad. prof. dr. Branislav Đurđev, ki so svoje razprave objavili v zadnjih letih petdesetih let našega stoletja.

Nekateri avtorji so v novejšem času povzeli tako imenovano teorijo prafevdalizma, ki jo je poleg drugih zagovarjal tudi Filip Filipović. Fevdalno formacijo družbe je postavil pred sužnjelastniško, za njo pa tlačanstvo in srednjeveško cehovsko ureditev, ki nikakor nista dve formaciji družbe. Ivekoviću lahko pritrdim, da Filipovićevo pojmovanje »fevdalizma« oziroma prafevdalizma nima nič skupnega s fevdalno formacijo

¹² Pjatanadcatij sezid VKP (b), Moskva, 1961.

družbe, ki je v antično-zahodnoevropskem svetu sledila antični sužnjelastniški formaciji družbe. Ni pa jasno, zakaj naj bi bila ta formacija družbe »fevdalizem vulgarnega materializma«. O tem fevdalizmu sta pisala že Marx in Engels in mnogi poznejši marksistični in nemarksistični avtorji. Fevdalne formacije družbe ne kaže omejevati na Evropo in Japonsko, obstajala je tudi v drugih deželah in tudi v Rusiji. Omenil sem, da je Plehanov sodil, da je azijski produkcijski način značilen tudi za razvoj Rusije. V tridesetih letih našega stoletja, ko so živahno razpravljali o tem načinu proizvodnje, so sodili, da zanjo ni značilen. Nekateri avtorji, najbrž tudi pod vplivom K. A. Wittfogla, ponovno pišejo o »azijski« oziroma »polazijski« slovanski (ruski) družbi. Tako nekako sodi tudi Melotti, katerega mnenje povzema Iveković. V razvoju ruske družbe je bila fevdalna formacija družbe. Iz nje oziroma iz elementov, ki so se razvili v okviru te formacije družbe, se je razvil ruski kapitalizem.

V sodobni marksistični literaturi bomo najbrž redko zasledili mnenje, da so vsa ljudstva in narodi sveta prešli iste formacije družbe. Ne moremo pa trditi, da so se posamezne dežele ali skupine dežel razvijale po različnih poteh razvoja. Različnost pomeni, da nimajo nič skupnega z razvojem drugih dežel. Če v razvoju ruske družbe ne zasledimo sužnjelastniške formacije družbe, zasledimo fevdalno, ki je značilna tudi za zahodnoevropski razvoj, Vietnam itd. Zgodovinski razvoj priča, da je fevdalna formacija družbe sledila sužnjelastniški, kjer je ta bila in kapitalistična fevdalni formaciji družbe, kjer je ta bila. Menim, da je pravilno, da avtor pri obravnavanju pojma formacije družbe navede tiste formacije družbe, o katerih meni, da so v zgodovini človeštva bile, ne glede na to, ali so značilnost vseh dežel ali samo ene. Skozi nobeno razredno formacijo družbe niso prešla vsa ljudstva in narodi sveta. Ideja sodobnega socializma (komunizma) je rezultat razvite kapitalistične družbe. Oktobrska revolucija leta 1917 označuje začetek oblikovanja socialistične družbe. Njeno oblikovanje pa je odvisno od zgodovinskih tradicij dežele in mednarodnih razmerij časa.

Ali se v TOZD uveljavlja klasična organizacija podjetja?

»Bistvo tozda je prav v tem, da mora biti izhodišče nove organizacije dela«

(S. Šuvar)¹

Ni še daleč čas, ko so bila ob sprejetju ustavnih amandmajev in nove ustave izražena nekatera mnenja, da z novo ustavno zasnovo združenega dela zlasti s konstituiranjem tozdov dokončno razpada klasična organizacija podjetja, ki ji niso bile kos vse dotedanje institucionalne spremembe in ki je bila temeljna ovira za razvoj samoupravljanja (predvsem samoupravnega odločanja delavcev).

Danes se zdi, da so bila takšna predvidevanja, gledano z organizacijskega vidika, preuranjena, ker smo priča nekemu stihijskemu procesu, ki bi ga po hipotetični nepreverjeni trditvi lahko označili kot proces, da se v tozdih uveljavlja klasična organizacija podjetja. V nadaljevanju so le na kratko predstavljeni nekateri pojavi, ki jih je avtor teh vrstic zaznal v svoji praksi, ki so prav gotovo subjektivno in enostransko opisani in ne kažejo neke obče veljavne resnice. V podkrepitev raznih stališč na določenih mestih navajam nekaj mnenj priznanih organizacijskih strokovnjakov in družbenopolitičnih delavcev.

Če se vrnemo na izhodišče problema, se je treba povrniti k ustavni opredelitvi tozdov. Najbolj na kratko povedano, je bil namen ustave, da bi imeli delavci v tozdih neposredno možnost upravljanja s pogoji in rezultati svojega dela, kar v klasično organiziranem podjetju ni bilo možno realizirati, kar je vseskozi ugotavljala zlasti naša empirična sociologija in druge znanosti ter družbena praksa. Ko se je začel institucionalni proces konstituiranja tozdov, je žal prevladoval pravni normativizem in se oblikovanju organizacijske strukture v tozdih ni posvečala nobena pozornost, ampak se je, kot ugotavlja J. Strniša², enostavno presajal podjetniški model organizacije z ravni delovne organizacije na raven temeljnih organizacij. Pojavila se je enaka hierarhična piramida, pojavile so se težnje po enakih službah in funkcijah. Na ta način so nastale mikropodjetja znotraj delovne organizacije z enakimi službami, kar pa seveda ni bil cilj ustave.

¹ S. Šuvar: Skupinsko-latinski odnosi si iščejo tehnokratsko varušstvo, *Komunist* 13. 3. 1978, str. 12.

² J. Strniša: Vzpostavljanja tehnokracije v temeljnih organizacijah združenega dela; v: *Tehnokratizem in samoupravljanje*, *Komunist*, teoretična priloga (januar, februar, marec 1975, str. 12).

Podobno ugotavlja tudi S. Dolanc³: »Po vsem sodeč, je tudi v temeljnih organizacijah združenega dela zelo močna tendenca, da se dobesedno uveljavi hierarhična struktura podjetja z direktorji, njihovimi namestniki in pomočniki, šefi obratov in oddelkov, s starim sistemom operative in nadzora itd. . . .« In še Š. Ivanko⁴: »V dosednji praksi oblikovanja tozdzd so vidne tendence, da posamezne proizvodne tozdzd oblikujejo svoje lastne strokovne službe.«

O teh tendencah razpravlja tudi E. Kardelj⁵ in ugotavlja, da če bo šel razvoj po tej poti, bodo temeljne organizacije združenega dela postale tisto, kar so bila prejšnja podjetja.

Potemtakem je temeljni problem v tem, ker so v posameznih tozdzdih začeli pospešeno stihijsko ustanavljati lastne strokovne službe, ki jih prej ni bilo, misleč, da bodo s tem zagotovili samostojnost tozdzdov. Toda kot na istem mestu pravi E. Kardelj, samostojnost temeljne organizacije ni v tem, da ima svoj lastni administrativni aparat, ampak to, da ima dohodek v svojih rokah. Ali potemtakem v naši praksi ne razumejo, ali bolje rečeno, ne razumemo bistva temeljnih organizacij? Odgovor na to vprašanje ni tako preprost, ker so vzroki za zgoraj omenjene negativne tendence nedvomno tudi objektivne in ne samo subjektivne narave. Predvsem je treba poudariti, da so bile objektivne razmere v praksi na organizacijskem področju v letih, ko so se začeli ustanavljati tozdzd, vse prej kot naklonjene uvajanju tako revolucionarnega koraka, kot je bil ustanavljanje tozdzdov, ki so gledano z vidika teorije organizacije in upravljanja nedvomno tudi v svetovnem merilu eden najnaprednejših konceptov in v skladu z objektivnimi težnjami razvoja organizacije in upravljanja in znanstveno tehnološke revolucije sploh.

V mislih imam podjetje v sedemdesetih letih z izrazito linijsko in štabnolinjsko organizacijo in trdoživo hierarhijo, ki se je iz čisto objektivnih vzrokov vgnezdila tudi v tozdzd. To se je seveda zgodilo predvsem tam, kjer, kot rečeno, niso doumeli niti samega bistva tozdzdov niti posledic, ki bodo temu sledile, predvsem pa niso posvetili nobene pozornosti strokovnim vprašanjem izgradnje organizacijske strukture v tozdzdih. V teh podjetjih se je začel nekakšen stihijski proces decentralizacije, pri čemer so prenašali posle iz bivše uprave podjetja na posamezne tozdzde in s tem vanje avtomatično vgrajevali klasično organizacijo podjetja.

Glavni posledici takih pristopov sta bili ustanavljanje velikih tozdzdov z vsemi klasično organiziranimi službami in dezintegracija podjetja na več manjših »podjetij«, ki so združene v delovno organizacijo predvsem z vidika finančnih sredstev, medtem ko v pogledu drugih poslovnih funkcij

³ S. Dolanc: Revolucionarna enotnost teorije in družbene prakse (govor ob 15-letnici FSPN), Delo 11. 12. 1976, str. 4.

⁴ S. Ivanko: Sodobne metode v analizi in projektiranju organizacije, Obzorja, Maribor 1974, str. 73.

⁵ E. Kardelj: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ČZP Komunist, Ljubljana 1977, str. 217.

nimajo skupnih interesov. V takih delovnih organizacijah je velika verjetnost, da se o dohodku tozda še zmeraj odloča v tehnoposlovodski strukturi na nivoju delovne organizacije ali SOZD-a. Ob morebitnih kritikah v takih delovnih organizacijah dokazujejo samostojnost svojih tozdov z njihovimi lastnimi strokovnimi službami, čeprav je, kot rečeno, stvar ravno obratna. Na drugi strani, ker svobodna menjava dela med tozdi in skupnimi službami ni zaživela (ker ni meril za njeno operacionalizacijo), se s strani posameznih tozdov pojavljajo kritike na račun skupnih služb in močne dezintegracijske težnje, ločeno obravnavanje problemov, npr. planiranja, z eno besedo, pojavila se je t. i. »tozdovska miselnost, itd.« Na vse te procese so močno vplivale tudi integracije, ki so bile v teh letih zelo intenzivne, toda predvsem z vidika finančnih sredstev⁶, kar je odtujenost sredstev od tozdih še povečalo ne glede na njihovo relativno organizacijsko »samostojnost«.

Če se povrnemo nazaj k bistvu obravnavanega problema, je treba razčistiti vlogo decentralizacije v pogojih samoupravno organiziranega združenega dela. V praksi so namreč menili, da je proces formiranja tozdov dejansko proces decentralizacije upravljanja. Vendar v pogojih štabnolinijske organizacije dela in hierarhičnega vodenja temu ni tako. »Zaradi tega je treba neprestano imeti pred očmi, da ima uvajanje decentralizacije ob obstoječi hierarhični strukturi lahko za posledico dezintegracijo obstoječega poslovnega sistema, posebno če se ista ali podobna hierarhična struktura uporablja tudi v organizaciji samoupravljanja. Realizacija samoupravljanja v hierarhični organizacijski strukturi vodi prej k dezintegraciji sistemov kakor afirmaciji samoupravljanja, kar je potrjeno z neshetimi primeri iz naše gospodarske prakse. Mnoge integracije so razpadle ali so v procesu razpadanja, čeprav so vsi ekonomski in tehnični momenti omogočali njihovo jačanje«, ugotavlja M. Novak. Avtor na istem mestu pravi: »Zdi se, da je velika zabloda, če se misli, da se z decentralizacijo lahko rešijo vsi problemi v zvezi s hierarhičnim načinom vodenja«. Nadalje ugotavlja, da je organizacija, ki temelji na tozdih, bistveno nov proces, specifičen za organizacijo dela v socializmu, ki ga definira kot proces afirmacije neposrednih proizvajalcev.⁷

V literaturi je za organizacijo v pogojih tozd moč zaslediti tudi druge definicije, npr. policentrizem ipd. Menim, da je za nastale probleme v praksi krivo ravno napačno razumevanje in izvajanje decentralizacije, kar je potegnilo za sabo celo vrsto vprašanj in problemov, na katere niti v teoriji niti v praksi nismo računali. Poleg omenjenega stihijskega prenašanja strokovnih služb na tozde in v tej zvezi sledeče dezintegracije poslovnega sistema ob istočasnem odtujevanju sredstev od tozdov so seveda, kot rečeno, nastali organizacijski problemi zlasti na relaciji delovne skupnosti

⁶ Op.: primerjaj; P. Kunc: Dohodek in razvoj tehnokratske miselnosti, objavljeno v Tehno-kratizem in samoupravljanje, Komunist, teoretična priloga (januar, februar, marec) 1975, str. 9.

⁷ M. Novak: Organizacija rada v socializmu, V. izdaja, Informator, Zagreb 1976, str. 96 in 97.

skupnih služb in službe tozgov. V nekaterih delovnih organizacijah so šli pri procesu decentralizacije v zvezi s prenašanjem strokovnih služb v tozdih tako daleč, da so prenesli vse posle na tozd, v nekaterih primerih je delovna skupnost skupnih služb ostala nespremenjena nasproti prejšnji upravi podjetja, kar je na eni strani povzročilo kopičenje moči v teh službah, na drugi strani pa prekrivanje posameznih funkcij in opravljanje poslov. Ponekod so skupne službe skrčili na minimum, ostale so le nekatere štabne službe v obliki t. i. koordinatorjev, svetovalcev ipd., medtem ko so linijske funkcije vse prenesene v tozde. To je povzročilo svojevrstno obliko štabnolinijske organizacije dela, pri čemer so linijske funkcije prenesene v tozde, štabne pa so ostale na skupnih službah, kar je nedvomno zmanjšalo kvaliteto in možnost uvajanja sodobnih oblik organizacije teh služb; sicer pa, kolikor je meni znano, naša organizacijska misel tega pojava še ni komentirala. Na vsak način je z organizacijskega vidika to skrajno neracionalna organizacija strokovnih služb. Ni težko dokazati, da skupne strokovne službe omogočajo večjo strokovnost in racionalnost, večjo učinkovitost skupnega dela itd., drugo je seveda vprašanje, če je delovna organizacija taka formacija, da ne predstavlja integralnega delovnega in poslovnega sistema in z organizacijskega vidika nima pogojev za učinkovito poslovanje in sodobne organizacijo tega poslovanja.

S sodobno znanstveno organizacijo (npr. z matrično organizacijo) je mogoče odnose med skupnimi službami in tozdi zasnovati tako, da je možno zagotoviti učinkovitost skupnih služb in preprečiti avtoritarno vodenje in druge negativne posledice (kopičenje moči v skupnih službah) na eni strani, na drugi strani pa v tem primeru ni nobene potrebe, da bi vsak tozd imel vse svoje strokovne službe; s tem bi istočasno preprečili, da v tozd ne bi prodirala klasična organizacija podjetja, kar je bistveno.

Najslabše je seveda v tistih delovnih organizacijah, kjer so samoupravno organiziranost izpeljali zgolj formalno in pravnonormativistično (čeprav je treba na te stvari gledati v časovni dimenziji in ne zgolj sociologistično z vidika dejanskega stanja), kjer vlada na relaciji skupne službe — tozdi totalna stihija in anarhija, kjer so na dnevnem redu medsebojna trenja in obtožbe, »kdo za koga dela«, »kdo koga plačuje« ipd. Torej je tukaj še eden zelo trd oreh, t. j. svobodna menjava dela; vendar je to posebno vprašanje. Vsekakor je treba poudariti, da je neurejenost tega vprašanja prav gotovo pospešila prodiranje klasične organizacije dela v tozde, ker so bili nekateri tozdi tako rekoč primorani organizirati svoje strokovne službe zaradi neučinkovitosti skupnih služb. Tudi sicer je treba poudariti, da tozdi svoje strokovne službe za neposredno izvajanje delovnega procesa nujno potrebujejo, vendar je vprašanje, kako so organizirani.

Za zaključek lahko ugotovimo, da je uvajanje koncepta temeljnih organizacij združenega dela oziroma na splošno samoupravno organiziranje združenega dela pokazal v dosednji praksi na določena odstopanja od zamišljenega in opozoril na odprte probleme (čeprav so bili na področju samoupravnega organiziranja združenega dela doseženi nedvomno veliki

uspehi, posebno glede na tako kratka časovno obdobja), da se je premalo pozornosti posvetilo strokovnim organizacijsko-upravnim vidikom, predvsem pa oblikovanju organizacijske strukture znotraj tozdov. Naša organizacijska znanost je sicer dala predloge v tej smeri⁸, vendar so v praksi pri uvajanju sodobnejših oblik organizacijskih struktur, ki so znane iz teorije organizacije, tako velike ovire (tehnološke, kadrovske, psihosociološke idr.), da v večini naših ozd slej ko prej ostajamo pri štabnolinijski organizacijski strukturi.

V zadnjem času so na te in še druge negativne pojave opozarjali zlasti nekateri družbenopolitični delavci, ki so spoznali, kakšna nevarnost preti razvoju samoupravno organiziranega združenega dela (zlasti naj ponovno opozorim na že navedeno stališče E. Kardelja v študiji *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja* na str. 217). Zato bi bilo vsekakor nujno potrebno, da se v družbeni praksi ob jasni družbenopolitični podpori in pomoči organizacijske znanosti temeljito analizira sedanje stanje in odkrijejo vzroki in bistvo pojavov, ki so v očitnem nasprotju z ustavno zasnovo združenega dela.

Eden od teh pojavov je nedvomno tudi prodiranje klasične organizacije podjetja v temeljne organizacije združenega dela, ki v tem primeru svoje samoupravne družbenoekonomske vloge ne bodo mogle opravljati.

⁸ Op.: glej o tem v Š. Ivanko: nav. delo str. 128 in dalje.

GOJKO STANIČ

Aktualna vprašanja predmeta »temelji marksizma«

Marksistični center Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani se od svoje ustanovitve sistematično ukvarja z razvijanjem predmeta Temelji marksizma. Pred letom dni je skupno z Marksističnim centrom Mariborske univerze organiziral posvetovanje vseh učiteljev, ki na visokih šolah v Sloveniji poučujejo ta predmet. V tej številki Teorije in prakse objavljamo nekaj referatov in razprav tega posveta. Letos se bodo učitelji ponovno sestali in razpravljali predvsem o pedagoško didaktičnih in metodičnih problemih predmeta.

Predmet Temelji marksizma se je tudi po zaslugi aktivnosti Marksističnega centra v zadnjih treh letih že precej uveljavil. Največ napora je bilo vloženega v ustrezne izpremembe učnih načrtov ter v iskanje ustreznega učiteljskega kadra. Obče je osvojeno, da je treba pridobiti stalne učitelje in ustanoviti na vseh nedružboslovnih visokih šolah družboslovne katedre, ki se bodo še vnaprej tesno strokovno povezovale z matičnimi oddelki. FSPN, Filozofska in Ekonomska fakulteta pa so zadolžene za vzgojo in razvoj novega učiteljskega kadra. Na osnovi naporov vseh omenjenih dejavnikov se je doseglo, da se je predmet v šolskem letu 1978/79 prvič predaval na celotni ljubljanski univerzi vsaj v minimalnem obsegu.

Najboljši rezultati pri dosedanjem delu so bili doseženi tam, kjer je visokim šolam uspelo zagotoviti kvalitetne učitelje, tiste, ki znajo obravnavati snov na problemsko integralen način, ki znajo povezovati najbolj splošne družbene probleme in odnose s konkretnimi in specifičnimi vprašanji posameznih strokovnih usmeritev. Taki predavatelji so pritegnili študente. Kjer še ni uspelo zagotoviti dobrih kadrovskih razrešitev in pa tam, kjer še zmeraj predava po več predavateljev v honorarnem odnosu, beležimo še vedno tudi odpore do predmeta.

Zato je po mišljenju učiteljev treba še naprej težiti k preseganju disciplinarne cepitve marksizma na številne znanstvene discipline, da se torej razvije integralno obravnavanje družbenih pojavov in procesov. Posebno pozornost je potrebno posvetiti nalogi, da se bo socialistično

samoupravljanje predstavilo študentom kot celovit, kompleksni družbeni odnos in proces oziroma kot revolucionarna praksa.

Vso pozornost je treba posvetiti mejnemu področju med Temelji marksizma in posameznimi strokovnimi usmeritvami ter znanstvenimi disciplinami. Gre za dva vidika te vzajemne povezanosti in odvisnosti. Tudi najbolj globalna družbena vprašanja gre obravnavati tako, da se opozori na relevantne zveze med vlogo posameznih strok in panog združenega dela in temi globalnimi družbenimi problemi. V okviru programa izvajanja Temelji marksizma velja posvetiti tudi določen čas, vendar ne več kot četrtino časa, vprašanjem, ki so ožje povezana z družbeno relevantnostjo strokovnega odločanja in delovanja. Dosedanji rezultati na tem področju so zelo ohrabrujoči. Seveda pa bo za to potrebno razviti ustrezno raziskovalno delo in pridobiti kadre, ki se bodo v ta mejna vprašanja raziskovalno poglobljali. Predmet Temelji marksizma pa seveda ne more sam reševati vprašanja celotnega potrebnega družboslovnega znanja. Normalno je, da se uveljavijo tudi drugi specifični družboslovni predmeti glede na potrebe in profile posameznih strokovnih kadrov.

Sedaj prihajajo na visoke šole generacije, ki imajo že več znanja o temeljih marksizma in samoupravljanju. Zaradi tega bo na visokošolskih zavodih mogoče dvigniti teoretično raven poučevanja in delo usmeriti na najbolj odprte probleme socialističnega samoupravljanja oz. uveljavljanja samoupravnih socialističnih družbenoekonomskih in političnih odnosov ter na ključne družbene razvojne probleme. Ugotavlja pa se, da sedanje generacije v srednjih šolah ne pridobijo dovolj temeljnega, poglobljenega znanja. Poznavanje samoupravljanja je obremenjeno s pozitivističnim formalizmom. Do teh ocen so učitelji prišli na osnovi testov znanja, ki jih nekateri delajo z novinci.

V naporih za razvoj poučevanja Temeljev marksizma na osnovnošolskem in srednješolskem nivoju je treba izhajati iz dosežkov in dognanj na visokošolskem nivoju. Pravzaprav bi se moralo razviti programiranje iz vrha navzdol, se pravi, od stanja znanosti na posameznem področju.

Programi Temeljev marksizma, ki so bili sprejeti na univerzitetnem nivoju v letu 1974, še vedno predstavljajo ustrezno osnovo za delo. Zapažene pa so bile nekatere praznine v programih. Predvsem bi bilo za to potrebno dati večjo pozornost vprašanjem etike, socializmu kot svetovnemu procesu, predvsem manjka temeljitejša pojasnitev krize kapitalizma, pa tudi prikaz nekaterih ključnih modelov socialističnega razvoja, npr. Kitajske. Več pozornosti bo treba posvetiti razvojnim problemom sodobne jugoslovanske in slovenske družbe, razvojnim možnostim nerazvitih dežel, teoriji trga in cen in odprtim vprašanjem ekonomskega sistema ter določenim temam panožnih ekonomik. V program je treba vključiti nekatere temelje teorije prava.

V toku tega šolskega leta tečejo prizadevanja, da bi se programi dopolnili, prilagodili in razvili in vsakem visokošolskem zavodu posebej,

v sodelovanju marksističnih centrov in strokovno matičnih oddelkov ali kateder. Nosilci te akcije pa so novo nastajajoče družboslovne katedre na posameznih visokih šolah. Zato je treba nadaljevati s formiranjem družboslovnih kateder na posameznih visokošolskih zavodih in insistirati na rednem sestajanju učiteljev predmeta Temelji marksizma, ki delajo na posameznih visokošolskih zavodih. Pri razvoju programov velja posvetiti vso pozornost integriranju programa Temelji marksizma v celotno programsko strukturo posameznih študijskih usmeritev, pa tudi ugotavljanju drugih praznin v učnih programih. V tej dejavnosti je treba dosledno vztrajati na stališču, da je vprašanje marksistične zasnovanosti učno-vzgojnega dela naloga vseh sestavin in elementov učno-vzgojnega in raziskovalnega dela na visokošolskih delovnih organizacijah.

Učitelji in študenti so si edini, da je treba razviti bolj ustrezne temeljne učbenike, priročnike, hrestomatije, skripta ali materiale za družboslovno problematiko posameznih strokovnih usmeritev. To je sedaj ena najbolj odgovornih nalog učiteljev tega predmeta. Najbolj ustrezni pripomočki so doslej napisani za Temelje filozofije.

Obseg programov, ki jih je potrebno obdelati glede na program predmeta Temelji marksizma (obvezne študijske literature je okoli 1200 strani), je izredno velik. Sedaj določen minimalni čas — 120 ur — komaj zadošča za predavanja. Na visokošolskem nivoju pa se je pokazalo za zelo koristno razvijanje seminarskega načina dela. Ta je zelo pritegnil in razgibal študente, posebej tedaj, ko so pri tem razmišljali o strokovnih vprašanjih in njihovih družbenih implikacijah. Zato se učitelji in mnogi študenti predmeta zavzemajo, da naj bi se v bodoče na štiriletnem študiju 120 uram predavanj dodalo še 60 ur za seminarje. Glede tega vprašanja trenutno še ni soglasnosti na univerzi. Matične fakultete, Marksistični center CK ZKS in del nedružboslovnih visokih šol podpirajo ta predlog. Precejšen del nedružboslovnih visokošolskih temeljnih organizacij pa se je v javni razpravi temu predlogu zoperstavil, češ da ob omejenosti tedenskega dela študentov na 30 ur ni mogoče za Temelje marksizma dodati nov fond ur. Posamezniki celo menijo, da je obseg predmeta prevelik ne glede na dejstvo, da študenti dosegajo zadovoljive rezultate ob še ne dovolj dobro urejenih razmerah.

Sedanje stališče, da naj se na višješolskem nivoju študija Temelje marksizma predava v polovičnem obsegu, v obsegu 60 ur, je vprašljivo. Problem je v tem, da se prav tu vzgaja zelo veliko kadrov, ki bodo imeli obilo posla s sodelavci, ki bodo zasedali položaje predelavcev in podobno. Zato menimo, da bi bilo potrebno tudi tu povečati fond ur od 60 na enak obseg kot na visokošolskem študiju. Kolikor to ni mogoče izvesti, potem naj se predmet temelji marksizma izvaja tako, da se da večji poudarek aplikaciji teorije, praktičnejšim vidikom predmeta Temelji marksizma, torej predvsem problemom socialističnega samoupravljanja. Tudi to vprašanje še ni dorečeno in o njem se bo treba posebej pogovoriti.

Na podiplomskih tečajih, posebno magistrskega študija, naj se postopno uvede predmet, ki bi obravnaval odprta mejna vprašanja stroke in družbenih znanosti. Tak predmet naj postane obvezna sestavina vseh organiziranih študijev. Predmet naj bi vplival na raziskovalno delo ter na način razmišljanja znanstvene inteligence. Uvedba in razvoj tega predmeta je seveda nujno povezana in odvisna od kadrovskega stanja in od razvitosti raziskovanja na teh mejnih področjih.

Vprašanje razvrščanja posameznih delov predmeta Temelji marksizma v učne programe glede na letnike naj se rešuje na vsakem visokošolskem zavodu v skladu z različnimi razmerami. Meni pa se, da je smiselno razvijati ta predmet v višjih letnikih, zato ker je tedaj tudi več možnosti za konkretnije povezovanje stroke in njene družbene relevantnosti. Poleg tega pa bodo bodoče generacije prihajale na visokošolski študij z bistveno boljším predznanjem iz družboslovnega področja. Zato je uvrščanje predmeta Temelji marksizma v prve letnike študija dokaj vprašljivo, neracionalno. Razvrstitev v višje letnike pomeni obenem tudi ponavljanje in seveda tudi poglobljanje osvojenih spoznanj.

O vprašanjih in nalogah, nanizanih v tem prispevku, je tekla organizirana javna razprava na večini visokošolskih temeljnih organizacij Univerze Edvarda Kardelja v letu 1979. Soglasje zaenkrat ni doseženo le glede obsega dodatnih ur za seminarsko delo in glede obsega predmeta na višješolskem nivoju. Zato se bo tem problemom posvetilo še vso pozornost, preden se bo o teh dilemah sprejemalo stališča na pristojnih samoupravnih organih visokošolskih temeljnih organizacij in Univerze.

ANDREJ KIRN

O izkušnjah predavanja predmeta »temelji filozofije«

Ne bom se spuščal v samo utemeljevanje nujnosti in potrebnosti družbenega in filozofskega izobraževanja naravoslovne, tehnične in vse druge inteligence na visokošolski ravni. Sami predavatelji morajo utemeljitev in cilje takšnega izobraževanja nenehno poglobljati, saj študentje, zlasti v prvih urah predavanj, pogosto postavljajo vprašanja o smotrnosti, funkciji in potrebnosti tovrstnega znanja za njihovo strokovno usmeritev. Na družbeni ravni je takšna smotrnost in potrebnost že utemeljena in je ni potrebno postavljati pod vprašaj: treba jo je samo poglobiti.

Osnovni učno-vzgojni smoter predmeta *Temelji filozofije* vidim v tem, da bi prispeval k rasti celovitega izobraženca-samoupravljalca, da bi izo-

stril njegove teoretične poglede na družbeno-zgodovinsko situacijo sodobnega človeka, sodobne družbe in znanosti. Na filozofski ravni naj razvija in osmišlja osnovne kvalitete znanstvenega mišljenja in prakse kot so: dialektičnost, celovitost, interdisciplinarnost, enotnost teorije in prakse, družbeno zgodovinsko naravo znanstvenega mišljenja ter družbeno humanistično in znanstveno odgovornost naravoslovno tehnične inteligence v premagovanju razredne družbe in v izgradnji nove socialistične samopravne družbe.

Za obe fakulteti sem izdelal specifičen program z nekaterimi posebnimi temami. Za osnovo sem vzel program, ki ga je izdelala Filozofska fakulteta, oddelek za filozofijo. Strinjam se z osnovno intencijo tega programa, da »ne bi bilo koristno zamenjevanje občega predmeta s posebnim filozofskim predmetom na vsaki fakulteti in visoki šoli, ker bi nujno zajemali le delce celotne filozofske problematike... Taki ožji filozofski predmeti bi samo utrjevali tisto vse ožjo specializiranost, ki zožuje sodobnega intelektualca; filozofija pa mora prispevati, da se ta ozka specializiranost interdisciplinarno prerašča.«

Gotovo bi ne bilo umestno, da bi imeli v celoti samo posebni, aplikativni filozofski marksizem za strojnike, za elektrotehniko, biotehniko ipd. To bi se lahko sprevrglo v hudo karikaturu marksizma. Vsak program bi moral vsebovati naslednje osnovne sestavine:

- antropološko-etično problematiko, ponekod tudi estetsko;
- ontološko problematiko;
- spoznavno-metodološko;
- marksizem in sodobne filozofske smeri.
- marksizem in sodobna stvarnost.

Nenehni napor je potrebno vlagati v to, da se didaktično-metodično poveže obča filozofska tematika s širšo problematiko naravoslovja, tehnologije in medicine.

Specifičen filozofski vidik neke stroke je izredno primeren, da se študente navduši in pripravi za miselni vstop k obči problematiki na višji miselni abstraktni ravni ne glede na nek specifičen strokovni ozir. Če uspem prepričljivo pokazati na zgodovinskem materialu in sodobnih problemih, kako filozofsko razmišljanje samoniklo poraja sam razvoj znanstveno-tehnične misli in prakse, potem je led prebit in v očeh študentov pridobi večjo težo tudi obča filozofska tematika. Psihološki odpor je v precejšnji meri premagan, ko jih opozorim na nekatera dela naših naravoslovcev, inženirjev in zdravnikov, ki so na nek način stopili na filozofska tla. V kolikor bo v bodoče naša naravoslovno-tehnična inteligenca v institutih in na univerzi bolj odločno naredila korake v tej smeri, bo tudi olajšano delo vsem tistim, ki poučujejo osnove marksizma. Nenehno je potrebno poudarjati, da uvajanje tega predmeta ne more pomeniti, da je odveč prizadevanje in odgovornost naravoslovno-tehnične inteligence, da sama razvije zlasti bolj specifične in zahtevnejše družbeno idejne vi-

dike svoje stroke in raziskovalnega dela, ki bi jih družboslovec in filozof težko odkrila in korektno predstavila.

Treba je zavrniti težnjo, da bi se *Temelji filozofije* zožili samo na nekakšno filozofijo znanosti in tehnike ali na logiko in metodologijo znanosti. Filozofski del marksizma mora izpolniti svoje tri osnovne funkcije:

- družbeno,
- ontološko in
- spoznavno-metodološko.

Da se na univerzi ponovi filozofska tematika iz srednje šole je zlasti nevarno tam, kjer večina študentov prihaja iz gimnazije in kjer je bil pouk filozofije zelo kvaliteten. Drugače je npr. na Fakulteti za elektrotehniko in na Fakulteti za strojništvo, kjer se precejšen del študentov, prvokrat sreča s filozofijo.

Vsaj 1/3 celotne problematike bi morala biti specifično prilagojena naravoslovju in tehnologiji, druga splošna skupna tematika pa na višji ravni kot v srednji šoli. Vendar bi morali tudi pri splošnem, skupnem programu, kjer je seveda to možno, vzpostaviti smiselne zveze s problematiko specifične stroke ali pa vsaj z naravoslovjem in tehnologijo kot celoto.

Večji didaktični in metodični pomen je potrebno dati shemam, skicam, primerom, ponazoritvam in logični urejenosti snovi. Seveda obstaja nevarnost prevelikega poenostavljanja in zavajanja k napačnim predstavam, asociacijam; toda osebno raje tvegam nekoliko poenostavitev kot pa popolno odtujenost v razumevanju, ki se pokaže v upadanju pozornosti, interesa in večanju dolgočasje ter nemira med poslušalci.

Študentje potrebujejo sistematično urejeno predstavitev snovi v učbeniku: sami to ne morejo proizvesti z branjem različnih virov. To velja še posebej za način mišljenja in dela v naravoslovno-tehničnih znanostih. Izogibam se tudi pogostega navajanja imen in citiranih misli. Opazil sem, da naravoslovno-tehnično mišljenje pogosto motijo različne alternativne rešitve ali možnosti. Povsod hočejo imeti »Arhimedovo točko«, drugače imajo vtis, da v filozofiji obstoja sama zmešnjava.

Enodimenzionalnost mišljenja jim skušamo slabiti z dokazi, da obstoji rastoča divergentnost, pluralizem in alternativnost rešitev, koncepcij, šol in definicij tudi v samem naravoslovju in tehniki in da je torej monolitnost na nekaterih ravneh naravoslovno-tehničnega znanja samo navidezna in da ne obstaja na njegovi teoretični osprednji raziskovalni fronti.

Abstraktnost in nenazornost se zgodovinsko povečujeta tudi v naravoslovju in tehniki, toda kljub temu dela študentom izredne težave filozofski tip abstraktnosti in nenazornosti, ki je pogosto v direktnem nasprotju, čeprav neupravičeno in pogosto v odtujeni obliki, s človeškimi zgodovinskimi vsakdanjimi praktičnimi in miselnimi izkušnjami. Veliko miselne spretnosti in domiselnosti je potrebno, da bi se študentom pojasnilo smisel npr. Fichtejevega absolutnega jaza, Schellingove inteligence in absolutne ideje ali Heglovega absolutnega duha.

Prvi uri predavanj poleg običajne pojasnitve programa predmeta (ki je na Fakulteti za elektrotehniko že natiskan in ga študenti lahko dobe, na Medicinski pa bo vključen v obliki kataloga znanja in bo dostopen študentom v letnem semestru 1979 kot večina drugih programov) in pogovora o literaturi, izpitnih obveznostih in načinu dela, posvetim vprašanju, čemu sploh filozofija za naravoslovce, inženirje in zdravnike.

Pojasnim jim rastočo zgodovinsko krizo odnosa med filozofijo in znanostjo, ki dozori v prvi polovici 19. stoletja in različne filozofske znanstvene odgovore na to krizo: pozitivističen, spekulativno-naturfilozofski, historično-idealističen, historično-materialističen, teološki in vulgarno-materialističen odgovor. Ta kriza je samo en vidik obče rastoče odtujenosti med znanostmi samimi in zlasti še med naravoslovjem in družboslovjem ter tehničnimi znanostmi in družboslovjem.

Premostitev te odtujenosti v 20. in 21. stoletju ni samo pobožna želja ali aprioristična filozofska zahteva, ampak izrašča iz novega tipa družbene prakse, novega značaja produkcijskega načina in novega tipa družbenih problemov. Sama raven teoretičnosti neke znanosti je v neposrednem odnosu s prodorom samonikle filozofske razsežnosti v znanosti. Ni naključje, da je bil v medicini in tehniki filozofski interes neprimerno manj razvit kot v teoretičnem naravoslovju. Toda sodobni značaj medicinskih in tehničnih znanosti in njihove prakse omogoča premagovanje ozkega operacionalnega, empiričnega in prakticističnega stila mišljenja.

Iz značaja dela, izobraževalnega sistema in družbenih idejnih interesov pojasnim, zakaj velika večina naravoslovcev, inženirjev in zdravnikov ni kazalo interesa ne samo za filozofijo, ampak tudi ne za družboslovje v celoti. Seznanim jih tudi s prizadevanji, da se preseže takšna situacija v slovenskem in jugoslovanskem prostoru. Poudarim, da ne gre tukaj samo za razvijanje socialistične samoupravnega miselnosti in naravnosti naravoslovno tehnične inteligence, ampak da je premagovanje razkoraka med »dvema kulturama«, naravoslovno-tehnično in humanistično-družboslovno tudi svetovni problem, s katerim se na svoj način ukvarjajo tudi takšne mednarodne organizacije kot je to npr. UNESCO in tako kapitalistične kot socialistične dežele. Seznanim jih tudi s prizadevanji, da se uvede predmet *Osnove naravoslovja in tehnologije* na družboslovne fakultete. To zamisel podpiram, ker sodim, da logično in dosledno izhaja ne samo iz Marxove teoretične koncepcije, ampak tudi iz zahtev sodobne družbene in znanstvene prakse.

To bi bila samo ena izmed oblik praktične manifestacije in prispevka k premagovanju odtujenosti med naravoslovjem in družboslovjem. Zamisel je popolnoma upravičena in dosledno vzporedna uvajanju *Temeljev marksizma* na vse fakultete. Vprašanje je seveda, kako to uresničiti. Težave in nasprotovanja bodo verjetno podobne kot so bile pri uvajanju

Temeljev marksizma. Sama konkretna izvedba je v obeh primerih zelo pomembna, ker lahko razvrednoti zastavljene cilje.

Nato preidem k predmetu in družbeni funkciji filozofije. Obdelam po različnih vidikih specifičnosti znanstvenih in filozofskih problemov, vprašanje znanstvenega in filozofskega načina mišljenja, njuno sličnost in različnost. Razgrnem še razlike med naravoslovno-tehničnimi in naravoslovnimi, medicinskimi in družbenimi znanostmi.

Vtis imam, da s temi uvodnimi temami oslabim zakoreninjene pred-sodke, da filozofija nima absolutno nobene zveze s posebnimi znanostmi. Tako psihološko in pojmovno pripravim slušatelje za večjo naklonjenost do težjih specifičnih filozofskih problemov. Iz tega potegnem sklep, da obstaja poleg širše družbenokulturne-humanistične spoznavne relevantnosti filozofije tudi ožja strokovna spoznavna metodološka relevantnost, ki pa je seveda odvisna od vsakega posameznika, od njegovih sposobnosti, interesov in pripravljenosti, kako jo bo uspešno uporabil in nadalje razvijal.

Posebne izbrane teme za slušatelje medicinske fakultete in fakultete za elektrotehniko

V splošni del programa se ne bom spuščal, ker je filozofska vsebina vsem bolj ali manj znana.

Na medicinski fakulteti obdelam v zvezi s predmetom filozofije tudi zgodovinske opredelitve predmeta medicine (Aristotel, srednji vek, novi vek). Možne posredne in neposredne povezave med medicino in filozofijo bi bile:

- preko zgodovine medicine;
- preko družboslovno usmerjenih disciplin v okviru medicine (medicinska etika, humana genetika, medicina dela, sociologija medicine idr.)
- preko psihiatrije;
- preko psihosomatskih problemov medicine;
- preko teoretičnih osnov biologije in patofiziologije;
- preko splošnih kategorij v okviru medicine: smrt-življenje, bolečina-ugodje, normalno-patološko, biološko-družbeno, naravno-družbeno;
- preko občin dialektičnih kategorij s specifičnim nastopanjem v medicini: pojav-bistvo, vzrok-učinek, del-celota, struktura-funkcija, objektivno-subjektivno, teoretično-empirično, teorija-praksa, možnost-dejanskost.

V tej zvezi opozorim na dialektične paradokse v razvoju medicinske znanosti in prakse, npr. pojavljanje »kontraproduktivnosti« tudi v medicini.

Posebna tema je historični materializem in medicina. Pokažem, da obstajajo globoke smiselne, ne izumetničene in neprisiljene zveze med historičnim materializmom in medicino, čeprav klasiki marksizma niso posebej napisali nobene študije o medicini: obstajajo pa posamični zelo pomembni fragmenti, ki neposredno razkrivajo to zvezo (Marxova defi-

nicija bolezni, zdravstvene razmere delavskega razreda v 19. st., ki so bile opredeljene po družbenem načinu produkcije in družbeno ekonomskih odnosih).

Nova marksistična historično-materialistična rešitev odnosa med naravo in družbo je izredno pomembna za nov pogled na sam predmet in status medicinskih znanosti. Obdelam naravoslovni koncept medicinske znanosti, njegovo razkrajanje in njegovo sedanjo vladavino. Orišem tudi nastajanje družboslovno zasnovanega koncepta medicine, ki pa se ne more izčrpati samo v nastajanju in osamosvajanju družbenih vidikov medicine v posamičnih znanostih; prežeti mora tudi *osamosvojeni naravoslovni del medicine*.

Dotaknem se zveze med biologizatorstvom v družbenih znanostih in površnim sociologizatorstvom v bioloških znanostih v 19. in 20. stoletju.

Tudi medicinska znanost in medicinska inteligenca sta imeli in imata številne možnosti, da s svojega strokovnega vidika teoretsko zaostrita in razkrijeta razredne pogoje človekovega življenja in da prispevata svoj delež k njihovemu ukinjanju. Tako postane medicina v družbenem pomenu revolucionarna, ne pa doktrinarna znanost — če naj uporabim Marxove besede, ki so se nanašale na politično ekonomijo. Zgodovinsko naravo mišljenja njegovega predmeta in njegovo družbeno posredovanost ponazorim z zgodovinskimi premiki v patologiji človeka. Splošno etično problematiko je možno lepo medicinsko konkretizirati, vendar se v to zvezo ni potrebno spuščati globlje, ker že obstaja poseben predmet — deontologija. Obči problem odtujitve mi nudi možnosti, da ga povežem s specifičnimi pojavi odtujitve v medicinski praksi in mišljenju, z medicinskimi vidiki in posledicami odtujenega dela in odnosom bolnik—zdravnik.

Problem smrti ima v zgodovini filozofije pomembno mesto, po mojem pa bi bilo napak, če bi ga obravnavali čisto filozofsko, na splošni ontološki ravni. Treba je vključiti moč umetniškega, sociološkega, psihološkega razumevanja smrti idr. Številne so še druge možnosti, ki nam omogočajo, da skozi specifične vidike pri študentih odpremo pot za razumevanje obče filozofske problematike.

Na fakulteti za elektrotehniko sem vključil v program posebni temi »historični materializem in tehnologija« in »družbena vloga in osveščenost naravoslovno-tehnične inteligence«. Pri prvi temi razvijam načela marksističnega pogleda na tehniko, njeno družbeno funkcijo in njeno družbeno opredeljenost. Prikažem medsebojno soodvisnost med tehnološkim in splošnim razvojem; kritiziram koncepcijo tehnološkega determinizma. Orišem sodobno znanstveno tehniško revolucijo, njene družbeno-politične razsežnosti, sodobne oblike in pritiske za družbenim monopoliziranjem vrhunskih tehnologij. Dotaknem pa se tudi zveze med samoupravljanjem in tehnologijo. Tehnika nudi dovolj možnosti za specifično obravnavanje obče spoznavne problematike in obče dialektike. Samo pri kategoriji protislovja je možno izdvojiti naslednje ravni:

- protislovja med tehničnimi parametri;
- protislovja med funkcionalnimi in strukturnimi lastnostmi tehničnih objektov in sredstev;
- protislovja, ki izhajajo iz različne stopnje razvitosti posamičnih področij tehnike;
- protislovja med tehniko v celoti in družbenimi potrebami, protislovja med tehničnimi in družbenimi možnostmi in pogoji.

V literaturi so že obdelane specifične spoznavne funkcije posamičnih vrst tehničnih sredstev. Dovolj je tudi gradiva o filozofskih vidikih tehničnega modeliranja miselnih procesov in ustvarjalne dejavnosti sploh. Pri obči kategoriji »praksa« ne bi smeli zaobiti specifičnih lastnosti tehnične prakse. Pri odnosu med naravo in družbo je potrebno poudariti vso tehnično posredovanost in protislovnost v trikotniku: tehnika-družbeni odnosi-sodobna ekološka kriza.

Pri naravoslovno-tehnični inteligenci obdelam naslednje teme: nastajanje naravoslovno-tehnične inteligence v liberalnem kapitalizmu; naravoslovna-tehnična inteligenca in oktobrska revolucija; naravoslovna-tehnična inteligenca in nacizem; sodobni kapitalizem in naravoslovna-tehnična inteligenca; naravoslovno tehnična inteligenca in samoupravna socialistična družba.

Čeprav tema o naravoslovno-tehnični inteligenci ni specifična filozofska tema, jo ocenjujem kot izredno pomembno, da z njo vzpostavim most s širšo družbeno-filozofsko problematiko. Vse zgoraj navedene vidike lahko neprisiljeno izpostavimo v njihovi resnični filozofski podobi. V ta namen bi bilo potrebno sestaviti program prevodov tuje kvalitetne tovrstne literature in vzpodbuditi domače pisce, da obdelajo nekatere teme. Potrebno je tudi vzpodbuditi in podpreti prijavo raziskovalnih nalog, ki bi imele namen, da obdelajo določene probleme prav z vidika predmeta *Temelji marksizma* za študente naravoslovja, tehnologije, medicine, umetnostnih akademij, arhitekture ipd.

Naloge so torej velike in upam, da nam ne bo zmanjkalo moči, sposobnosti, tovariškega sodelovanja in družbene podpore za naša prizadevanja, da bi se oblikovala nova generacija družbeno-filozofsko osveščene naravoslovno-tehnične inteligence in nova generacija družboslovne inteligence, ki bo osveščena temeljnih alternativ, družbenega in teoretičnega pomena velikih revolucij v naravoslovju in tehnologiji, protislovij in usodnih soodvisnosti med znanstveno-tehničnim napredkom, spreminjanjem narave in revolucionarnim spreminjanjem družbe. Nikdar v zgodovini filozofija ni imela takšne možnosti kot v naši družbi, da si jo prisvoji vsa mlada generacija. Možnosti so velike, z njimi pa je tudi velika odgovornost za rezultate.

Vsebina predmeta »temelji sociologije in politologije«

Načelo multidisciplinarnosti

Učni program predmeta *Temelji marksizma*, sprejet na pedagoško znanstvenem svetu Univerze v Ljubljani leta 1974, je zgrajen na predlogu predmetne delitve na štiri glavne discipline: na filozofijo, politično ekonomijo, politologijo in sociologijo. Pri tem naj takoj omenim, da se je pozabilo tudi na pravo kot izredno pomembno področje družbenih znanosti. Nekatere zelo pomembne marksistične teme in teme iz samoupravljanja so zato izpadle.

Bistveno vprašanje, ki se nam danes zastavlja, je vprašanje vztrajanja na takem disciplinarnem pristopu. Opredelili smo se za to, da v procesu izvajanja predmeta *Temelji marksizma* sodelujejo pedagoško-znanstveni delavci, ki lahko obvladujejo sorazmerno široka znanstvena področja vendar tako, da se oblikujejo kot trije delovni profili: filozof, politični ekonomist in sociolog-politolog-pravnik. Možne so seveda kombinacije teh profilov.

Kot omembe vredna ovira se zastavlja vprašanje, da mora učitelj za ta predmet spremljati izredno širok obseg strokovne literature in prakse in da se mora tudi zelo široko strokovno usposablјati. Zaradi obsežnosti gradiva se nismo opredelili za enoten profil, za enega samega delavca, ki bi predaval marksizem v celoti, temveč za več delavcev, kar pa je povezano tudi s stopnjo različnosti raziskovalnih metod posameznih znanstvenih disciplin. Pri tej opredelitvi vztrajamo, ker želimo vzdrževati visoko znanstveno raven obravnave in podajanja tega predmeta.

Omenjena specializacija odpira vprašanje integralnega obravnavanja osnov marksizma, vprašanje celovitosti pri obravnavi posameznih družbenih zakonitosti, protislovij, dilem in problemov. Odpira se vprašanje, ki ga sami učni programi ne razrešujejo v celoti, in sicer vprašanje pokrivanja vseh ključnih vprašanj, ki jih je potrebno v tem sklopu obdelati, problem časovne razmejčitve, prioritet in poudarkov. Vsi predavatelji se pri tem srečujejo z izredno kratko odmerjenim časom za predavanja in za aktivne oblike dela s študenti. Kjer je uveden sproti študij, se je število ur predavanj znižalo s predvidenih 120 ur na dejansko 108 učnih ur predavanj ali vaj.

Ko po štirih letih dela in nadaljnega razvijanja pouka predmeta *Temelji marksizma* obravnavamo stanje, ugotavljamo precejšnje pre-

mike; na delovni ravni, na ravni operacionalizacije osnovnih programov smo dosegli določene pozitivne rezultate; vse bolj se lahko naslanjamo tudi na bogate izkušnje drugih jugoslovanskih univerzitetnih centrov, kjer izstopajo izkušnje in dosežki Politične šole »Josip Broz-Tito« v Kumrovcu.

Pomembna nova prvina, ki bo kmalu aktualna, je vprašanje boljšega in celovitejšega predznanja, ki ga bodo prinašali bodoči študentje iz srednjih šol. Predvsem se lahko nadajamo, da bodo imeli osvojene pojme, da bodo poznali osnovne družbene procese in probleme ter da se bomo tako na visokošolski ravni lahko preusmerili predvsem na najsodobnejše aktualne probleme socializma in marksizma, da bomo lahko dali večji poudarek najnovejšim dosežkom družboslovne znanosti in revolucionarne prakse, da bo morda več časa tudi za konfrontacijo z nemarksističnimi silami in teorijami.

Predvsem pa si bomo lahko več časa vzeli za svobodno in ustvarjalno razpravo o vizijah socializma, o najbolj odprti dilemah sodobnega sveta in samoupravnih socialističnih družbe v Jugoslaviji. Dokler še ni generacij s tem predznanjem, nam ostaja ob tako zastavljeni osrednji nalogi predmeta še zmeraj sorazmerno obsežna in zahtevna naloga osvajanja najbolj elementarnih pojmov o družbi, o družbenih procesih in družbenih zakonitostih.

Vložiti velja vse napore v smeri zagotovitve obravnave *Temeljev marksizma* kot enotnega predmeta, in to tako, da razvijamo kolikor je le mogoče tako imenovani problemski pristop, v katerem bodo v središču naše pozornosti ključne družbene zakonitosti oz. temeljna družbena protislovja, procesi in problemi, ki bi jih obravnavali na celovit način, z uveljavitvijo multidisciplinarnega pristopa. Težili naj bi k temu, da iz vsakega specializiranega znanstvenega vidika ugotovimo in poudarimo tisto, kar je najpomembnejše za spoznavanje in za sposobnost obvladanja temeljnih družbenih protislovij oziroma zakonitosti. Pri tem pa sodim, da je treba prepustiti sleherno ključno družbeno protislovje in vprašanje v obravnavo tistemu učitelju oziroma specialistu, pri katerem bo težja obravnavanega znanstvenega vidika najpomembnejša, najobsežnejša. Obenem pa je naloga tega istega učitelja, da dano družbeno protislovje ali problem obravnava tudi z vidika drugih strok, in ne samo iz svojega npr. filozofskega, ekonomsko-političnega ali političnega vidika.

Tako npr. predpostavljam, da moramo tako vprašanje, kot je na primer vprašanje razmerja države in družbe dodeliti v osnovi politologu: toda on mora obravnavati to tematiko tudi iz politično-ekonomskega vidika, s socialno-psihološkega vidika, s sociološkega vidika. Razumljivo je, da bo glede na teme ključni poudarek na politološki znanosti. Ali pa drug primer: vprašanje družbene lastnine. Menim, da morajo biti ta vprašanja v temelju obdelana pri političnem ekonomistu, da gre torej za temeljna načela družbenoekonomskih odnosov. Obenem naj bodo vprašanja druž-

bene lastnine obdelana s sociološkega in, seveda poudarjeno, iz pravnega vidika.

Nacionalno vprašanje verjetno sodi predvsem k sociologu, toda obdelati je treba družbenoekonomske osnove nacionalnega vprašanja, treba je obravnavati npr. problem stereotipov; skratka, sociolog se mora v svojem pristopu, ko obravnava to temo, nasloniti na rezultate socialne psihologije, politologije, politične ekonomije in drugih znanosti.

Ta pristop zagovarjam tudi zato, ker si zaradi časovne omejenosti ne moremo dovoliti, da bi vsako od teh vprašanj obravnavali vedno znova, s tem da bi vsakokrat v obravnavi določene teme dali večji poudarek posameznemu znanstvenemu vidiku te teme. Tak pristop je verjetno bolj sprejemljiv tudi za študente: tak celovit pristop jim omogoča tudi kompleksnejše in lažje razumevanje obravnavanih tem. Poleg tega menim, da bi morali zaradi razumljivosti čimbolj težiti k temu, da pojasnujemo temeljne teoretične pojme ter da poleg tega nudimo študentom čimveč konkretnih informacij, ilustracij, predvsem pa da tudi črpamo iz rezultatov empiričnega družboslovnega raziskovanja.

Celovitost teorije, prakse in vizije

Uveljavitev celovitega problemskega pristopa je pomembna tudi zato, da bi lažje prikazali marksizem kot celovitost teorije, revolucionarne prakse in revolucionarne vizije. Načelo, ki naj velja v nadaljnjem razvoju predmeta in obravnave ključnih tem je, da vztrajamo pri obravnavi temeljnih teoretičnih dosežkov v procesu preverjanja teh teoretičnih rezultatov v naši revolucionarni izkušnji, njihove aktivne vloge v revolucionarni praksi po eni strani, in po drugi strani, da osvetlimo teoretične dosežke kot rezultate, kot teorijo, ki nastaja v procesu same revolucionarne prakse, kjer nastaja teorija kot misel revolucionarne izkušnje.

Razmerja med teorijo in prakso moramo obravnavati v sklopu njune enotnosti v smislu komunistične-humanistične vizije in vrednote; v smislu komunizma kot cilja in kot gibanja za doseg smotra brezrazredne družbe. Prav tej dimenziji, dimenziji vizije, ki izhaja iz sedanosti, ki ima svojo osnovo v najbolj napredni, najbolj humani sodobni človeški praksi, bi morali dati v tem predmetu poseben poudarek. Še vedno se preveč ukvarjamo s preteklostjo in sedanostjo, dejansko pa bi morali z mlado generacijo največ razpravljati o revolucionarnih možnostih, o viziji, o nalogah te generacije, ki v sodobnih pogojih gradi socializem in samoupravljanje. V teh razpravah je treba izpostaviti predvsem vso grobost dileme, da bo »bodočnost ali komunizem ali barbarstvo«. Tu je treba razpravljati o nalogah, o možnostih te generacije, o tem, koliko je od njihove konkretne angažiranosti, njihove svobodne ustvarjalnosti odvisen razplet te dileme sodobnega sveta.

V sklopu tega celovitega pristopa k posameznim družbenim problemom in protislovjem bi veljalo še bolj razviti teoretično konfrontacijo. Ob

prikazu marksističnih razrešitev je treba izvesti tudi konfrontacijo z nasprotniki, s tistimi teorijami in s tisto prakso, ki je v sodobnem svetu *zelo vplivna*, ki jo torej moramo upoštevati kot pomembnega teoretičnega, političnega in idejnega nasprotnika. Tu se je treba zadržati na osnovnih zgodovinskih retrospektivah po eni strani, po drugi strani pa predvsem na naj-sodobnejši situaciji, na konfrontaciji s sodobnimi sociološkimi in politološkimi doktrinami meščanskega sveta in s sodobnimi različnimi interpretacijami v okviru marksizma. Po tem kriteriju bi izpuščali vse tisto teoretično, kar ni družbeno vplivno, kar je manj pomembno in kar tudi nima perspektive, da bi postalo pomembno. Iz obravnave bi izpuščali tiste politične tokove, ki niso najbolj relevantni v sodobni človeški družbi in v njeni preobrazbi.

Morali bi zelo konkretno obravnavati različne teoretične koncepcije, ki se pojavljajo v procesu izgradnje samoupravnega socialističnega družbe v SFR Jugoslaviji. Razviti je treba konfrontacijo teh različnih teoretskih koncepcij z revolucionarno izkušnjo in z revolucionarno vizijo, tako kot jo razvija predvsem Zveza komunistov Jugoslavije.

Načela dialektike in problemski pristop

Z uveljavljanjem težnje, da ob vsakem konkretnem vprašanju zagotovimo interdisciplinarno obravnavo, bi verjetno ustvarjali pogoje tudi za lažje uveljavljanje dialektične načelne povezanosti vsega z vsem in nenehnega spreminjanja in sovplivanja v učno-vzgojnem procesu. Iz teh osnov se je treba vztrajno vračati k načelu o vsesplošni povezanosti vsega družbenega človeškega življenja in odnosa družbe do narave.

Govoriti je treba o sedanjosti, v kateri so zaobsežene pretečene razvojne stopnje, toda obenem moramo govoriti o prihodnjem kot o viziji možnosti, kot upanju in bojazni. Govoriti moramo o mnogostranosti iz vidika enostranosti, o celoti in o spoznavajočem in aktivnem subjektu. Menim, da je prav obravnavanje socializma in komunistične vizije v svetovnih dimenzijah, socialistična revolucionarna pot Jugoslavije ter vloga vsakega posameznika v teh procesih tista dimenzija, ki jo moramo zelo konkretno, celo akcijsko politično razvijati pri našem politološko-sociološkem delu predmeta *Temelji marksizma*. Pri vsakem posebnem protislovju ali problemu je treba poiskati in opozoriti na zvezo in vlogo tega posebnega v družbeni totaliteti in na vpliv totalitete na to posebno.

Tak problemski pristop, razprava o protislovju, bi pravzaprav ustvarila tudi najboljše možnosti za to, da bi lahko zares razpravljali z vidika načel negacije — negacije, kvantitete in kvalitete, da bomo govorili o enotnosti protislovij.

Nemogoče si je zamisliti obravnavo takih vprašanj kot sta npr. birokratizem ali fenomen »uravnilovke«, ne da bi to problematiko obravnavali z vidika protislovj, npr. umsko—fizično delo, razvitost—zaostalost;

brez takega dialektičnega pristopa je nemogoče obvladati protislovja med normativnim in stvarnim, med pravno normo kot realnostjo in družbeno normo kot vizijo. Brez tega pristopa ni mogoče razviti sposobnosti za ustvarjalno obvladovanje temeljnih družbenih procesov, za preseganje, za ustvarjalno negiranje momentov razredne družbe v pogojih samoupravnega socializma.

Ob tem, ko obravnavamo objektivno in subjektivno dialektičnost družbe in prirode, naj bi tudi razpravljali o svobodi človeka kot svobodi ustvarjalnosti, kot svobodi političnega opredeljevanja in agiranja, kot svobodi boja mnenj. S slušatelji se je treba vračati spet in spet k vprašanju o poti k svobodni človeški skupnosti kot procesu spoznavanja in obvladovanja osnovnih družbenih zakonitosti, protislovij in nasprotij. Razvijati je treba to akcijsko, politično, praktično revolucionarno dimenzijo marksizma, misel za spreminjanje sveta. Razvijati velja pri vsakem pristopu občutek potrebe za jasno razvito revolucionarno vizijo in teorijo, saj je brez tega nemogoče obvladovati izredno zapletena družbena protislovja in nasprotja sodobnega sveta in sodobne jugoslovanske socialistične samoupravne družbe. Posebna pozornost naj velja povezovanju nalog stroke in poklica z obravnavanimi temami in vlogi stroke v celotni družbeni preobrazbi.

V težnji, da kolikor je le mogoče uveljavimo v praksi ta načela, sem poskušal napraviti razrez tistih družbenih fenomenov, problemov, zakonitosti in protislovij, ki bi jih naj obravnaval sociolog, politolog ali pravnik, kjer je torej teža na politološki, sociološki oz. pravni znanosti.

Tematska struktura predmeta

V okviru tematike sociologije, politologije in prava bi obravnavali nekaj več kot 50 relativno zaključenih tem. V situaciji, ko se uvaja sprotni študij, je za predavanja na razpolago okrog 52 do 54 ur. Tematske skupine so prilagojene času ene učne ure. Obravnavali naj bi naslednje probleme, protislovja, pojme in družbene procese:

— Vlogo in možnosti sociologije, politologije in prava kot znanosti. Temeljni pojmi o družbi; človek—družba—priroda; človek—delo; družbeno ekonomske formacije.

— Obča struktura globalnih družb in dialektična enotnost strukturnih sestavin. Družbeno-ekonomska baza, pravno-politična nadgradnja, oblike družbene zavesti.

— Družbena bit in družbena zavest. Družbena determiniranost in družbena-politična svobodnost človeka.

— Produktijski odnosi. Lastnina kot sociološki in pravni pojem. Privatna lastnina, državna lastnina, družbena lastnina in osebna lastnina.

— Sile spreminjanja družbe. Protislovje produktijskih odnosov in proizvodjalnih sil. Revolucija in evolucija. Dogovor in konflikt.

— Družbena stratifikacija. Družbena delitev dela in družbena stratifikacija. Tehnična, funkcionalna delitev dela in družbena delitev dela. Razredi, sloji in statusi.

— Osnovna protislovja, nasprotja in dileme sodobnega človeštva.

— Sodobni kapitalizem in nove oblike razrednega boja.

— Socialno politična ter ekonomska emancipacija dežel v razvoju in politika neuvrščenosti.

— Era socializma. Naloge socializma. Socializem in znanstveno-tehnološka revolucija. Samoupravljanje in kibernetika. Kapitalistična in socialistična civilizacija. Problem redefiniranja strukture pravih človekovih potreb v obdobju socializma. Kritika potrošniške civilizacije.

— Znanstveni socializem. Temeljna protislovja in nasprotja socializma. Revizionizem in dogmatizem.

— Socializem kot svetovni proces. Pojemovanje socializma kot svetovnega sistema. Pravica do lastne poti v socializem.

— Temeljna protislovja, nasprotja in dileme sodobnih socialističnih družb.

— Dialektika socialistične revolucije v Jugoslaviji v povojnem obdobju. Socialistično samoupravljanje v konfrontaciji z birokratskim etatizmom in tehnokratskim monopolizmom. Proces rasti delavskega razreda in združenega delavca kot hegemonu produkcijskega načina v socializmu. Doseženi rezultati.

— Temeljne razvojne dileme sodobne jugoslovanske družbe. Nerešeni problemi. Vprašanje kvalitete — kvantitete v razvoju. Problem tehnološke suverenosti. Problem zaposlovanja v SFR Jugoslaviji. Vprašanje obče kulturne ravni občanov in zaposlenih. Pota in sredstva razreševanja temeljnih življenjskih problemov.

— Družbena, predvsem razredno-slojevska strukturiranost sodobne jugoslovanske družbe. Razredni boj in samoupravna integracija.

— Inteligenca in njena preobrazba v pogojih socialističnega samoupravljanja.

— Družba-država. Proces odmiranja države in enostrankarske vloge revolucionarne avantgarde.

— Položaj in vloga vodstvenih in vodilnih delavcev. Vodenje in upravljanje. Problem birokratizma in tehnokratizma. Rotacija in reelekcija.

— Nacionalno vprašanje. Proces stapljanja narodov in hegemonizem. Boj za samoupravnost narodov. Teorija socialističnega naroda.

— Družbena mobilnost. Uveljavljanje načela enakih možnosti pri razvoju otrok in mladine. Uveljavljanje načela enakih možnosti pri zaposlovanju in poklicnem napredovanju.

— Družbene migracije. Migracija iz vasi v mesto. Migracije znotraj Jugoslavije ter vprašanje mednarodnih migracij — zdomci. Vprašanja vračanja zdomcev.

— Preobrazba družine. Boj za enakopravnost žensk. Problem delovne vzgoje otrok in mladine.

— Marksistična teorija osebnosti. Človekove pravice in dolžnosti v razmerah družbene lastnine in v socialističnem samoupravljanju.

— Politična socializacija. Vloga družine, vzgojno-izobraževalnih ustanov, tiska, mladinskih organizacij.

— Politična ideologija. Revolucija in teorija. Revolucija in dogmatizem.

— Vernost, cerkev, klerikalizem. Teisti in ateisti. Sektaštvo in klerikalizem. Cerkev in država.

— Procesi družbene delitve dela v sodobni jugoslovanski družbi. Tehnična delitev dela v industriji. Procesi specializacije in reintegracije. Prestrukturalizacija dela v smeri uveljavljanja ustvarjalnega, zanimivega, zdravega dela. Prenos težkega, rutinskega, nezdravega dela na avtomatične stroje.

— Uveljavljanje elementov znanstveno-tehniške revolucije v slovenskih in jugoslovanskih razmerah. Praktično testiranje hipoteze, da socialistično samoupravljanje najbolj ustreza položaju delavca v pogojih sodobne visoko razvite tehnologije, kibernetizacije in avtomatizacije proizvodnje.

— Ustvarjalnost in socialistično samoupravljanje. Teorija in praksa. Raziskovalno delo v funkciji razvoja proizvodjalnih sil in socialističnega samoupravljanja. Problem odnosa do domačega znanja. Vprašanje »licencomanije«.

— Uveljavljanje procesa izobraževanja z delom in samoupravljanjem, za delo in socialistično samoupravljanje ter iz dela in samoupravljanja. Problem nizke izobrazbene ravni velikega dela zaposlenih. Problem kulturnega prepada kot razredno-socialni in produkcijski problem.

— Procesi preseganja hierarhične organizacije dela. Uveljavljanje učinkovite demokratične organizacije dela.

— Kadrovska politika kot funkcija združenega dela in samoupravljanja. Vprašanje napredovanja. Rotacija in ustvarjalnost.

— Socialno-zdravstvena in telesno-kulturna dejavnost v združenem delu.

— Problem odgovornosti v razmerah socialističnega samoupravljanja.

— Procesi združevanja dela in sredstev. Koncept združenega dela. Organiziranost združenega dela v temeljnih organizacijah združenega dela.

— Delovna razmerja, delovna morala in medsebojni odnosi v združenem delu.

— Razvoj samoupravljanja kot teorije in prakse. Samoupravljanje kot zakonitost socializma. Samoupravljanje kot proizvodni odnos, kot osnova političnega sistema, kot oblika diktature proletariata, kot organizacija socialistične družbe, kot samodejavnost delavskega razreda, kot proces povezovanja razdvojenih sfer združenega dela, kot proces emancipacije člo-

veka in samoupravnih asociacij in kot proces afirmativne negacije birokratskega in tehnokratskega monopola, kot proces odmiranja države.

— Metoda in sredstva samoupravljanja. Samoupravno pravo. Samoupravna politika in morala. Samoupravne navade in običaji.

— Oblika, metode dela in ustanove samoupravljanja v združenem delu. Načini in ustanove interesnega združevanja v združenem delu. Integracijski procesi v združenem delu.

— Informiranje za socialistično samoupravljanje. Družbeni informacijski sistem.

— Ustavnost in zakonitost ter država v funkciji razvoja socialističnega samoupravljanja in spoštovanja načel družbene lastnine.

— Krajevna skupnost kot teritorialno-samoupravna družbenoekonomska ter kulturna skupnost.

— Komuna kot prva neposredna skupnost občin, posebnih in individualnih interesov.

— Samoupravna socialistična demokracija kot negacija enostrankarskega in parlamentarnega odnosa in sistema.

— Samoupravna socialistična demokracija kot mesto svobodnega sodločanja in usklajevanja mnoštva posamičnih, posebnih in skupnih interesov, kot diktatura proletariata, kot demokracija za socializem in ne kot demokracija proti socializmu. Ostanki elementov pluralizma in enostranske vloge revolucionarne avantgarde v sistemu samoupravne socialistične demokracije.

— Delegatski odnosi in sistem ter interesno samoupravno združevanje. Proces ugotavljanja potreb, interesov ter sprožanja akcije za zadovoljevanje potreb in interesov. Delegatski sistem v funkciji obvladovanja svobodne menjave dela prek trga in v funkciji obvladovanja in konstituiranja menjave dela prek interesnega združevanja. Interesne skupnosti. Skupščinski sistem. Funkcije in naloge upravnih in strokovnih organov. Mesto znanosti v političnem sistemu.

— Samoupravnost narodov. Samoupravno in državno konstituiranje ter naloge republike in federacije.

— Organizirane subjektivne sile socializma. Opredelitev teh sil. Družbena protislovja in subjektivne sile socializma. Voluntarizem in konzervativizem. Problem oportunizma.

— Dialektika vodstvene in vodilne vloge ZKJ. Vprašanje vodstva in množic. Vprašanje velikih osebnosti. ZKJ kot kolektivni mislec in revolucionar. Načela demokratičnega centralizma.

— SZDL kot fronta organiziranih subjektivnih sil, družbenopolitičnih organizacij in kot množična organizacija občanov. Problem množičnosti SZDL. Naloge SZDL v konstituiranju političnega sistema, v družbeni kadrovske politiki in v družbenem komuniciranju.

— Svobodno združevanje občanov. Strokovna in druga društva. Prosti čas v samoupravnem socializmu.

— Vprašanje metod in učinkovitosti političnega dela. Faze političnega procesa.

— Priprava in vodenje sestankov ter politično in samoupravno delo med sestanki.

Pričujoča razporeditev in tematizacija sta, seveda, z več vidikov vprašljivi. Težita k temu, da učenci iz spoznavanja najbolj elementarnih družbenih zakonitosti preidejo na vprašanje socializma kot svetovnega procesa, na vprašanje socialistične revolucije v Jugoslaviji, kar naj bi jih spodbudilo, da bi se temeljiteje spraševali o smislu proučevanja te tematike in predmeta. Posamezne teme obravnavam z izrazitim poudarkom na sodobni samoupravni socialistični praksi in teoriji, s poudarkom na stanju v naši družbi.

Aktivne oblike dela študentov

Poleg predavanj povezanih z razpravo je potrebno čimprej, kjer za to obstojijo kadrovske in druge možnosti, preiti na kar se da aktivne oblike sodelovanja študentov.

Tako smo na Fakulteti za elektrotehniko v Ljubljani v šolskem letu 1978/79 uvedli seminarsko delo. Vsak slušatelj 4. letnika izdelava v vsakem semestru po eno seminarsko nalogo v obsegu treh do štirih tipkanih strani. Temo izbere sporazumno z učiteljem po seznamu, ki ga je pripravil učitelj ali na lastno pobudo. Slušatelj predstavi svoje misli o obravnavani temi v času od 10 do 12 minut, kar zahteva jasno in strnjeno predstavitev teme. V tem kratkem času skuša izpostaviti tudi najbolj aktualna in odprta vprašanja obravnavane teme. Pomembno je tudi to, kako kdo govori oziroma ali ga kolegi lahko spremljajo in razumejo. V okviru vsake učne ure se na ta način obdelata dve temi.

Dosedanja praksa je pokazala, da so študentje večinoma napisali dobre seminarje, da so vsebinsko obvladali snov, in da so si dokaj dobro razvili sposobnost strnjene in jasne izražanja. Bolje so se pri tem obnesle tiste teme, ki so manj obče, teoretične, uspele so tiste, ki so bolj konkretne. Seveda je precej odvisno tudi od ustrezno izbrane literature, iz katere črpajo učenci svoje gradivo, saj se pri podajanju samo delno opirajo na svoje lastne analize oziroma na lastne družboslovne izkušnje. Očitno je, da družbenopolitično bolj aktivni posamezniki pri tem bolje iznašajo snov, bolje nastopajo, znajo pa tudi ločiti bistveno od nebistvenega.

Tako so se npr. kot zelo uspešne izkazale naslednje teme: samoupravni socializem; znanstveno-tehnološka revolucija z različnimi poudarki; Tito — strateg revolucije; Informburo; četrti plenum CK ZKJ — spopad z birokratsko etatistično koncepcijo socializma; 21. seja predsedstva CK ZKJ — spopad s tehnokratizmom, nacionalizmom; o družbeni kritiki; o ultralevičarstvu; o delavcih iz drugih republik v SR Sloveniji; o izobrazbeni strukturiranosti zaposlenih v SR Sloveniji; o visokošolski reformi, itd.

Ugotavljamo, da je sedanje nezadovoljivo majhno število učnih ur (120 ur) za predmet *Temelji marksizma*, v situaciji, ko uvajamo seminar-ski način dela, resen problem. Smotno bi bilo, da bi bile vaje dodatna časovna obremenitev slušateljev, in sicer 120 ur predavanj in 60 vaj oz. seminarjev v manjših skupinah; to bi omogočilo kakovostno izvedbo pouka predmeta *Temelji marksizma*.

SLAVKO SORŠAK

Razkorak med zelenimi in doseženimi učnovzgojnimi smotri (pri pouku predmeta »temelji marksizma«)

Vse sodobne učne institucije v svetu, ki izobražujejo kadre na visokošolski ravni, vključujejo v svoje programe tudi teoretske in normative temelje lastnega družbeno-ekonomskega in družbeno-političnega sistema. Obseg in globina teh vsebin je odvisna od tega, ali gre za šolske institucije prirodoslovnih ali družboslovnih smeri, za šole s poudarjeno teoretsko ali praktično usmeritvijo, za šole, ki izobražujejo daljši ali krajši čas in predvsem, ali gre za izobraževalne institucije meščanske ali socialistične družbe.

V šolskih institucijah meščanske družbe so elementi političnega in družbenega sistema vgrajeni v različne predmete, katerih naslovi ne izdajo njihove prave vsebine, ali pa se dodajajo k ekonomskim, pravnim, sociološkim in filozofskim predmetom. Takšno »prikrivanje« poskuša ustvariti videz, da je visokošolsko izobraževanje »čista znanost«, ki nima ideoloških primesi in ki ni podrejena konkretni državni politiki. Sprejem takšne ali drugačne ideologije naj bi bila svobodna odločitev posameznika, hkrati pa je v celotnem učnem procesu prisoten neprestan močan ideološki vpliv — od apologetike obstoječega družbenega sistema, slikanja perfektnosti njegovih institucij do opravičevanja konkretne politike meščanskih držav.

Če izobraževalni proces meščanskih držav prikriva povezanost s političnim in državnim sistemom, pa nasprotno visokošolske institucije socialističnih držav brez sramu vnašajo v programe vse teoretske temelje sistema in konkretno državno politiko. Obseg tistih znanj, ki vsebujejo temelje družbenoekonomskega in družbenopolitičnega sistema, v nekaterih tudi nedružboslovnih smereh, vsebuje tudi do ene četrtiline celotnega programa. Skrajnostno podobo je doživelo pretiravanje v ideološki vzgoji

na univerzi v LR Kitajski, zlasti v obdobju po kulturni revoluciji. Posledica takšne usmerjenosti je velika strokovna nesposobnost cele generacije kitajskih intelektualcev.

Več kot očitno je, da poskuša vsak visokošolski sistem, ne glede na družbenopolitično ureditev, pridobiti bodoče intelektualce ne le kot »verne« pripadnike obstoječe družbene ureditve, ampak tudi kot tisti družbeni sloj, na katerega obstoječa oblast »računa« kot na sloj, ki naj bi bil tudi najbolj »zagret« zagovornik tega sistema. Takšna usmerjenost do določenih intelektualcev izhaja iz prevladujočega tehnobirokratsko-managerskega načina upravljanja, tako v družbah etatistično-socialističnega kot etatistično-kapitalističnega tipa. Bodoči intelektualci večinoma sodijo v upravljalški sloj. Vsi učnovzgojni smotri iz področja tistih znanj, ki sodijo v temelje družbenopolitičnega sistema v enem in drugem primeru, vcepljajo študentom prepričanje, da je enim usojeno ubogati in delati, drugim pa misliti in ukazovati. Vsakdo takšno opredelitev opravičuje na svoj način, od prenizke družbene zavesti delavskega razreda, ki še ni sposoben sam upravljati, do nedotakljivosti privatne lastnine, ki edina določa način upravljanja. Skratka, ves učnovzgojni proces na vseh ravneh je v sodobnem svetu usmerjen v svojem končnem smotru tako, da vzgaja del družbe za upravljalce (praviloma manjši del) in del za izvrševalce (velika večina).

Samoupravni socialistični sistem je vnesel revolucionarne spremembe v družbeno življenje ter pomeni sam po sebi kritiko tako večstranskega meščanskega modela kot tudi etatistično-dogmatskega enopartijskega modela (Kardelj: *Smeri razvoja* . . . II. poglavje). Bistvene spremembe doživlja tudi učnovzgojni proces na vseh ravneh izobraževanja. Ta je podrejen taki vzgoji delavca, da bo lahko upravljalec in izvrševalec hkrati. Samoupravni sistem ne more delovati, če delavec ni istočasno strokovnjak in samoupravljalec. Programi izobraževanja delavcev vseh profilov in vseh stopenj so usmerjeni v to, da delavci ne bodo takšni ali drugačni posredniki oblasti, temveč da bodo oblast sama. To so novi učnovzgojni smotri, ki dajejo tudi drugačno vsebino in težo vsem tistim znanjem, ki poleg stroke usposabljaajo vse delavce, ne glede na raven izobraževanja, tudi za samoupravljanje. Tovariš Tito je v referatu na XI. kongresu ZKJ dejal: »Da bi mladina nosila svoj del družbene odgovornosti, se mora mnogo bolj seznanjati z osnovami marksistične teorije in njenim razvojem in tudi z vsemi revolucionarnimi dosežki in praktičnimi rezultati v našem socialističnem razvoju«.

Teoretski in normativni temelji družbeno-ekonomskega in družbenopolitičnega sistema so v visokošolskem sistemu SR Slovenije zajeti v predmetu *Temelji marksizma*. Glede na specifičnost posameznih visokošolskih institucij pa se v nekaterih primerih deli družbenega sistema predavajo tudi znotraj drugih predmetov (agrarna politika, ekonomika, zgodovina, pravo itd.) ali pa so *Temelji marksizma* razvrščeni v več predmetov (na PA Maribor v filozofijo z etiko in sociologijo z družbeno

ureditvijo SFRJ). Prevladujoča oblika podajanja osnov jugoslovanske samoupravne družbe pa je vendarle enoten predmet *Temelji marksizma*, ki praviloma zajema marksistično filozofijo, politično ekonomijo ter politologijo.

Združitev različnih znanstvenih disciplin ima tako pozitivne kot negativne posledice. Pozitivne so predvsem v tem, da se obravnava marksizem kot integralno znanost in revolucionarno prakso; ustvarjena je večja dialektična povezanost med različnimi teorijami in prakso, navezuje se na predmet *Samoupravljanje s temelji marksizma* iz predhodne stopnje itd. Takšna združitev pa ima tudi negativne posledice, ki se kažejo v tem, da smo vse elemente družbenopolitičnega sistema zbrali v enem predmetu, pri čemer učitelji drugih predmetov čutijo dolžnosti do posredovanja marksizma in obravnavanja revolucionarne prakse. Pri slušateljih vzbujamo vtis, kot da gre za predmete, ki niso dovolj znanstveni, saj jih je marsikdaj treba obravnavati zelo hitro in da gre za predmet, ki je zgrajen po principu »vsakega malo«.

Ker je predmet že vpeljan, čas pa še vedno prekratek za dokončno oceno njegove primernosti, zaenkrat ne bi kazalo uvajati kakršnihkoli sprememb; nujno pa bi bilo najpopolnejše usklajevanje predmetov s tega področja na vseh ravneh usmerjenega izobraževanja ter neprestano kritično preverjanje. Posebno pozornost bi bilo treba posvetiti tudi metodam njihovega posredovanja.

Čeprav je v ocenjevanju uspešnosti obvladovanja družbeno-političnih temeljev sistema težko govoriti o enem delu predmeta *Temelji marksizma*, se bom v nadaljevanju osredotočil predvsem na vprašanja, ki zadevajo družbeno-ekonomski in družbeno-politični sistem.

Ocene o samoupravni usposobljenosti diplomantov na visokošolski ravni so zelo različne: drugačne so med delovnimi ljudmi, ki se srečujejo z diplomanti, drugačne med učitelji predmeta in tudi med samimi diplomanti. Vsem pa je skupna ocena, da je zamisel, predstava o potrebni ravni znanja za samoupravo mnogo višja od dejansko dosežene. Delovni ljudje prek samoupravnih institucij in družbeno-političnih organizacij v glavnem očitajo izobraževalnim institucijam, da diplomantom ne dajejo dovolj poglobljenih teoretskih znanj o sodobnih družbenih problemih in za samoupravljanje. Nekdo od razpravljalcev na mariborski konferenci zveze komunistov je dejal, da visokošolske institucije sploh ne izobražujejo študentov za samoupravljanje. Takšna trditev je seveda skrajnost, vendar kaže približno smer ocenjevanja diplomantov višjih in visokih šol s strani delavcev v združenem delu.

Tudi učitelji »čutimo«, da znanje s področja družbeno-ekonomskega in družbenopolitičnega sistema ni takšno, da bi omogočilo diplomantom takojšno tvorno vključitev v samoupravne procese. Tudi diplomanti smatrajo, da so njihova znanja s tega področja preskromna. Do tega spoznanja prihajajo predvsem ob srečanju s prakso. Takšno trditev je potrdila verifikacija učnovzgojnega programa PA Maribor med učitelji. Najvišje

možno število točk so pripisali predvsem tistim poglavjem programa, ki obravnavajo konkretna ustavnopolitična vprašanja sodobne samoupravne prakse.

Razmere nas navajajo k iskanju vzrokov za takšno stanje. Ali smo morda postavili previsoke cilje? Ali smo preoptimistični v pričakovanjih? Ali obstajajo kakšne druge objektivne ali subjektivne zavore v samem učnovzgojnem procesu? Brez ustrezne poglobljene raziskave bo težko odkriti vse vzroke za tako stanje, čeprav se ponujata dva verjetna odgovora: na eni strani pretirana pričakovanja političnih subjektov o samoupravni usposobljenosti diplomantov, in na drugi, vrsta slabosti v učnovzgojnem procesu samem.

Učnovzgojni proces nikdar ne bo mogel dati »v prakso« popolnega samoupravljalca. Tako kot to velja za strokovno usposabljanje, velja tudi za samoupravno usposobljenost. Izobraževalna institucija dá podlago, okvir za samoupravno delo; ustvari pogoje, da se delavec lahko vključi v samoupravne procese, sicer pa se samoupravljanja ne da naučiti, saj je živ družbeni odnos, ki ga vedno opredeljuje konkretna praksa. Vsak delavec lahko postane samoupravljalca le skozi samoupravljalno prakso. Zato nimajo prav tisti, ki menijo, da mora biti diplomant višje ali visoko šole od prvega trenutka svoje prakse popoln samoupravljalca. Diplomant visokošolske ravni bi moral obvladati predvsem dialektično metodo, sposoben bi moral biti za razumevanje družbenih procesov, poznati bi moral teoretske podlage posameznih družbenih pojavov, videti bi moral približne smeri razvoja itd. Če primerjamo te zahteve z učnovzgojnimi programi, z njihovo vsebino in obsežnostjo, bi morali ugotoviti identičnost smotrov in vsebin. Obvladanje »predpisanega« znanja iz politološkega področja bi moralo dati dovolj temeljev za ustvarjalno in uspešno samoupravno življenje diplomantov. Toda praksa tega ne potrjuje. Raven samoupravnih temeljev diplomantov ni na ravni, kot jo določajo programi. Razkorak seveda ni tak, da bi zahteval urgentno reševanje ali pa morda celo ostrejša politična in pedagoška ukrepe, vendar pa zopet ne tako neznamen, da bi ga lahko zanemarili.

Na raven, obseg in kvaliteto politoloških znanj vplivajo predvsem naslednji zaviralni dejavniki:

— še vedno prenizka raven znanj iz področij o družbi, človeku, političnem in samoupravnem sistemu, ki ga imajo študenti iz predhodnega študija;

— skromna samoupravna praksa dijakov in študentov v času študija;
— pri delu študentov obstoji še vedno odklonilni odnos do predmeta (katehetski predmet, nepotreben predmet, pretežak predmet);
— stereotipnost metod posredovanja družboslovnih znanj;
— enostranost in odtrganost od konkretnih problemov samoupravne družbe.

Ni mogoče iskati krivdo za obstoječe stanje v številu ur, ki so s predmetniki določene za to področje. Četudi ne upoštevamo vseh učnih ur,

med katerimi se govori o družbenopolitičnem sistemu v okviru predmetov in seštejemo le ure predmetov: *Družbeno-moralna vzgoja* na osnovnošolski stopnji, *Samoupravljanje s temelji marksizma* na srednješolski stopnji, in *Temelji marksizma* na ravni visokih šol, dobimo skupno nekaj preko 300 ur. Od tega je le nekaj več kot ena desetina predvidena za raven visokošolskega študija (v nekaterih visokošolskih usmeritvah znatno več). Število ur na predhodnih ravneh pedagoškega procesa je takšno, da bi moralo dati temeljita znanja iz tega področja. Praksa to povsem demantira. Posredovanje znanj iz družbeno-ekonomskega in družbeno-političnega sistema na visokošolski ravni v glavnem še vedno ne dovoljuje nadgradnje in poglobljanja znanja iz srednjih šol. Stanje se v zadnjih letih bistveno popravlja, toda še vedno ni dovolj »trdna« osnova za takojšnje vključevanje na visokošolsko raven. Učitelj na visokošolski ravni izgublja še vse preveč časa za obravnavanje normativnih določil družbenoekonomskega in družbeno-političnega sistema na račun poglobljenega teoretskega obravnavanja in analitične obravnave družbenopolitičnih pojavov v praksi.

Vzroki takega stanja so znani: kadrovski primanjkljaj učiteljev *Družbeno-moralne vzgoje* in učiteljev predmeta *Samoupravljanje s temelji marksizma*, neustrezen strokovni profil učiteljev tega predmeta, beg učiteljev v materijo, ki jo bolje obvladajo, kar ima za posledico neobdelan program, odsotnost analitične ocene konkretne prakse itd.

Diplomanti srednjih šol se po znanju iz družbenopolitičnega in ekonomskega sistema močno ločijo glede na institucijo, iz katere prihajajo. To dokazuje, da je obseg znanj predvsem odvisen od učitelja. Menim, da so redke tiste šolske ustanove, za katere bi lahko trdili, da so učenci v celoti obvladali snov iz »sistema«. Često se zgodi nasprotno in prav preseneti elementarno neznanje. Kar pravilo je, da diplomanti srednjih šol ne poznajo sestava republiške in zvezne skupščine, ne znajo opredeliti temeljne organizacije združenega dela, nacionalnega vprašanja itd. Čeprav ni bistveno, a je vendar simptomatično, da so redki, ki poznajo nosilce najodgovornejših dolžnosti v družbenopolitičnem sistemu SRS in SFRJ.

Zaradi vsega omenjenega tudi visokošolski študij ne uresniči smotrov, ki si jih zastavlja v politoloških znanjih. Da bi premagali to zavoro, ki je bržkone pglavitna, bo treba vzpostaviti delovne odnose z učitelji predmeta *Samoupravljanje s temelji marksizma*, kar je v sistemu usmerjenega izobraževanja pogoj za njegov uspeh. Odločno bo treba pospešiti izobraževanje učiteljev, tako, da bo program na srednji šoli na ustrezní strokovni višini in na visokošolski ravni odločno pričeti s programom s predpostavko, da so znanja iz predhodnih programov že osvojena.

Kar zadeva sprejemanje predmeta, je stanje bistveno spremenjeno. Svoj čas je bilo do marksizma močno odklonilno stališče, zlasti tedaj, ko so družbene okoliščine pogojevale tak odnos. Sedaj je stanje drugačno, kar pa še vedno ne pomeni, da vsi študenti sprejemajo predmet *Temelji marksizma* ali predmete s podobnimi naslovi. Marsikdo ima do predmeta

odklonilno stališče zaradi neustreznega načina posredovanja teh vsebin na prejšnjih stopnjah izobraževanja, nemalokdaj tudi zaradi prisiljevanja učenca k »učenju samoupravljanja« z negativnimi ocenami, z grožnjami ali pa s skrajno suhoparnostjo in normativizmom, ki je povsem odtrgan od konkretne samoupravne prakse. Na visokošolski ravni se to kaže skoz abstinenco predavanj ali seminarjev, ali pa skoz povsem pasiven ter indolenten odnos do teh vsebin v oblikah seminarskega dela. Vprašanje študentovega odnosa do tega predmeta zato praviloma ni odvisno od študenta in dijaka, ampak predvsem od učitelja, ki mu je to področje predstavil tako, da je povzročal pritegnitev in zanimanje ali pa odklanjanje.

Šolska in druga samoupravna praksa ter družbenopolitična aktivnost študentov oz. dijakov bistveno vpliva na odnos do predmeta *Temelji marksizma*. Čeprav je študentski samoupravni vpliv še vedno neznaten, pa tisti študenti, ki kakorkoli sodelujejo v samoupravnih organih šole ali izven nje, mnogo bolje sprejemajo teorijo in prakso samoupravljanja. Običajno so najaktivnejši udeleženci seminarjev. Zelo aktivni so tudi tisti, ki so vključeni v družbenopolitično delo. Vendar je ta praksa preskromna. Komaj nekaj odstotkov študentov lahko sodeluje v samoupravnih organih, vsi drugi pa svoj samoupravni položaj lahko izražajo le na kakšnem zboru študentov ali na referendumu. Toda tudi tisti, ki sodelujejo v samoupravnih organih, vidijo zelo skromen del jugoslovanske samoupravne prakse. Zato bo potrebno razmišljati na eni strani o intenziviranju samoupravne organiziranosti v šoli in na drugi vpeljati študente v neposrednejšo prakso. Študij »iz dela« je takšna oblika doživete samoupravne prakse.

Predmet *Temelji marksizma* ostaja na klasični didaktični metodi. Edina pomembna modernizacija je velik poudarek seminarskim oblikam dela. Sicer pa manjka modernejših metod posredovanja znanj s tega področja kot so: razni didaktični pripomočki, teamski nastop učiteljev, učnovzgojni proces v okolju proizvodnje, neposredno posredovanje praktičnih izkušenj strokovnjakov in dalavcev in združenega dela itd.

Eden pglavitnih problemov tega predmeta je odnos do prakse. To vprašanje je še prav posebej aktualno na visokošolski ravni. V praksi srečamo pri učiteljih različne relacije in intenziteto odnosa teorija—praksa. Marsikdaj učitelj ostaja v sferi čiste teorije, ki je tudi »čista znanost«, medtem ko je zanj praksa pragmatizem in zadeva vsakodnevne politike. Posledica takšnega posredovanja družbeno-ekonomskega in družbeno-političnega sistema so zelo škodljive za kasnejšo samoupravno prakso. Študent dobi idealno predstavo o družbi, dobi model »čistih« socialističnih kategorij in odnosov. Ko vse to bodoči strokovnjak primerja v praksi, doživi lahko veliko razočaranje, saj je praksa vse drugačna in ne ustreza njegovim modelom. Neredko poskuša to stanje na hitro spremeniti, pri čemer izpade kot »prenapetež« ali pa se bori z »mlini na veter«. Ko stanja ne spremeni, običajno resignira in — postane samo-

upravno neaktiven ali celo prej dovzeten za tehnokratsko kot samoupravno naravnost.

Druga, prav tako pogosta napaka v praksi je, ko se učitelj postavi v vlogo »vseznalca«, ki pozna odgovore na vsa vprašanja prakse, ki zna kritično ovrednotiti celotno prakso in pokazati povsem preproste rešitve. Študentu vzbudi prepričanje, da bi učitelji zelo uspešno reševali vse probleme samoupravne prakse, če bi jih le kdo poslušal in da gre obstoječe neustrezno stanje pripisati le nesposobnosti kadrov v gospodarstvu, aparatu države in politiki. Skrajnost tega modela posredovanja se kaže v primerih, ko se poskuša ves družbeno-politični in družbeno-ekonomski sistem posredovati skozi negativne primere. Takšna praksa je sicer zanimiva in atraktivna, vendar ustvarja pri študentih nezaupanje v racionalnost sistema, v katerem ugotavljamo le slabosti.

Temelji družbeno-ekonomskega in družbeno-političnega sistema morajo poleg teorije vsebovati tudi vprašanja prakse, vendar tako, da se naslanjajo na teoretske zasnove, da se v praksi vidi pozitivni razvojni tok, da se analizirajo vsi elementi, ki pogojujejo konkretni pojav prakse ter njihove objektivne in subjektivne aspekte. Družbenopolitična praksa ni namenjena le ilustraciji teoretskih osnov, kot to velja za večino drugih znanj; praksa je pomemben sestavni del učnovzgojnega procesa: prek dialektične analize pomeni dokazovanje samoupravne teorije, usposabljanje za bodočo samoupravno prakso in postavlja študenta v »sredino« družbenopolitičnega življenja.

Če ima praksa takšno vlogo v učnovzgojnem procesu, se postavlja vprašanje, kako naj učitelj tega predmeta prihaja do praktičnih izkušenj. Prakso namreč najboljšje doživlja tisti, ki je neposredno v njej. Učitelji tega predmeta smo praviloma »ob strani« neposredne prakse, razen naše lastne »šolske samoupravne prakse, ki pa je preozka za prakso predmeta, ki naj obravnava celotno družbeno prakso. Do praktičnih primerov prihajamo tudi prek lastnega raziskovalnega dela ter prek strokovnih in političnih analiz. Toda ta praksa je vendarle premalo doživeta. Zato bi kazalo pritegniti v pedagoški proces tudi strokovnjake iz združenega dela, interesnih skupnosti in družbenopolitičnih skupnosti. Le-ti bi posredovali doživeto problematiko, ki bi jo potem skušali skupaj analizirati: gost, učitelj in študenti. S tem bi dosegli močno povezanost samoupravne prakse in učnovzgojnega procesa skladno z intencijami usmerjenega izobraževanja.

Posebno oceno zasluži tudi literatura za predmet Temelji marksizma, zlasti za politološki del. V Jugoslaviji je v zadnjih letih prava poplava raznih učbenikov za visokošolsko raven. Ne nameravam ocenjevati te literature, ki je po kvaliteti zelo različna, vendar je dejstvo, da v SR Sloveniji nismo izdali ničesar podobnega, vsaj kar zadeva visoko šolstvo. Študentom predpisujemo množico literature, predvsem izvirnih zakonodajnih tekstov, člankov ter knjig. Tak pristop je sicer dober, vendar ima svoj efekt le pri dobrih študentih, ki vso literaturo tudi preštudirajo —

večina pa tega ne stori. Zato bi bilo smotrno razmišljati o visokošolskem učbeniku *Temelji marksizma* kot celoti ali pa za njegove posamezne dele.

Prispevek je pisan predvsem kritično. Dokazati bi bilo mogoče tudi vrsto dosežkov, ki smo jih v sferi izobraževanja dosegli na področju marksizma. To je končno tudi ugotovitev zadnjih kongresov, med njimi predvsem IX. mladinskega kongresa. Prispevek je pisan s predpostavko, da je treba znanja s področja posredovanja marksizma neprestano izboljševati, da bi izobraževanje resnično postalo »iz dela in za delo ter za samoupravljanje« in da bi se v celoti vključili v realiziranje prizadevanj usmerjenega izobraževanja.

S pričujočim posvetom začenjamo uresničevati enega pomembnih sklepov zadnjih kongresov Zveze komunistov Slovenije in Jugoslavije, ki zahtevajo, da naj bodo programi *Temeljev marksizma* neprestano »javno in kritično ovrednoteni«.

UPORABLJENI VIRI:

Edvard Kardelj: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

Dokumenti VIII. kongresa ZKS, XI. kongresa ZKJ, IX. kongresa Zveze sindikatov Slovenije in IX. kongresa Zveze socialistične mladine Slovenije.

Programska usmeritev in delovanje marksističnega centra Univerze v Ljubljani s posebnim ozirom na razvoj predmeta *Temelji marksizma*.

Vzgoja in izobraževanje, šte. 2, letnik 9. — posvet o družbeni moralni vzgoji.

SLAVKO PODMENIK

Predznanje in miselne zmogljivosti študentov

Moj prispevek je začetni del analize težav (problemov), ki nastopajo pri študiju *Temeljev sociologije in politologije*, ki jo pripravljam za marksični center Ekonomske fakultete, na kateri predavam ta predmet. Center namreč pripravlja kot eno izmed glavnih svojih nalog obravnavo in izvedbo vsebinske in metodične koordinacije med predmeti »Temelji marksizma« in teh predmetov s celoto predmetov na fakulteti. Zato je predstojnik centra dr. F. Černe tudi v prispevku za to posvetovanje izpostavil temo: *marksizem kot usmerjenost vseh znanosti* . . .

Temeljni smoter mojega prispevka je torej v tem, da *tudi sam pri sebi* poskušam razčistiti in dojeti glavne težave in ovire pri vodenju študija tega predmeta, da bi lahko uspešneje uresničeval smotre, vsebino in metode iz programa. Zato je moje metodično izhodišče nasprotno tistemu, s katerim se je začela televizijska oddaja o študiju temeljev marksizma na

univerzi, kot da so le naravoslovne in tehnične vede lahko in nujno eksaktne družbene pa samo teoretične (in ne morejo biti eksaktne). Nasprotno temu je moje stališče: ravno v družbenih vedah je nujna čim večja stopnja eksaktnosti oziroma točnosti, natančnosti in konkretnosti! Predvsem zaradi tega, ker se še zelo močno uveljavljata, medsebojno spodbujata in dopolnjujeta špekulativno teoretiziranje in formalistični ali (in) vulgarni pozitivizem.

Zato, da bom tudi sam čim bolj konkreten in natančen, bom najprej obravnaval metodični del nakazane problematike. Ne bom ponavljal vsebine prispevka, ki sem ga vnaprej oddal za to posvetovanje, temveč se bom samo skliceval na glavna opozorila v njem.

Za svoje metodične in didaktične ugotovitve sem našel v tematsko najbližnjih prispevkih tovarišev M. Kerševana, V. Sruka, M. Čepičeve in Z. Kolaričeve zelo visoko stopnjo skladnosti v naslednjih njihovih temeljnih ugotovitvah:

1. da je velika težava oz. ovira za uspešen študij v *predizobrazbi* študentov ali — bolje rečeno — v *predusposobljenosti*, ki je:

a) pri mnogih študentih izredno ali celo »neverjetno« slaba in fragmentarna ter je zato treba (na visoki stopnji) »začeti znova« . . .

b) pri drugih pa je tako poenostavljena, da že sama lahkotnost takšnega formalističnega oziroma pozitivističnega znanja in mišljenja (logike) ne samo privlači in zavaja, temveč tako utrjuje v mladih ljudeh takšen način mišljenja, da je — kot pravi dr. M. Kerševan — »laže napolnjevati prazno kot odstranjevati brezvredno« oziroma popravljati takšno »sklenjeno, samozadostno, neprobno logično celoto«; in — kot pravi — da »na tak način tudi berejo, spregledujejo vse, kar problematizira (dodajmo: kar podira, spravlja v zagato, v protislovje) njihovo predznanje; na izpitih samozavestno ponavljajo iste stereotipne predstave (dodajmo: formule, fraze, stavke) iz srednje šole . . .«

2. Iz prispevkov o metodičnih in didaktičnih problemih sem razbral dva glavna *predloga ukrepov za izboljšanje študija*:

a) o intenziviranju oblik dela s seminarji;

b) o usmeritvi oz. prilagoditvi vsebine za ustrezne stroke.

Dodajam tretji predlog:

c) tudi in predvsem: intenziviranje *metod* spoznavanja, verificiranja, dokazovanja, apliciranja itd. s pomočjo metodičnih, didaktičnih in tehničnih dosežkov sodobne znanosti. Saj drugače sploh ne moremo uresničevati smotrov in metod, ki jih zahteva program.

Ker je dr. I. Mrmak v razpravi povedal več in natančneje, kot sem sam nameraval, navajam le na splošno svoj predlog o ukrepih za takšno intenziviranje metod. Treba je poskrbeti za metode, s katerimi bomo usmerjali študij:

— tako, da bodo postavljeni resnični problemi, to pomeni naloge, ki vsebujejo zadostne pogoje in nakazujejo poti za iskanje rešitev;

— to pomeni tako, da ne bodo to samo »zanimiva vprašanja« ali samo »izzivalne dileme«, ki po zanimivi in »svobodni« razpravi končno nujno peljejo v neskončno in vedno bolj abstraktno razpravljanje in vizionarsko »reševanje«;

— kar se nujno konča bodisi v dogmatskih posplošitvah (ki jih lahko neskončno »dokazujemo« s posameznimi izbranimi primeri in z izbranimi statističnimi podatki in računi) ali v negotovosti, dvomljivosti (ki se nujno »rešuje« z omejevanjem na pozitivizem in pragmatizem na eni strani, ki ga nujno spremlja in dopolnjuje »svobodno« fantaziranje in vizioniranje na drugi strani);

— namesto, da bi — po stari in Marxovi maksimi — usmerjali v »dvomljenje o vsem«, ki omogoča in spodbuja nenehno konkretno iskanje celovitih, dialektično-materialističnih rešitev . . .

Takšne metode so še posebej pomembne ob težavah, ko je treba v najkrajšem času obdelati tako kompleksno študijsko »snov« s tako velikim številom študentov.

V zvezi z metodami sem v svojem prispevku opozoril na vsebino v točki 1.2. s tezo za razpravo o zgodovinskem materializmu:

1. da je to *marksistična zasnova* (teoretični sistem kategorij, teoremov in principov o zakonitostih razvoja družbe s konkretizacijami za aplikacijo v družbeni praksi) *vsake* družbene znanosti (čeprav — dodajam — pri usposabljanju, izobraževanju in vzgoji marsikje ne ravnamo po tej zasnovi);

2. ki mora biti *osvobodjena slehernih poenostavitev* vulgarnega, formalno-pravniškega ali (in) ekonomističnega ali (in) zgodovinsko-fakto-grfskega ali (in) politično-pragmatističnega ipd. materializma (ne samo idealizma)!

To pa zato, ker — kot opozarjam v točki 2.2.6 — ta *večni spremljevalec* marksizma (kot tudi sleherne dialektike) nikoli ni in tudi ne bo izginil, ker so zanj *številni objektivni in subjektivni pogoji*. Ne nazadnje tudi v tem, da je in bo vsaka kritika marksizma, ki poskuša spodnašati socializem in samoupravljanje, vedno gradila na takšnih vulgarizacijah marksizma, ne pa na marksizmu. To pa zato, ker ji to ponujajo prav same te vulgarizacije, ker se same predstavljajo kot »marksizem« in jih kritika zato lahko podtika marksizmu. To je počela tako eksistencialistična kot fenomenološka kritika, kot zdaj počne tudi funkcionalistična. Bistveno pri tem pa je naslednje: čeprav takšne »kritike« slej ko prej same »odmrejo« (posebno ob uspehih socializma — ali če si tudi domišljamo, da s na pr. funkcionalistično mišljenje in »kritiko« že »odpravili« — njihova »hrana«, spodbudnik, potrjevalec, to je vulgarni materializem v omenjenih različicah — ostaja! In še več: ob njihovem »odmiranju« ali z njihovim »odstranjevanjem« se na ta račun lahko celo krepí in širi!

To poudarjam zato, ker je *takšen (vulgarni) materializem ravno tista metoda in vsebina, ki pri številnih študentih predstavlja tiste »neprobojne stereotipe iz srednje šole«* in to tudi po pouku in kljub pouku predmeta

»Samoupravljanje s temelji marksizma«! To vsebino bom delno opisal oz. konkretiziral v drugem delu razprave.

O metodi oziroma metodiki sem v točki 2.2. svojega prispevka opozoril na nujnost nenehnega izpopolnjevanja dialektično-materialistične metode, ker nobena metoda kot sredstvo mišljenja in družbene akcije nikoli ni dovolj popolna, da ne bi mogla biti še popolnejša; vsaka popolnejša pa je spet nova možnost za izpopolnitev (enako kot vsaka tehnika oz. orodje).

Protislovje, ki sem ga uvodoma omenil (med eksaktnim in teoretičnim spoznavanjem) in ki je hkrati protislovje med stvarnostjo in vizijo (vizionarstvom), med konkretnostjo in abstrakcijo, med posamičnim in splošnim, med vsebinskim in formalnim itd., lahko najuspešneje rešujemo, če povezujemo dialektično-materialistično metodo(logijo) s t. i. »problematsko« metodo(logijo): v dosledni marksistični, dialektično-materialistični metodi je to sicer vedno bilo prisotno (tako kot je vsaj implicitno prisotno v vsakem ustvarjalnem procesu odkrivanja in aplikacije novih zakonitosti).

Obratno pa vsaka »problemska« metoda ni že dialektično-materialistična. Tako kot na primer vsako postavljanje zanimivih ali celo razburljivih vprašanj ne pomeni že zastavljenje ali celo spoznavanje »problema«! Enako kot zamišljanje in pripovedovanje zanimivih odgovorov ne pomeni že zadostnih pogojev in poti za reševanje problema. Še manj pa to predstavljajo dileme »ali-ali«, ki so eksplicitna oblika formalnologičnega izključevanja nasprotij in protislovij (čeprav lahko pomenijo tudi spodbudo in opozorilo za iskanje problema oziroma stvarnega protislovja, to je enotnosti in boja nasprotij kot vira gibanja itd. — če jih zavestno vključimo v celovito, dialektično-materialistično mišljenje).

Namen in obseg posvetovanja še ne predvidevata in ne omogočata podrobnih obravnav takšnih metodičnih in metodoloških vprašanj. Takšne obravnave so namreč lahko samo popolnoma konkretne in zato podrobne, natančne in seveda zajetne, dolge (in zato tudi dolgovezne) — ali pa ne gre za obravnavo metod!

Nujno pa so dolgovezne za vsakogar, če nima oziroma dokler nima dovolj potrebe in interesa za takšno konkretnost in natančnost.

O tem, da ni še dovolj takšnih potreb, pričajo številna dejstva med študenti kot tudi med predavatelji. Zato je zmerom treba začeti pri dovolj zanimivem oz. potrebnem ali motiviranem »koncu«. Takšen začetek so pri vsakem postavljanju problema tista dejstva, ki predstavljajo dovolj očitne ovire, težave, krize, konflikte ipd., ki nas dovolj prizadevajo. Saj problema resnično ne vidimo, če ne vidimo ali nočemo videti težav, ovir, kriz, nasprotij. Potem ga seveda tudi ne moremo postaviti, še manj pa pogoje in pota za reševanje.

Zato bom namesto izrečnega in natančnega obravnavanja metod (metodike) — da ne bi bilo dolgovezno — poskušal to konkretno »narediti«,

in začenjam z dejstvi in o težavah in ovirah (kot so to storili tudi v večini drugih prispevkov). To je v mojem prispevku točka 3.

Najprej trdim, da gre za »izredno nagnjenost študentov k formalističnem učenju (in mišljenju)«. V točki 3.2. in 3.3 navajam tri vrste in stopnje »zmožnosti« oziroma načinov metod, ki na ravni učnega miselnega procesa najbolj izražajo in predstavljajo takšno formalistično mišljenje. Seveda bi lahko takšno naravnost miselnega procesa ugotavljali tudi še v vseh drugih metodah ali kompleksih metod (npr. pri analizi, sintezi itd.) Na tem posvetovanju bi bilo preveč (predolgo, če bi že te tri konkretiziral. Zato samo deloma navajam nekaj dejstev in možnosti za eksaktno preverjanje in utemeljevanje moje trditve v točkah 3.1 — 3.4.

Vnaprej pa apeliram, da ne bi prišlo do neustrezne uporabe teh dejstev, ker so ugotovljena na eni fakulteti in ker ne utegnem ob vsakem dejstvu pojasnjevati njihove pogojenosti in vzročnosti. Zato samo opozarjam, da tudi ugotovitve drugih udeležencev z drugih fakultet (in z drugih krajev) kažejo na enake težave. Nobena takšna ugotovitev ali podatek sam po sebi in samo količinsko zaporedje takšnih dejstev ne kaže, da bi lahko pripisovali vzroke samim študentom niti sami fakulteti ali katerekoli posamičnemu »faktorju«. To pa seveda ne pomeni, da zato ne bi mogli ali smeli ugotavljati takšnih dejstev in vzrokov ter odgovornosti. Opozoriti sem hotel samo na to, da ta del ugotovitev (na tem posvetovanju) za to še ne zadošča.

1. Najprej nekaj najbolj površinskih, formalnih in količinsko izmerljivih (očitnih) dejstev.

Formalno-kvantitativna analiza 1726 prijav in 1210 opravljenih pisanih izpitov v obliki testa s 50 večinoma zaprtimi vprašanji, od katerih pa vsako omogoča tudi samostojne rešitve oz. dopolnitve, katera so študentje lahko reševali 4 šolske ure in so pri prvih 615 izpitih lahko uporabljali priročnik, vedno pa z možnostjo odhoda iz dvorane na počitek, z možnostjo sprotnih pojasnil o vprašanjih in načinu dela ipd. — pokaže naslednje:

a) po prvem pisanju oz. roku — ko so ocene oz. točke pokazale samo 52 % pozitivnih ocen oz. uspešnih kandidatov — je pri drugem, tj. bolj skušenem letniku v prihodnjih rokih odstopalo od prijav 1/4 do 1/2 kandidatov (v prvem letniku pa samo 1/10 — 1/5);

b) odstotek pozitivnih ocen se 3 tedne, to je 6 rokov oziroma pri 384 kandidatih ni pomembno spremenil;

c) med tem sem v šolskih priročnikih, ki so jih kandidati uporabljali pri pisanju naloge (testa), odkrival vedno več listkov za prepisovanje;

d) toda: procent pozitivnih ocen je začel naglo padati kljub naraščanju prepisovanja — na pr. na samo 26, 24, 21, 31 39 % pozitivnih ocen (npr. 57 uspešnih med 221 kandidati); zelo verjetno (in tudi dokazljivo) zato, ker so se v izpite vključevali tisti, ki so predvsem ali samo čakali na možnost »študija« iz tujih izvlečkov in celo listkov — to je učenja

odgovorov na pamet (ker so to med tem lahko tudi že »računsko« do-
gnali);

e) ko sem dovolj nesporno ugotovil, da uporabljajo priročnike skoraj samo za skrivanje listkov za prepisovanje (bodisi odgovorov z listka ali z oznako strani in naslovov v priročniku za prepisovanje iz priročnika), sem po desetem roku, to je po petih tednih ukinil uporabo priročnikov: takoj je zelo poskočil odstotek odstopov (čez 50 %); toda: odstotek pozitivnih ocen se je pri prvem letniku celo povečal! Pri drugem letniku pa je zdrknil na 17 %!

To »presenečenje« (odstopanje) je postalo razumljivo, ko so pozneje pri ustnih izpitih, ko so delali izpit tretjič ali četrtič, nekateri študentje prvega letnika (ko sem z njimi razpravljaj o težavah in vzrokih) povedali: da so jih iz drugega letnika posamezniki prihajali prepričevati, naj ne hodijo k predavanjem in da je izpit tako lahek, ker so vprašanja znana vnaprej in ker lahko uporabljajo priročnik.

f) Med pisanjem testa sem namesto tega, da bi z nasveti pomagal iskati pogoje in pota za reševanje problemov oz. vprašanj (za takšne nasvete pa so itak spraševali le izredno redki kandidati), moral paziti na prepisovanje in pobirati listke. Tako sem zbral 89 listkov, ki bi jih lahko klasificiral po tipih in stopnjah formalističnega učenja in stremjenja po takšnem učenju.

Procent pozitivnih ocen pa je zelo nihal — med 20 in 90 % — in to ves naslednji čas, to je 12 rokov oz. 8 tednov. Zakaj?

Dobivali so namreč dva testa z različno razporeditvijo in označbo odgovorov: tisti študentje, ki so prepisovali, kot tudi tisti, ki so se učili samo »na pamet« (formalistično), so izbirali oziroma vpisovali napačne odgovore, če niso »zadeli« ravno »svojega« vprašalnika.

Tudi tisti, ki so že prihajali drugič k izpitu in so pisali (namenoma) popolnoma enak test, niso nekaj časa pokazali pomembnih pozitivnih razlik v rezultatih; to so pokazali šele kasneje, ko so se vsaj nekaj več naučili.

g) Pripomba k tej formalni analizi in interpretaciji: kriterij ocenjevanja sem takoj od začetka in stalno sproti kontroliral s primerjanjem svojih ocen z ocenami vseh drugih predmetov (seveda šele potem, ko sem objavil svoje ocene in število točk). Ugotovil sem zadovoljivo skladnost, čeprav nekoliko strožji kriterij od poprečja; zelo veliko skladnost pa z ocenami iz politične ekonomije, ki je temeljni matični predmet na tej fakulteti in na teoretično enakem nivoju (pa tudi iz statistike, ki oziroma ker zahteva visoko stopnjo natančnosti).

h) Kako tudi nekateri kritični študentje sami zaznavajo takšne pojave in se jim tudi upirajo, vidimo npr. v fakultetnem glasilu Zveze socialistične mladine Slovenije: avtor-študent navaja (seveda šaljivo) procente študentov, ki uporabljajo pri študiju lastne zapiske in tiste, ki prepisujejo od kolegov in to s primerjavo desetletij od 1948—1978. Zaznava s 1948, ko je 95 % študentov uporabljalo lastne zapiske in konča

z 1978, ko jih le še 20 % uporablja lastne zapiske, 75 % fotokopije in »prepisuje le 5 % najpridnejših, če so slučajno manjkali na predavanjih«.

2) Precej več kot takšne bolj ali manj naključne kritike in več kot formalne analize količinskih podatkov o samih rezultatih izpitov nam o metodah, tendencah in zmožnostih mišljenja pokaže analiza vsebine izpitov oziroma odgovorov.

Najprej nekaj besed o kvantitativni analizi vsebine (ki je za zdaj ostala brez statistične obdelave). Primerjava (globalna, brez točne kvantifikacije) odgovorov v 14. vprašanjih iz 6 izpitnih rokov (= 384 študentov) pokaže na primer:

a) da se zelo hitro — že v drugem, sploh pa v tretjem in četrtem roku, to je po dveh-treh tednih začne močna koncentracija na pravilne odgovore in opuščanje nekaterih nepravilnih; toda potem pa naglo in zelo vztrajno stagnira ter celo pada; poveča pa se število nepravilnih odgovorov, ko sem vključil test z drugačno razporeditvijo in označitvijo odgovorov. To potrjuje in dopolnjuje ugotovitve o prepisovanju in formalističnem učenju.

Glavno pa je naslednje:

b) da ob koncentraciji in kljub koncentraciji na pravilne odgovore (ki predstavljajo med celoto odgovorov točnejše in natančnejše, konkretnije sestavine celotne rešitve) — ostaja veliko število in se celo povečuje število *tistih* med ne dovolj točnimi ali celo nepravilnimi odgovori, ki predstavljajo *tipične*:

- A. *vulgarno-materialistične*,
- B. *idealistične*,
- C. oboji pa zelo *formalistične* rešitve!

Toposebno izstopa pri vprašanjih, kjer je rešitev sestavljena iz večjega števila odgovorov in je treba izbrati več kot 2 za »sestavitev« dovolj točne rešitve.

c) Zanimivo in pomembno posebnost kaže na primer vprašanje o delavskem razredu: da se samo 38 od 384 študentov upa ali je zmožnih zamisliti si in reči (izbrati, odgovoriti), da množice delavskega razreda »še nimajo dovolj znanja in sposobnosti, da enakopravno in uspešno sodelujejo in sodelujejo v vseh družbenih funkcijah, da vodijo in usmerjajo organizacijo dela, gospodarjenja in vse odnose v družbi« (=276 od 384 študentov). Torej: bodisi da gre za uradniški ali intelektualistični konformizem in oportunistem ali zgolj za »boljšo oceno« — vse to pomeni nekritičnost in nagnjenost k formalizmu itd. Posebno še ob dejstvih:

a) da so pri predavanjih bile natančno in s poudarkom obravnavane tudi takšne pomanjkljivosti, težave ipd. v pogojih dela in lastnostih delavskega razreda;

b) da je to večkrat zapisano in poudarjeno v izbranih tekstih različnih avtorjev (v priročniku);

c) in celo: da v *istem* testu v *več drugih* vprašanjih *isti* študentje odgovarjajo *popolnoma nasprotno* (in to večkrat) o isti zadevi!

Če pa takšna miselnost (nekritičnost, oportunizem) izvira iz šolskega pred-(ne)znanja ali — kot navaja *Delo* iz govora dr. M. Pečuljića — iz »uradniško-cerkvenega marksizma, ki ga predavajo po šolah in ki ustvarja idealizirano, kozmetično podobo sveta«, potem so takšna dejstva še toliko bolj pomembna.

d) Enako formalna protislovnost med odgovori o istih odvisnostih, ki kaže in dokazuje formalizem v mišljenju in znanju, se množično pojavlja *tudi pri drugih* vprašanjih o drugih temeljnih družbenih kategorijah oziroma odnosih, odvisnostih: o delu, sredstvih za delo (kot temeljni, materialni proizvodilni sili), o lastnini itd. . . .

e) Primerjava števila odgovorov — ne glede na njihovo točnost ali pravilnost — glede na to:

A. koliko študentov od vseh udeležencev izpita je sploh odgovarjalo *na zaprta* vprašanja, ki omogočajo mnogo *bolj formalistično* odgovarjanje (in prepisovanje), in

B. Koliko jih je odgovarjalo *na odprta* vprašanja, ki zahtevajo samostojnejše, aktivnejše delo, nam pokaže razmerje 64 % (A) : 45 % (B)!

Skoraj nihče ne uporabi možnosti za samostojno pripisovanje pri vseh zaprtih vprašanjih.

To dejstvo bi se pokazalo še z večjo ostrino, če bi vzeli samo tista odprta vprašanja, ki zahtevajo navedbo ali celo *opis konkretnih primerov!* Tu se pokaže, da velika večina študentov sploh ne razlikuje med definicijo in opisom primera med razlogom in dokazom itd. O tem bom natančneje poročal ob drugi priložnosti.

f) Vendar že trije prvi zaporedni izpitni roki, za katere sem utegnil pripraviti ugotovitve o vsebini tudi iz odprtih vprašanj, dovolj jasno kažejo, da kandidati tudi na ta vprašanja vedno boljše (točneje) odgovarjajo in to precej skladno s tempom širjenja listkov, tj. prepisovanja.

Vsebina pa ravno v teh vprašanjih pokaže: »neverjetno« (kot pravi tov. V Sruk) hitro in uspešno prilagajanje in nagnjenost k *formalističnim* frazam, ki jih vedno bolj prepisujejo z izredno »natančnostjo« in to celo, ko gre za popolne (in smešne) nesmisle, ki jih omogoči kakšna tiskarska napaka v priročniku ali nepazljivost pri prepisovanju. (Na primer: »elektřicizem« namesto »elekticizem« in celo »faktor elekticitet«; »bibologija« namesto »biologija« in podobno — kar prepisujejo desetine študentov ali se na pamet »naučijo«)! To so seveda prehudi nesmisli, da bi v njih iskali sploh kakšno vsebino in metodo mišljenja!

Nekaj novega o množičnih stereotipih in o zakoreninjenosti formalistične logike pa nam povedo tisti odgovori oz. vsebine, ki niso tako smešno oziroma popolnoma nesmiselni, temveč predpostavljajo »v sebi zaključene, logične celovite (zaokrožene, op. S. P.) in zato neprobojne stereotipe«. Takšni so na primer odgovori, ki izredno množično nastopajo — celo do 95 % — ker imajo »svojo logiko«: na primer v vprašanju o birokraciji — = »birokracija izgublja položaj« namesto, da »izrablja«

položaj (tukaj napaka nastaja z netočnim prepisovanjem in to že na listkih).

Najbolj značilni so takšni »logično zaključeni stereotipi« pri vprašanjih, ki zahtevajo obrazložitev kakšnega principa oziroma zakonitosti (splošnega razmerja) in potem tudi primere in dokaze. »Primeri«, ki se jih naučijo s prepisovanjem, so brez vsake zveze s principom oz. splošno zakonitostjo kot tudi z njeno obrazložitvijo (čeprav ravno te zveze oziroma odvisnosti in primere pri predavanjih poudarjam in večkrat razložim in čeprav pri drugem izpitu delajo enak test oz. odgovarjajo na ista vprašanja).

Tu ni časa, da bi prikazoval sestavine takšnih vprašanj in celotno logiko, ki jo omogočajo in zahtevajo takšna vprašanja in ki jo vsebuje razlaga pri predavanjih v priročniku.

Primeri formalističnih, poenostavljenih in poprečnih odgovorov pa nam zelo natančno povedo:

1. kakšna je ta logika oziroma način mišljenja;
2. kakšna je vsebina (spoznanje, znanje, prepričanje, nazor . . . — kaj trdi, česa se oklepa, s čemer se utemeljuje . . .);
3. iz obojega in iz množičnosti ter vztrajnosti ponavljanja oziroma »stopnje neprebojnosti« pa lahko dobimo precej trdne ugotovitve (tudi z možnostmi kvantitativne obdelave in verifikacije) o tem: *da res ne gre za prepisovanje ali samo za hlastanje po oceni ali za neumnosti ali naključja*, temveč za *precej utrjena nagnjenja oziroma tendence* (trende):

A. tako v metodi, v načinu mišljenja in zmožnostih za mišljenje (pridobljenih v predizobrazbi),

B. kot v vsebini, temeljnih pojmi, kategorijah, principih, stališčih, nazorih . . . ,

C. in morda tudi že v interesni, karakterni usmeritvi nekaterih študentov (da se »raje« pripravljajo za formalistično mišljenje in uradniške položaje kakor za kaj drugega . . .).

Takšne ugotovitve so lahko toliko bolj trdne, kolikor bolj lahko dokažemo, da je *množičnost in vztrajnost* takšne logike in vsebine *tako visoka* (številna in močna) *kljub* dejstvu oziroma *ob* dejstvih:

a) da se dovolj pogosto in vztrajno ter z bolj tehtnimi dokazi ponujajo (npr. pri predavanjih in priročniku) drugačne metode n vsebine;

b) da se te (drugačne) metode in vsebine ponujajo in stvarno dajejo mnogo višje ocene oziroma spodbude . . . pa se kljub vsemu oklepajo naučenih stereotipov.

Za takšno celovito logično-empirično analizo in sintezo bi seveda potrebovali čas za primerjanje razlik in skladnosti v vsebini vsaj nekaterih glavnih takšnih stališč oziroma znanja ter metod njihovega oblikovanja in utemeljevanja, čas za ugotavljanje korelacijskih variacij in standardnih deviacij — da bi (kot pri vsakem reševanju problema) prišli do najintenzivnejše metode, tj. metode skrajnosti, izjem, odstopanj . . .

V našem primeru to pomeni: kaj nam pokažejo *tiste* vsebine in metode, ki *odstopajo* do poprečij oziroma množice formalističnega mišljenja in to A) v pozitivno in B) v negativno smer. Začeli bi lahko s formalnimi odstopanji, to je poiskali bi med skrajnje pozitivno ocenjenimi nalogami (z 9 in 10) tiste, katerih nosilci imajo pri drugih predmetih ali v poprečju pomembno nižjo oceno; in obratno: med skrajnje negativno ocenjenimi tiste, katerih nosilci imajo v poprečju (in še posebej pri drugih teoretičnih in »eksaktnih« predmetih) pomembno višjo oceno.

Takšnih komparacij še nisem utegnil opraviti (npr. z anketo in intervjuji oziroma razgovori s tako izbranimi študenti). Pač pa sem to vsaj deloma (sondažno) začel pri ustnih izpitih, na katere prihajajo po dveh negativno ocenjenih pismenih nalogah (testih) in to o istih, vnaprej znanih vprašanjih. Takšnih izpitov sem opravil čez 100 in sem se koncentriral na najbolj izstopajoče vsebine v naslednjem smislu:

a) vsebine, ki najbolj odstopajo od ponujenih, predavanih, v priročniku zapisanih in poudarjenih vsebin oziroma rešitev;

b) vsebine, za katere sem ponujal oziroma jih spodbujal z največjim številom točk,

c) ker pomenijo temeljna znanja med potrebnimi znanji iz tega predmeta;

d) vsebine, o katerih so isti študentje dajali zelo ali najbolj protislovne oziroma odstopajoče odgovore (o istem pojmu, kategoriji ali principu oziroma odvisnosti v različnih situacijah oziroma vprašanjih),

e) in ki zato zahtevajo iskanje ter hkrati kažejo pot za iskanje vzrokov, da lahko pojasnimo nujnost takšnih odstopanj (ta nujnost je podana in utemeljena z dejstvi o množičnosti, vztrajnosti in moči, ki smo jih ali jih lahko tudi kvantitativno izmerimo in dokažemo).

Naj omenim le primer študenta, ki tudi na četrtem izpitu ni zmozel vsaj deloma opisati primera o nastajanju oziroma oblikovanju privatne lastnine. Za ta četrti izpit je dobil kot nalogo samo to vprašanje in opozorila na konkretne primere, ki so jih razni avtorji opisali v priročniku (v obsegu 10 strani). Po dveh dneh pripravljanja je pri izpitu, ko je primere lahko celo povzegal ali bral iz priročnika, ponovno *preskočil bistvene* sestavine in formalistično ponavljal stereotipne fraze, za katere sem ga že večkrat opozoril, da bodo negativno ocenjene. V pogovoru o tem je sramežljivo, kot svojo napako »priznal«: »Ne morem se učiti, če nimam predstave«. To pomeni: okolje, v katerem si je oblikoval takšno znanje in mišljenje (tj. šola, sošolci itd.), ocenjuje in obsoja kot napako, če se kdo ne more učiti, če nima predstave o tistem, kar se uči. Torej smatra in ocenjuje *kot pozitivno, kot višjo sposobnost učenje brez predstav*, to je *čisto abstraktno*, od konkretne stvarnosti odtrgano, *formalistično* učenje in mišljenje! To je tisto učenje, za katerega so mnogi v gimnazijah in o gimnazijah trdili, da pomeni »najvišjo stopnjo mišljenja« in da najbolj usposablja za študij na univerzi (na visoki stopnji)! (Tukaj ni časa, da bi prikazali, kako so in kako še zmerom zoperstavljajo takšno abstraktno mišlje-

nje »konkretnemu«, pod katerim dejansko pojmujejo mehanično mišljenje in učenje, ker kot primere navajajo učenje »vajencev« ipd. Tako popolnoma zanemarijo, da je konkretno mišljenje tisto, ki je zmožno zajeti povezavo, soodvisnost med čutnim, iskustvenim (empiričnim) in formalno-logičnim, abstraktnim kot tudi teoretičnim spoznavanjem in njegovim praktičnim preverjanjem ob uresničevanju v konkretni stvarnosti. Naj opozorim samo na dejstvo, da je ravno tisto omejeno, od konkretne stvarnosti in od čutne, predstavne, empirične zveze s stvarnostjo ločeno abstraktno mišljenje glavno sredstvo »teorije elite« in elitniških ter uradniških odnosov oziroma prakse, zaradi česar se ravno zahteva ukinitvev takšnega tipa šole in učenja!

Ko sva potem s študentom skupaj natančno prebrala več primerov o oblikovanju lastnine in sem ga ob tem, ko sem ga opozarjal na empirično, predstavljivo vsebino, vprašal zakaj si prej, ko je sam študiral, ni mogel predstavljati takšne vsebine, je odgovoril: »V srednji šoli mi tega ni nihče nikoli nazorno prikazal oziroma pokazal.« In imel je prav: tu je jedro problema formalističnega oziroma čisto abstraktnega zaporedja abstrakcij, učenja in mišljenja: učiti se morajo (za oceno, tj. pod pritiskom sankcij), ki jih mnogi učitelji in učbeniki (in drugi faktorji izobraževanja) ne prevajajo do konkretnih celot in zvez v stvarnosti s pomočjo predstavljenih, čutnih, empiričnih sestavin, kaj šele do preverjanja v praksi, s primeri in doživetji iz prakse.

3. Za zaključek te razprave si samo bežno, brez podrobnih razlag in utemeljevanj, oglejmo, kako izgleda takšno mišljenje (in učenje) v enem izmed učbenikov zgodovine (tiskan 1977).

Že v uvodnem izhodišču prikaže sociologijo kot znanost, ki »v dogajanju družbe ugotavlja le bistvo in splošnosti (pojme)«. »Poleg (takšnih — op. S. P.) splošnih« ved ugotavlja, da so še »posebne«, ki preučujejo »samo posamezne stvari iz celovitih družbenih pojavov« in kot takšne vede potem predstavi nič manj kot (med drugimi) »filozofijo, politično ekonomijo, pravoslovje« (v drugo se tu ni treba spuščati).

Temu ustrezno že na samem začetku razlage o »materialističnem pojmovanju družbe« predstavi »človeka« kot »najvažnejšega« — poleg delovnega orodja in predmetov dela« — samo z njegovimi »izkušnjami in sposobnostmi« (točno po dia-matovski, vulgarno-materialistični formuli »marksizma«). »Delo« sicer najprej imenuje za »glavni pogoj za obstanek in razvoj človeštva«. Takoj za tem pa s formalistično, nezadostno logično obrazložitvijo (o tem, da preko lastninskih odnosov ugotavljamo tudi druge, tudi globlje odnose) predstavi lastnino kot bistveno, kot da »ustvarja značaj družbe«. Namesto, da bi jo — po marksizmu — predstavil kot pravni izraz in sredstvo za uveljavljanje temeljnih interesov, ki se oblikujejo v materialnih produkcijskih oziroma delovnih odnosih že v okviru stare lastnine in je zato potrebno precej časa, da se pod njihovim vplivom oblikuje tudi dovolj množična in močna nova družbena oz. razredna zavest (od moralne do politične), s katero se šele potem lahko organizirajo

in uveljavijo novi lastninski odnosi itd. . . . (Ni časa, da bi prikazoval, kako je to še posebej pomembno danes, ko organiziramo družbeno lastnino na podlagi združenega dela, interesov, sposobnosti in zavesti, ki se oblikujejo v tem delu in kakšne so težave in ovire tam, kjer (in ker) delo še ni tako »združeno« oziroma »družbeno«, enakopravno, da bi povzročalo dovolj močne interese za družbeno, temveč bolj za individualizirano, zasebniško ali celo privatno lastnino itd.)

V poglavlju o »gospodarstvu«, o »nastanku države« in drugih poglavjih učbenik z enako formalistično logiko poučuje bralca (učenca), kot da sta se presežno delo in presežni proizvod pojavila šele »po velikih družbenih delitvah dela« in kot da predstavljajo »presežke« samo tisti proizvodi, ki jih »zamenjujejo za druge proizvode«. Torej: kot da se ne zamenjujejo tudi potrebni proizvodi, ki so namenjeni lastni akumulaciji in reprodukciji (s proizvodi, ki po svoji uporabni obliki omogočajo to reprodukcijo, so pa rezultati dela drugih proizvajalcev itd.); in kot da sredstva za delo, tudi ko gre za primitivna orodja, ne predstavljajo presežnega dela, kot da človekovo delo nima že od samega začetka to značilnost oziroma zmožnost ustvarjati več kot rabi za lastno reprodukcijo itd.

Po takšni logiki (ki je brez zveze s konkretno stvarnostjo in z marksistično teorijo in empirijo) je seveda logično tudi, da se je »izkoriščanje človeka po človeku začelo« ne samo v času oziroma zaporedju »ko je posameznik lahko proizvajal več, kakor je mogel porabiti« (tj. presežke), temveč je po tej logiki že sam ta presežek bistven in zadosten vzrok za nastanek izkoriščanja in privatne lastnine! To logiko nič ne moti dejstvo, da je to dejansko samo »posodobljena« vulgarna meščanska »teorija« o prirojenem egoizmu (čim je človek proizvedel »več kot rabi sam«, takoj so se našli ljudje, ki so že zato »začeli izkoriščati«).

Preskočimo nesmisle, kot so na primer, da »tudi živali zavestno delajo« (ker »spletajo gnezda« ipd.) ali da so v dobi matriarhata odločale oz. vladale samo žene (ker »mater = mati« in »arho« = vladan») in podobne.

Največ nam o takšnem načinu mišljenja (in pouka) pokaže primer, kako se najprej na splošno (abstraktno) predstavi rodovno aristokracijo kot edinega ali pglavitnega nosilca nastajanja zasebne lastnine z (poleg »plenjenja«) »zamenjavo blaga«: kot da so aristokrati »vse bolj ustvarjali presežke proizvodnje, ki so šli na trg« in so se zato »med seboj povezovali ne glede na rodovno-plemensko pripadnost« itd. Ko pa mora v poglavjih o zgodovini konkretnih ljudstev oziroma dežel opisati konkretna dejstva — npr. o kralju Seviju Taliju — pa mora povedati, da je »vse prebivalce rimske države razdelil na pet razredov po premoženjskih razmerah«, ker je »bil političen red v državi nevzdržen«, ker tudi »boljši obrtniki in večji trgovci iz vrst plebejcev kljub rastočemu bogastvu niso mogli vplivati na vodstvo države«. Tako je torej moral vsaj delno »priзнati«, da so se pojavili novi in pglavitni nosilci »bogastva« iz delitve dela, ki se je je razvila v okviru stare, rodovno-plemenske lastnine (če-

prav nič ne pojasni zakaj in kako, pod vplivi kakšnih značilnosti proizvajalnih srestev itd.). Seveda pa tudi ob takšnih očitnih dejstvih prevladuje logika, kot da so zato nastali razredi, ker jih je tako nekdo (kralj ipd.) »razdelil« ali na primer, da se je »s tem spremenil tudi družbeni sestav fil in odpadla je delitev v prebivalstva na razrede«, ker oziroma ko je »pri-
ljubljeni Klisten z reformami razširil pravice ljudstva« in je namesto štirih fil, starih plemenskih teritorijev, razdelil vso Atiko na 10 fil . . .«

Ni časa in tudi ni potrebno, da bi tukaj primerjali takšno »zgodovinsko« logiko s tisto, ki na enak ali podoben način pojmuje in razlaga tudi današnje družbene pojave, odnose in zakonitosti (na primer v — kot temu pravi dr. M. Pečujlić »uradniško-cerkvenem marksizmu, ki po naših šolah usmerja kozmetično podobo sveta«) ter kako je to odvisno od pomembnih vplivov, skušajo ohraniti in utrditi takšno abstraktno, formalistično mišljenje pod na videz sodobnejšim nazivom »splošne kulture«, tudi pod okriljem usmerjenega izobraževanja drugih pa z bojem proti njemu — spet v imenu »splošnega znanja« . . .

DANICA PURG

Nekatere izkušnje pri podajanju predmeta »temelji marksizma«

(na visoki šoli za organizacijo dela)

Visoka šola za organizacijo dela je šola interdisciplinarne, tehnično-družboslovne usmeritve, kar povzroča nekatere probleme zaradi nerazumevanja vloge predmetov *Temelji marksizma* in *Socialistična znanstvena misel*; hkrati pa daje ta interdisciplinarnost predmetu tudi nove dimenzije in zahteva od predavatelja nenehno utemeljevanje smotrnosti in funkcije teh predmetov ter njegovo povezovanje s temeljnimi predmeti na šoli, ki oblikujejo profil organizatorja dela.

Pri definiranju cilja, ki ga želimo doseči z uvedbo predmeta *Temelji marksizma*, moramo torej poleg smotrov kot so prispevek k rasti celovite socialistične osebnosti, sposobnost samostojnega kritičnega presojanja idejnih prvin in tokov, dialektični način razmišljanja, spoznavanje sodobnih družbenih tokov doma in v svetu ter boj delavskega razreda za osvoboditev, vključevanje v boj za odpravo razredne družbe, neenakosti itd., povezati občo marksistično teorijo družbe s problematiko organizacije dela. To je še toliko bolj pomembno, ker se zavedamo tega, da velik del tehnologije uvažamo iz razvitih kapitalističnih dežel, s tem pa tudi

organizacijo dela, metode merjenja dela itd. Poleg objektivnih težav, kot so npr. te, da največ literature o organiziranju dela izide ravno v kapitalističnih deželah, v socialističnih pa bore malo, da se v naši družbi problematika socialistične organizacije dela na neposrednem delovnem mestu zaenkrat zanemarja ipd., so tu še subjektivne težave: neznanje tujih jezikov (npr. francoščine, v kateri je napisanih precej kritičnih marksističnih analiz kapitalistične organizacije dela in njenih posledic za človeka in razvoj družbe v celoti) in določena apatičnost, češ, »tako je na tem področju in drugače biti ne more«, s katero se posamezniki, ki so sicer odgovorni za razvijanje in posredovanje socialističnih metod organizacije dela, tem nalogam izogibajo.

Način dela s študenti

Vsled takih problemov, kot so borno predznanje iz družboslovja, odpor do predmeta, nerazumevanje osnovnih kategorij marksistične družboslovne misli (ki bi jih morali dojeti že v osnovni šoli, poglobiti pa v srednji šoli), profila bodočega organizatorja dela in problemov na tem področju, sem pri svojem delu izoblikovala naslednji pristop:

Ker se zavedam omejenih možnosti v 60-urnem srečanju s študenti, je moja pozornost usmerjena predvsem k vzbujanju zanimanja za predmet *Temelji marksizma*, spodbujanju k razmišljanju, k seganju po dodatni literaturi in usposabljanju za kritično presojo idejnih zvrsti. Kolikor dopuščajo možnosti, temelji delo s študenti na prostovoljnosti in gojenju tistih prvin, ki jih najbolj zanimajo.

Na predavanja redno vabim zunanje strokovnjake, hkrati pa tudi delavce iz neposredne proizvodnje, ki obiskujejo izobraževalne politične tečaje v Kranju. Na ta način pride do zanimivih izmenjav pogledov, predvsem v diskusijah po predavanjih.

Ko govorimo o odtujenosti v procesu proizvodnje, si gremo ogledat tudi različne zvrsti dela v kranjskih tovarnah in nato o tem razpravljamo. V času predavanj si večkrat ogledamo kako filmsko predstavo (npr. Dvajseto stoletje), za katero pripravim uvod, po predstavi pa glede na to, da si jo ogledajo tudi kranjski srednješolci, organiziram skupen razgovor o osnovnih tendencah, ki so vtkana v filmsko zgradbo.

Za razlago gibanj za naprednejše družbene odnose v svetu (npr. delavcev zahodne Evrope za razširitev pravic pri upravljanju, narodov tretjega sveta za osvoboditev itd.), pripravim vrsto »ilustrativnega« gradiva: študije o ekonomskih in političnih problemih teh dežel, angažirano literaturo, sodobno revolucionarno glasbo, skozi katero se izražajo hotenja teh gibanj idr.

Kadar priredimo razstavo marksistične družboslovne literature, imamo predavanje oziroma razgovor na sami razstavi. Tudi pri pripravi razstav in vodenju po njih sodelujejo študenti. Na diskusije, ki jih pripravi marksistični center na šoli o idejni zasnovanosti posameznih pred-

metov, povabim vedno tudi študente, ki v razpravah sodelujejo. Pri tej zadnji obliki seveda na moremo govoriti o množičnosti.

Teme za seminarske naloge vsako leto vnovič določimo skupaj s slušatelji. Skušam jih spodbuditi, da pripravljajo seminarje tudi iz tuje literature. Študenta, ki pripravi dobro seminarsko delo (in ga predstavi v predavanju, ki traja 20 do 30 minut), skupno ocenimo (vsebino in nastop, pri čemer je vsebina pomembnejša); in če je preskus uspešen, študentu ni treba opravljati izpita. Vsako leto opravi na ta način izpit od 15 do 20 odstotkov študentov.

Pogosto se dogovorimo, da študenti poiščejo doma učbenike zgodovine in zemljepisa za osnovne in srednje šole in nato poskušamo ugotoviti, ali ti učbeniki dialektično razlagajo določene pojme, ali pa se »rešujejo« s faktografijo in formalistično razlago (na katero je med drugim opozoril že Jože Šter v svoji analizi učbenikov zgodovine). Podobne probleme skušamo analizirati tudi na podlagi tekstov drugih učbenikov ter prispevkov v dnevnem in periodičnem tisku.

K zanimanju za predmet in k spodbujanju za nadaljnji študij vsekakor prispeva tudi to, da si slušatelji eno tretjino literature za izpit izberejo po lastni presoji. Po podatkih knjižnice na šoli je več kot polovica vsega fonda marksistične literature, ki jo imamo, stalno v obtoku.

Pozitivne rezultate takega načina dela vidim predvsem v tem, da se na predavanjih in po njih vključi veliko novih študentov v marksistični krožek in druge oblike izvenštudijske dejavnosti na šoli.

Pri študentih ob delu, katerim je namenjen 25-urni »tečaj« in od katerih se polovica sreča z osnovami marksizma prvič, so seveda metode dela drugačne. Ker jim snovi ne morem »izpredavati«, se osredotočim na osnovna pojasnila o funkciji predmeta, nakažem smisel in povezanost te smeri kot izhodišča za študij organizacije dela, jih opozorim na probleme, ki obstajajo v zvezi z organizacijo dela v kapitalizmu; opozorim na literaturo v tej zvezi. Nato spodbudim razpravo o nekaterih osnovnih kategorijah kot so odtujitev, svoboda, tehnologija-ideologija, problemi sodobnega kapitalizma, tehnična inteligenca in samoupravna družba ipd., pri čemer se posebej zadržim na problemu odtujevanja v procesu dela in skupnem ugotavljanju možnosti za odpravo te v samoupravni družbi.

Študenti ob delu zagnano pregledajo knjižnice v svojih delovnih organizacijah, prinašajo knjige na predavanje, zanimajo se za novejša dela in verjetno na ta način tudi spodbujajo razvoj teh knjižnic. Pred izpitom je čez nekaj tednov še en razgovor, v katerem lahko dopolnimo in pojasnimo določene probleme, na katere so naleteli med študijem.

Pri predmetu *Socialistična znanstvena misel* (ki je nadaljevanje predmeta *Temelji marksizma*) na drugi stopnji pa smo uvedli neke vrste fleksibilni program. To pomeni, da so nekatere iztočnice stalne, velik del snovi pa se vsako leto menja glede na dogajanja v mednarodnem delavskem gibanju in svetu nasploh. Vsako leto povabimo zunanje strokovnjake za posamezna področja in priredimo predavanja skupaj za redne

študente in študente ob delu. V tem ciklusu sodelujejo tudi predavatelji iz drugih republik; prav tako na predavanja redno vabimo tudi učitelje predmeta STM in DMV iz gorenjske regije. Na teh predavanjih ne moremo govoriti o kakem aktivnem sodelovanju študentov, razen da sodelujejo v razpravi, pač pa pride njihova aktivnost do izraza pri izdelavi seminarske naloge, ki lahko nadomesti izpit.

Pri izdelavi seminarske naloge sodeluje učitelj, ki skrbi za izvedbo predmeta in nalogo tudi oceni. Za seminarske naloge (okoli 10 strani) razpišemo vsako leto kakih 80 tem, teme pa lahko predlagajo tudi študentje sami.

Nekaj predlogov za nadaljnje delo

Menim, da bi na prvem mestu morali reševati kadrovske in prostorske probleme tako v smislu kvantitete kakor tudi kvalitete. Učiteljem tega predmeta bi morali omogočiti redno dodatno izobraževanje in dovolj časa za individualni študij. Hkrati je treba organizirati redno dodatno izobraževanje vseh učiteljev, da bi zasnovali svoje predmete na dialektično-materialistični osnovi.

Na šolah je treba poglobiti in razširiti idejnopolitično delo, da ne bi bil še naprej za vso »idejnost«¹ odgovoren le učitelj predmeta *Temelji marksizma*. Ustanavljanje marksističnih centrov na posameznih šolah ter njihova kadrovska okrepitev bi prav gotovo lahko prispevala k požitvi tega dela na vseh področjih; OO ZK bi morala bolj redno gojiti teoretične diskusije; skupaj z marksističnimi centri bi morali redno analizirati idejno naravnost obstoječih predmetov na šolah in dajati predloge za njihovo izboljšanje. Izdelati je treba metodiko pouka predmeta TM in priti do najosnovnejših izobraževalnih sredstev. Timsko bi se morali lotiti obdelave posameznih tem s področja marksistične družbene misli in izdati več kvalitetnih, sodobnih učbenikov in del. Načrtno bi morali prevajati več tuje marksistične literature in se skupaj s televizijo, založbami, izobraževalnimi redakcijami, zavodom za šolstvo idr. dogovarjati za dejavnosti, ki so pomembne za vzgojo na tem področju.¹ Temelje marksizma bi morali vnaprej še bolj obravnavati s stališča profila študija posamezne visokošolske ustanove, da bi postal s tem marksizem še bolj napotilo za akcijo. Predvsem pa bi moralo priti do kvalitativnih premikov na tem področju v srednješolskem izobraževanju, da bi lahko kasneje na visokih šolah gradili znanje na že izoblikovanih osnovah ter se lotevali zahtevnejših nalog, kot je npr. raziskovalno delo (tudi v povezavi s stroko) — ne pa da moramo posredovati študentom šele osnove znanja, torej tisto, česar jim srednje in osnovne šole po večini niso zmogle dati.

¹ Pri svojem delu sem opazila, da so najzanimivejše oblike dela za študente ogledi filmov in TV oddaj, ki govorijo o posameznih aktualnih temah in o katerih potem razpravljamo. S sodelovanjem omenjenih institucij bi prav gotovo lahko prišli do tega gradiva.

Prilagajanje »temeljev sociologije in politologije« potrebam nedružboslovnih disciplin

I

V pričujočih tezah želim orisati nekatere dileme, ki se postavljajo izvajalcem predmeta *Temelji sociologije in politologije* na nedružboslovnih visokih in višjih šolah v okviru ljubljanske univerze. Gre za vprašanje prilagajanj predmeta potrebam disciplin oz. strok. Prilagajanje predmeta TSP specifičnim potrebam študija na posameznih višjih in visokih šolah je postavljeno tudi v splošnem programu predmeta: izvajalci ga tudi bolj ali manj izvajajo. Problem se zastavlja prav tu: kako izvajati to prilagajanje? Kakšno naj bo razmerje med »splošnim« in »posebnim« v okviru zastavljenih smotrov urnega fonda študija?

II

Gre za dve alternativni možnosti izvajanja predmeta:

— Ali je predmet TSP predvsem *obči predmet*, ki naj študente seznaja predvsem s splošnimi kategorijami, družbenimi in političnimi vprašanji in načinom sociološkega in politološkega mišljenja?

V tem primeru predmet ostaja, bolj ali manj na ravni posredovanja »splošne družboslovne razgledanosti«, možnosti za »prenos« družboslovnih znanj v naravoslovni študij pa ostanejo v večji meri nerealizirane.

V kolikor do takšnega prenosa le prihaja, pa gre zgolj za to, da se nekatere »čisto-tehnično-naravoslovne« probleme »zgolj postfestno« obravnava, s splošno sociološkimi ali politološkimi ugotovitvami, kot se npr. često dogaja urbanistom, da svojim raziskavam, ki so nastale neodvisno od sociološkega znanja, pridajo nekaj splošno socioloških klavzul — na začetku ali na koncu študije.

— Ali naj bi TPS zavzel, v okviru načrta študija na posameznih fakultetah, mesto *posebnih sociologij oz. politologij*, ki bi sicer že zdavnaj morale imeti svoje mesto v visokošolskem in višješolskem izobraževanju za posamezne discipline? (FAGG — sociologija urbanizma, planiranja, komunalna politika; Medicina — sociologija medicine/zdravstva; BTF — sociologija podeželja, kmetijstva; tehniške fakultete — sociologija tehnike, tehnologije, znanosti ipd.).

TSP naj bi se torej omejil na posredovanje *posebnih* socioloških in politoloških znanj za potrebe posameznih strok.

III

Dosedanji program TSP odgovarja na to dilemo, ki sicer ni eksplicirana z določenim kompromisom — treh ravni obravnave:

- a) obravnava najvažnejših socialnih in političnih problemov sodobne družbe s poudarkom na SFRJ;
- b) obravnava delovnega in življenjskega okolja;
- c) obravnava določenih socio-politoloških problemov specifične stroke slušatelja.

Takšna usmerjenost programa v načelu ni sporna; odprto ostaja le, kako povezati vse tri ravni obravnave v enoten koncept predmeta:

— kako skozi podajanje na obče sociološki in politološki ravni zasnovanih socialnih in političnih problemov reflektirati družbeno utemeljenost posamezne 'nedružboslovne' discipline;

— kako skozi analizo specifičnih problemov strok reflektirati *občo raven* obravnave problemov (torej 'potegniti konsekvence' za družboslovni razvoj)?

Gre torej za vprašanje, kako preprečiti nevarnost, da bi izvajanje predmeta, ki ga po navadi reprezentirata dva različna predavatelja, razpadlo na dve različni ravni:

— po eni strani na obravnavo določenih družbenih in političnih problemov brez navezave na značilnosti disciplin, kar pri študentih vzbuja nezainteresiranost in občutek odvečnosti predmeta; in

— po drugi strani na podajanje posebnih socioloških disciplin glede na fakultete, kjer se predmet predava. Glede na naravo razvoja posebnih socioloških in politoloških disciplin (spor duhovne-naravoslovne znanosti, uvrščenost teh znanosti v razredne konflikte, zahteva po njihovi neposredni 'uporabnosti' itd.) je večkrat očitno, da so te glede na pojasnjevanje splošnega družbenega razvoja *ravno tako omejene*, kot discipline katerim služijo.

IV

Menim, da je omenjeno nevarnost razpada predmeta na dva konceptualno različna nivoja obravnave in podajanja snovi mogoče presegati le v kontekstu »dialektike« splošnega in posebnega obravnavanja družbe, kot tudi preseganje nasprotij in delitve na družboslovne in naravoslovne znanosti.

Gre za to, da obravnavo običajnih družbenih in političnih vprašanj, uvažanje v kategorialni aparat in analizo te izvedemo na ravni *konkretne obravnave določene stroke*.

Iz izkušenj na FAGG-u izhaja, da obči sociološki pojmi kot npr. pojem razreda, razredna struktura družbe, družbeni razvoj, ostajajo za študente le abstraktni pojmi, dokler niso podani v obliki, v kateri so za slušatelje sploh zanimivi in imajo tudi določen pomen: ob prikazu manifestacije razredne strukture v urbani strukturi mesta in ob analizi medseboj-

nega odnosa postane za njih pojem razreda jasnejši, hkrati pa pojem urbane strukture pridobi nove dimenzije, katerih je bil prej oropan zaradi 'klasične' disciplinarne obravnave.

Velja pa tudi obratna pot: sociološka obravnava doslej specifičnih urbanih problemov (stanovanje, soseska, promet, javni prostori, planiranje, zoniranje itd.) mora te prikazati ne kot samozadostne probleme, rešljive izključno znotraj njih samih, temveč v navezavi na širši družbeni kontekst.

V

Na osnovi izkušenj, ki sem jih skopo ilustriral pod točko IV, ne gre za to, da naj bi dilemo med 'splošnim' in 'posebnim' reševali z dajanjem prednosti zdaj eni zdaj drugi strani, temveč je potrebno to delitev prese-gati. Gre za to, *da bodo splošni družbeni problemi vedno konkretno posredovani in obratno, da imajo navidezno specifični problemi svojo utemeljitev v širših družbenih dogajanjih.*

VI

Takšno rešitev je dosti lažje predlagati kot izvajati; takšen način prilagajanja predmeta predpostavlja dobro sociološko in politološko temeljno znanje in prav tako tudi podrobno in natančno poznavanje posameznih strok oz. področij, za katere se slušatelji izobražujejo, celo v tistih točkah ki bi jih družboslovec imenoval za 'čisto tehnične'. Sicer ostaja 'notranja logika' stroke sociologiji skrita, ali pa 'strokovno' obravnavanje jemlje sociologijo kot nekaj 'zunanjega'.

VII

Ob izvajanju takšnega načina obravnavanja se zastavljajo nekateri problemi, kot so:

a) Vprašanje programa TSP — za potrebe takšne obravnave programa ne bi bilo potrebno spreminjati. Predavatelji bi morali za posamezne fakultete pripraviti programe študija predmeta, ob prilagajanju ma-tičnim disciplinam.

Obči program TSP bi veljalo preveriti iz drugega vzroka. Prav sedaj v večji meri prihajajo na visoke šole študentje, ki so reformo izobraževanja doživeli že v srednji šoli. Tu bi bilo potrebno preveriti srednješolske in visokošolske programe, da se ne bi iste stvari enoznačno ponavljale. Treba je vsaj približno vedeti, do kje sega znanje na srednješolskem ni-voju.

b) Dolgoročna in resna zastavitev družboslovnega izobraževanja bi morala iti v smer nastavljanja družboslovnih kadrov na nedružboslovnih fakultetah (razumljivo, obravnavati je treba tudi misel o uvedbi naravo-slovja za družboslovce) tako za potrebe *Temeljev marksizma*, kot tudi za posebne družboslovne predmete in za potrebe raziskovalnega dela.

Ti družboslovni kadri bi se morali, po mojem mnenju tako v pedagoškem delu kot v raziskovalni sferi povezati predvsem z institucijami na katerih delajo, seveda pa tudi z matičnimi institucijami.

Morali bi si tudi prizadevati, da se na nedružboslovnih fakultetah uveljavijo posebne sociološke in politološke discipline, kar je sicer normalna praksa v drugih državah.

c) Takšen način prilagajanja zahteva seminarske oblike dela z majhnimi skupinami, dobro tehnično opremljenost, literaturo ipd.

MIROSLAV GLAS

Programska in pedagoška vprašanja pouka »temelji politične ekonomije«

V prispevkih drugih avtorjev o nujnosti marksističnega izobraževanja in posebej o mestu politične ekonomije ter v tem sklopu je nesporno, da je solidno poznavanje politične ekonomije predpostavka uspešnega zavestnega delovanja samoupravljalcev v naši družbi. Seveda velja to v toliko večji meri za diplomante višjih in visokih šol; njihova vloga v družbeno-ekonomskem življenju je v okviru sedanje delitve dela realno poudarjena, čeprav težimo v naši družbi proti njihovemu elitističnemu uveljavljanju v procesu samoupravnega odločanja. Takšna realnost zato zahteva, da ne zamujamo z njihovim vključevanjem v konsistentno izpeljan proces marksističnega izobraževanja.

Politična ekonomija je kot predmet proučevanja na družboslovnih fakultetah pravzaprav izhodišče ekonomskega izobraževanja slušateljev. Kot takšna je že utemeljena, čeprav najčešče kot marksistična politična ekonomija v tem smislu, da se je njen predmet v največji meri izčrpal v delih klasikov marksizma. Seveda je res, da so politični in ekonomski elementi sodobnega kapitalizma (zlasti), pa tudi socialističnih družbeno-ekonomskih sistemov vključeni v nadaljevalnih programih drugih ekonomskih in sociološko-politoloških predmetov, vendar pa se je s tem temeljna širina, monolitnost in konsistentnost v pristopu k proučevanju te družbe kot povezanega, kompleksnega sistema, izgubljala. Komplementarnost teh drugih predmetov k izhodiščnemu tečaju marksistične politične ekonomije je daljše obdobje opravičevala odsotnost specifično politično-ekonomskega pristopa k problemom socialistične družbe, zlasti zaradi teze o »neizgrajenosti zakonitosti socialističnega produkcijskega načina kot predmeta politične ekonomije socializma«, ko naj bi zato imeli v najboljšem primeru lahko zgolj »ekonomski sistem in ekonomsko politiko« konkretne jugo-

slovanske družbe. Vendar takšen pristop ni zagotavljal izgradnje celovitega pogleda na socialistični sistem; način vključevanja analize socialistične družbe kot praktične ilustracije »abstraktnih« zakonitosti v politični ekonomiji prav tako ne zadovoljuje.

V takšni situaciji je uvajanje *Politične ekonomije socializma* kot posebnega predmeta odločen korak dalje, zlasti zato, ker se po pedagoški plati vgrajuje v celovit program politične ekonomije. Ne bi rad predčasno odpiral razprave o rezultatih in izkušnjah zdaj dveletnega pedagoškega procesa pri tem predmetu, saj bo še v mesecu decembru stekla o tem izčrpnjša razprava v okviru marksističnega centra Ekonomske fakultete Borisa Kidriča in njene katedre za politično ekonomijo. Izhodišče te razprave bo vsekakor dejstvo, da gre po svojem obsegu, in zato tudi vsebinski poglobitvi, za najširši program politične ekonomije, ki se predava v okvirih ljubljanske univerze, kar potencira pomen maksimalne izgrajenosti in vsebinske poglobljenosti tega predmeta. Ilustriram naj le, da ima celotna politična ekonomija (I. in II.), ki se bo že v naslednjem šolskem letu opravljala kot enoten izpit po tretjem semestru, v teh treh semestrih skupno 270 ur predavanj in vaj (135 ur predavanj in 135 vaj), tako da je to tudi najobsežnejši predmet celotnega študija na fakulteti.

Takšen vsebinsko bogat program politične ekonomije je lahko zadovoljivo izhodišče za razmišljanja o programu politične ekonomije na nedružboslovnih višjih in visokošolskih delovnih organizacijah. Prva značilnost slednjega je seveda to, da gre na nedružboslovnih organizacijah za nekoliko *drugačen namen*, ki ustrezno narekuje tudi *programsko-usmeritveni predmet*, dalje pa gre za *drugačen obseg in raven*, kar se bo izrazilo predvsem v pedagoških metodah dela, deloma pa ponovno v programu predmeta. Mislim, da je namen predmeta za naše potrebe v programu na str. 65 gradiva »Programska usmeritev in delovanje marksističnega centra Univerze v Ljubljani s posebnim ozirom na razvoj predmeta temelji marksizma« zadovoljivo definiran. Čeprav je v konkretnem uresničevanju programa *Temeljev politične ekonomije* potrebno upoštevati, da se slušatelji *posameznih fakultet srečujejo z ekonomsko problematiko* tudi pri drugih predmetih (ponekod poslušajo predmete kot so: ekonomika organizacije združenega dela, ekonomika industrije, itd.), pa gre vendar pri vodenju politično ekonomskega tečaja za naslednje taksativno našteje cilje:

- spoznavanje in razumevanje določenega obsega ekonomskih pojmov, predvsem politično-ekonomskih kategorij,

- soočanje s temeljnimi družbeno-ekonomskimi vprašanji,

- spoznavanje historično-materialističnega razreševanja teh vprašanj v okviru posameznih etap razvoja človeške družbe, kar vse naj daje osnovo za:

- spoznavanje temeljnih elementov (zaradi objektivne ravni znanstvenega spoznanja jih verjetno še ne moremo imenovati zakonitosti) socialističnega družbeno-ekonomskega sistema, in:

— razumevanje našega specifičnega razreševanja družbeno-ekonomskih problemov.

Ne da bi podrobneje pojasneval, se mi zdi, da gre pri tem eksplicitno za tri področja oziroma tri ravni soočanja s politično-ekonomskimi problemi:

1. analiza razvoja razredne družbe, s poudarkom na proučevanju klasičnega liberalnega kapitalizma, kar naj omogoči slušatelju spoznavanje in osvajanje marksističnega analitičnega instrumentarija, spoznanje temeljnih politično-ekonomskih kategorij (torej namen tega področja ni le poglobljena anatomija kapitalistične družbe v preteklosti, temveč izgradnja izvirne Marxove dialektične metode, zaradi aplikacije na naslednjih dveh področjih);

2. analiza sodobnega sveta, kar naj izgrajuje stvarno podobo koeksistence in nasprotij med sodobno kapitalistično ureditvijo, skupino socialističnih dežel, deželami v razvoju; s tem pa podaja osnovni zgodovinski okvir za iskanje specifičnega mesta naše družbeno ekonomske ureditve, in:

3. analiza specifično jugoslovanskega razreševanja družbenoekonomskih problemov, ki po mojem mnenju vsebuje dve ravni pristopa:

— spoznavanje temeljnih politično-ekonomskih kategorij samoupravnega socialističnega sistema, in

— spoznavanje temeljev pozitivne institucionalne ureditve in realno soočanje z vprašanji nadaljnjega družbeno-ekonomskega razvoja.

Navedena tri področja, ki so neločljive sestavine programske usmeritve politične ekonomije na nedružboslovnih fakultetah, pomenijo, da je ta politična ekonomija različna od temeljnega predmeta, kot se poučuje na družboslovnih fakultetah, zlasti ekonomskih in mora predstavljati predmet, ki ga dr. Durjava v programski zasnovi za Višjo ekonomsko šolo vključuje vpredmete: Obča politična ekonomija, Politična ekonomija socializma (ekonomska teorija družbenih formacij) ter Ekonomika in ekonomska politika Jugoslavije (čeprav se mi zdi, da je slednje nekoliko heterogena mešanica ekonomike, ekonomskega sistema in ekonomske politike), medtem, ko si mora pedagoški delavec morebitne potrebne pojme iz drugih specifičnih predmetov (teorije trga in cen, obče teorije planiranja) oblikovati v potrebnem obsegu sam.

Če sedaj primerjamo program na straneh 68—73 navedenega gradiva, potem čutim njegove slabosti (kar se nanaša na vsebinsko zaokroženost) predvsem v naslednjem:

a) v izrazitem neupoštevanju drugega področja — analiza sodobnega sveta, zlasti z vidika odnosov v trikotniku razvitih kapitalističnih dežel — dežel v razvoju — socialističnih dežel, kjer gre za prenos analize neenake ekonomske moči, odnosov dominacije in eksploatacije z nacionalnega na mednarodni oziroma svetovni okvir;

b) s tem v zvezi čutim, da je dan premajhen poudarek vprašanjem oblikovanja socializma kot kompleksne družbeno-ekonomske ureditve (osta-

ja vtis, da gre za preveč racionalne ekonomsko-tehnični pristop k vprašanju in viziji socializma) in ekonomskim vidikom različnih poti in različnih »modelov« socializma v svetu;

c) o oddelku o samupravnem načinu razreševanja temeljnih družbeno-ekonomskih vprašanj v jugoslovanski družbi so temeljna politično-ekonomska vprašanja nekonsistentno pomešana s praktičnimi elementi gospodarske ureditve in celo same gospodarske politike; tukaj je potrebna diferencijacija zaradi logike konkretnega razvoja naše družbe, ki mora upoštevati specifične probleme, katerih ni potrebno identificirati z zakonitostmi samoupravnega socialističnega produkcijskega odnosa.

Če pustimo ob strani različne možnosti v spremembi zaporedja obstoječih alinej v programu, pa gre vendar za odločilen metodološki prelom med razdelkom I in II: prvi je usmerjen klasično politično-ekonomsko in daje slušatelju temeljna spoznanja klasične marksistične politične ekonomije; drugi razdelek je usmerjen izrazito v historicistični prikaz ekonomskega sistema SFR Jugoslavije.

Pri tem razdelku moti občutna neuglašenost posameznih komponent programa v kompleksen prikaz delovanja socialističnega produkcijskega načina. Danes, po dveh letih izkušenj pri pedagoškem procesu pouka *Politične ekonomije socializma* na ekonomski fakulteti je seveda jasno, da je politično-ekonomska vsebina socialistične družbe že dovolj izoblikovana, da jo lahko ustrezno vgradimo v program politične ekonomije za nedružboslovne fakultete.

Delo avtorja predloženega programa je imelo »pionirski« značaj, ko je šlo predvsem za evidentiranje tem, ki naj bi jih slušatelj spoznal; nerazumljivo je, da ima program objektivno utemeljene določene slabosti, vendar pa lahko iz njega izhajamo in ga ustrezno dograjujemo. Bistveno je namreč, da slušatelj dobi vpogled v kapitalistični in v socialistični sistem, v dva specifična produkcijska načina, kjer gre za celoto produktivnih sil in proizvodnih odnosov, za njihovo dialektično protislovnost in enotnost; gre najprej za »strukturne zakonitosti (posameznega produkcijskega načina), ki izhajajo iz temeljnih produkcijskih odnosov« (če navedem dr. Durjavo) in za dojemanje različnih kvalitete teh razvojnih zgodovinskih etap.

Slušatelji nedružboslovnih fakultet morajo spoznati, da deluje ekonomski podsistem družbe kot organska celota posameznih delov, kjer prihaja nujno do njihovega usklajevanja; da gre za ta podsistem v odnosu do drugih dimenzij socialistične družbe — s temi spoznanji je potrebno slušatelju »prebiti« njegovo poklicno (nedružboslovno) usmerjenost in ga opozoriti na pravila »funkcioniranja našega samoupravnega sistema«. Tu je dosednji program izražal prevelik metodološki prelom med razdelkom in neizgrajenost, nekonsistentnost posameznih komponent proučevanja socialistične družbe. Zato bi bilo potrebno glede na izkušnje širšega programa *Politične ekonomije socializma* izgraditi takšen program, ki bo na temelju spoznanj klasične marksistične politične ekonomije (obogate-

ne tudi s spoznanji sodobnih marksističnih mislecev, zlasti o problemih sodobnega sveta) v razdelku o socializmu skušal:

— podati študentom predstavo socialistične družbe, ki naj temelji na večji kolektivnosti, racionalnosti, znanstveni organiziranosti in humanosti kot je to na primer v kapitalistični družbi — s tem naj se usmerja študenta v dojemanje strateških ciljev družbenega razvoja, ki ne morejo biti zgolj materialistično ekonomsko usmerjeni; to pa zahteva definiranje stičnih točk z ostalimi sestavnimi deli *Temeljev marksizma* v vsebinski in metodološki plati;

— hkrati opozoriti na specifičnosti jugoslovanskega »modela«, na njegovo objektivno pogojenost ter hkrati obstoječa protislovja določenih konkretnih rešitev.

Naj se posvetim še konkretnim pedagoškim izkušnjam pri izvajanju tega programa na Biološki fakulteti (izvajanje preizkusov znanja) ter na Fakulteti za strojništvo (predavanja in preizkusi znanja). Mislim, da gre za določene razlike v položaju pedagoških delavcev, kadar gre za slušatelja I. in II. stopnje, in sicer:

1. Slušatelji višjih letnikov so relativno bolj formirani v svoji profesionalni usmeritvi, z določeno enostransko usposobljenostjo, z izdelanim metodološkim pristopom, ki je značilen za to stroko; to jim povzroča večje težave (objektivno) pri soočanju z vsebino drugačne usmeritve (čeprav dopuščam možnost, da je poudarjanje teh problemov v velikem številu primerov le »obrambni« mehanizem teh študentov pred zahtevami predmetov, ki ne služijo neposrednemu profesionalnemu formiranju znanja, določen podcenjevalni odnos do teh vsebin); delno pomeni morda tudi manjšo motiviranost za razmišljanje o teh problemih, čeprav hkrati daje prednosti osvojenega visokošolskega pristopa k študiju ostalih predmetov;

2. Po drugi strani so študenti višjih letnikov tudi bolj zahtevni do kvalitete pedagoškega procesa in zato strožji do pedagoškega delavca-izvajalca, zlasti če slednji ni stalno prisoten na določeni fakulteti. Mislim, da je zaradi tega potrebno dolgoročnejše sodelovanje posameznih pedagoških delavcev (stalno sodelovanje predavatelja na določeni fakulteti lahko vodi, čeprav to ni objektivno nujno, v določeno izoliranost od matične fakultete), da bi slednji bolje spoznal predznanje slušateljev (ne le glede družboslovnih znanj, temveč tudi v usmeritvah strokovnih predmetov, v »filozofiji« določene stroke); to seveda postavlja tudi vprašanje prilagojenosti pedagoškega procesa na posameznih fakultetah osnovni stroki teh fakultet. Vsekakor morajo slušatelji vseh nedružboslovnih fakultet prejemati znanja o politični ekonomiji po skupnem osnovnem programu; način podajanja snovi, metodika dela s študenti, upoštevanje eventualnih drugih ekonomskih predmetov in podobno zahteva iskanje stičnih točk med politično ekonomijo in delom pri strokovnih predmetih, nadgradnjo politične ekonomije na specifičnosti strokovnega pristopa (v smislu komplementarnosti pristopov ali pa tudi različnosti pristopov, kar lahko da

širši pogled posameznim profilom). Družboslovni predmeti se morajo približati slušateljem, to pa zahteva specializacijo predavateljev.

Oba elementa splošnega pedagoškega procesa v primerjavi z delom političnih ekonomistov na npr. ekonomski fakulteti nakazujeta, da gre pri pouku politične ekonomije na nedružboslovnih fakultetah za posebne zahteve. Konkretni pedagoški proces na nedružboslovnih fakultetah izpostavlja še naslednja vprašanja:

3. Razpoložljivi čas, tj. 30 ur ali pouk predmeta en semester, bi lahko zadoščal za *ex katedra* predavanja, nikakor pa ne za vsestransko uresničevanje ambicioznega in zahtevnega programa politične ekonomije. Ob tem je potrebno razumeti, da gre tu za določene limite, ki se jim je možno le delno prilagoditi z ustreznim izborom literature, različnimi oblikami pedagoškega procesa in raznovrstnimi sestavinami preverjanja znanja študentov.

4. Obstoječa literatura ni primerna za predloženi program, še manj pa za elemente programa, za katere se zavzemam v tem razmišljanju. Hkrati se tu ponovno pojavlja dilema, kako daleč prilagoditi pedagoško delo specializiranim usmeritvam posameznih strok. To pomeni, da kvalitetnih specializiranih učbenikov ni; prav tako pa je nesprejemljiva teamska priprava »univerzalnega« učbenika, ki bi specifičnosti stroke prepustil le delu posameznika-nosilca predavanj predmeta in seminarskega dela;

5. Število študentov najpogosteje presega možnosti organiziranja kvalitetnega seminarskega dela, zlasti kadar pedagoški delavec na posamezni fakulteti le začasno ali občasno gostuje (omeniti velja, da je to deloma tudi posledica nerešenih dohodkovnih odnosov med nedružboslovnimi fakultetami in izvajalkami programov, ki stimulira honorarno delo; zaradi svoje kratkotrajnosti le-to ni dovolj prirejeno potrebam študentov);

6. Upoštevati je seveda potrebno mesto politične ekonomije v celotnem programskem sklopu *Temeljev marksizma*, zato bi bilo nujno stalno usklajevanje pedagoškega procesa pri vseh treh sestavinah, oblikovanje čvrstih stičnih točk, kar v obstoječem programu — zlasti v analizi socialistične družbe — ni razrešeno. Zaradi tega bi bilo potrebno izboljšati individualne kontakte med pedagoškimi delavci pri posameznih predmetih tega sklopa na določeni fakulteti, pa tudi izmenjavo izkušenj med nosilci istega predmeta v univerzitetnem okviru. Menim, da ti stiki niso zadovoljivi in da zato tudi izvedeni programi predmetov niso usklajeni in izenačeni; tovrstna pobuda kateder in fakultetnih marksističnih centrov je nujna;

7. Pomembno bi bilo, da se izvajanje vseh treh sestavnih delov na enem visokošolskem zavodu izenači v vseh svojih oblikah (struktura predavanj in vaj, oblika realizacije seminarskega dela, oblike preizkusa znanja) in v kriterijih zahtevnosti pri preizkušnji znanja, kajti različni kriteriji oziroma različna zahtevnost lahko trenutno diskriminirajo posamezne sestavne dele, hkrati pa znižujejo vrednotenje celotnega marksističnega izobraževanja.

Čeprav je v prispevkih nekaterih avtorjev čutiti določen pesimizem, me osebno, glede na dosedanje izkušnje, odnos slušateljev do predmeta ni razočaral! Glede na odziv slušateljev na predavanjih, na preizkusih znanja, itd., je jasno čutiti osnovno zainteresiranost za predmet; lahko jo intenziviramo z izgrajevanjem vsebine predmeta ter oblik pedagoškega procesa. Tudi raven znanja kaže možnost doseganja temeljnih namenov predmeta in širjenje ožje strokovne usmerjenosti. Menim, da za uspešno delo ni nepremagljivih subjektivnih ovir, še najmanj v vrstah študentov: pomembneje se mi zdi premagati sedanje kadrovske težave, pomanjkljivosti programa in zagotoviti ustrezno literaturo.

BRANKO CARATAN

Nova levica in njena strategija

I

Pojem levice je že od nastanka označeval relativni odnos med političnimi silami in njihovimi usmeritvami. In tudi sam pojem ima zgodovinske korenine v tem, kako so bili v času francoske revolucije razvrščeni sedeži v skupščini. Odtlej so levica vedno tisti, ki bolj radikalno zagovarjajo interese delovnih množic, družbenega napredka, preobrazbe ali revolucije. V tem smislu je postal pojem levice skupni imenovalac za delavsko in socialistično gibanje. Vendar to ne pomeni, da ne moremo tudi pri drugih političnih gibanjih, institucijah in organizacijah razlikovati med levico in desnico; tako obstajata tudi znotraj meščanskih strank in, na primer, v katoliški cerkvi. Prav tako sta levica in desnica tudi znotraj delavskega in socialističnega gibanja in njegovih partij. Ocena tega, kaj je levo in kaj desno, je odvisna predvsem od tega, od katere točke in s katere strani ta odnos merimo. Kar zadeva levico, začenja — praktično povedano — vsaka partija ali stranka to odmerjanje pri sebi. Vsi se imajo za leve. Tisti, ki so bolj levi, se razglashajo za radikalno, ekstremno, ultra levico, vse druge pa označujejo za desnico.

Radikalna levica ni pojav, ki se navezuje le na najnovejši čas. To ni samo tako imenovana nova levica. Radikalna levica obstaja v delavskem in socialističnem gibanju vse od njegovega nastanka. Lahko bi celo dejali, da resnično nove radikalne levice sploh ni. V tej ali oni različici obstaja radikalna levica že od nekdaj. Je celo starejša od tiste levice, ki se danes imenuje tradicionalna levica. In naj si radikalna levica še toliko prizadeva, da bi našla svoj nov avtentični izraz, so vendarle v tej usmeritvi navzoče nekatere njene stalnice.

V svojem času sta se že Marx in Engels spopadala z nekaterimi izmed teh teženj. V internacionali sta vodila ogorčen boj z Bakuninom in anarhizmom. V vrsti teoretičnih razprav sta dokazovala, da blankistična zarota in udar majhne zarotniške skupine ne moreta biti podlaga za revolucijo. Sam politični in teoretski spor s temi tokovi je v glavnem znan. Kljub temu pa bi veljalo opozoriti, da sta Marx in Engels ugotovila, da imajo te usmeritve nekatere skupne značilnosti. Ob izidu programa blankističnih emigrantov Komune, ki je bil objavljen v Londonu leta 1874,

je Engels zapisal: »Naši blankisti imajo z bakuninovci to skupno potezo, da hočejo biti predstavniki samo skrajne, najbolj ekstremne smeri. Zato, mimogrede povedano, kljub temu, da so v navzkrižju z njihovimi cilji, pogosto soglašajo z bakuninovci glede sredstev.« Engels nadalje poda glavno značilnost te usmeritve v njenem odnosu do revolucije. Za blankiste se revolucije ne dogajajo, marveč jih »delajo«. Uresničuje jih neznatna manjšina po vnaprej pripravljenem načrtu, zato se lahko začno »v kateremkoli trenutku«. Pri tem zanemarjajo dejstvo, da predčasni poskus lahko pripelje do še bolj strahotnega poraza, kot je bil tisti leta 1871. Domišljajo si, piše Engels, da je mogoče preskočiti in se izogniti vsem vmesnim zastojem in kompromisom, in da niso komunisti, če se revolucija ne uresniči takoj. »Kakšna otroška naivnost — postavljati svojo neučakanost za teoretski argument.«

Ta Engelsov sklep o otroški naivnosti je verjetno kasneje Lenina inspiriral, da je dal knjigi naslov *Levičarstvo, otroška bolezen komunizma*.

Marx in Engels sta se razen v spopadih z Bakuninom in blankisti soočala tudi z nekaterimi manjšimi radikalnimi skupinami. Znotraj socialistične delavske partije Nemčije je v letih 1874—1880 glede tega posebej značilna pozicija anarhista Johanna Mosta. Ta je zavračal legalne metode političnega boja, obtoževal partijo kapitulantstva in si prizadeval za uporabo revolucionarnega nasilja. Zanimiv je Marxov odnos do Mosta. V pismu Sorgeju je Marx leta 1879 pojasnjeval, v čem so vzroki razhajanja z Mostom — in to pismo anticipira tudi nekatere kasnejše ocene radikalne levice: »Mi ne obtožujemo Mosta zato, ker bi bil njegov ‚Freiheit‘ preveč revolucionaren. ‚Freiheit‘ obtožujemo zato, ker v njem ni nikakršne revolucionarne vsebine, marveč samo revolucionarne fraze.«

Po izključitvi Mosta iz partije se je v njej leta 1890 pojavila neka podobna skupina (P. Ernst, P. Kampffmeyer, H. Müller, M. Schippel). Te akademike je Engels označil kot »literarno-študentski revolt« v partiji. Engels je v članku, v katerem polemizira z Ernstom, zapisal, da je ta leva skupina zaradi svoje iracionalne taktike, ki jo želi vsiliti partiji, za partijo veliko bolj nevarna kot pa malomeščanski tokovi.

Taki in podobni tokovi z raznimi anarhističnimi in spontanističnimi različicami so delovali v tem času tudi v francoskem in angleškem delavskem gibanju. S takimi težnjami v ruskem in evropskem gibanju se je kasneje spopadal tudi Lenin. Njegova kritika, ne zgolj kritika v knjigi *Levičarstvo, otroška bolezen komunizma*, je poučna tudi za sedanje razmere predvsem zaradi tega, ker je polemiziral tedaj že z dokaj jasno izoblikovanimi radikalno levimi tokovi.

Boljševiki so se pred zmago revolucije in po njej spopadali s celovrsto političnih teženj, ki so zastopale radikalne pozicije: narodnjaško zarotništvo in individualni terorizem, anarhizem, eseri-maksimalisti in levi eseri, levi komunisti. V nekem določenem smislu je levi odklon tudi naravnost Trockega.

Anarhisti so podpirali revolucijo, čeprav so nasprotovali organiziranosti in centralizaciji, ki so ju zagovarjali boljševiki. Po revoluciji delujejo legalno, vendar kritizirajo ukrepe sovjetske oblasti — in kasneje preidejo na popolnoma sovražne pozicije.

Levičarstvo znotraj boljševiške partije se je izoblikovalo kot posebna skupina leta 1908, ki je odklonila vstop v parlament — in od aprila do junija 1917. leta, ko je zastopala usmeritev k neposredni vstaji. V tem času je namreč večina boljševikov sodila, da bi bil poziv k vstaji avanturistično ogrožanje mirnih priprav na revolucijo.

Spomladi leta 1918 se je začela ponovno zbirati skupina levih komunistov na čelu z Buharinom. Levi so se upirali, da bi v Brest-Litovskem sklenili mirovno pogodbo z Nemčijo. Namesto miru so predlagali revolucionarno vojno, ki naj bi omogočila revolucijo v Nemčiji. Pozicija Trockega »niti vojna niti mir« je bila zelo sorodna stališču levih komunistov. Levi so zastopali mnenje, da se je treba opredeliti za vojno — tudi za ceno, da propade sovjetska oblast.

Leve skupine so se izoblikovale tudi v diskusijah o upravljanju gospodarstva spomladi leta 1918 in konec leta 1920 ter v začetku leta 1921. Najbolj znani sta bili skupini demokratičnega centralizma in delavska opozicija. Kritizirali sta birokratizem in zagovarjali neposredni razredni interes in upravljanje — ne da bi upoštevali realni odnos razrednih sil in slabosti v vrstah industrijskega proletariata.

Ko je Lenin analiziral spor z levimi okoli podpisovanja mirovne pogodbe in kasnejše pojave levih tokov v vrsti delavskih partij v Evropi, je izostril svoj kritični odnos do levih odklonov v komunističnem gibanju. V nemški, angleški, italijanski, madžarski partiji so se »levi« upirali vstopanju v parlamente in v reakcionarne sindikate. Ko je Lenin recenziral dunajsko revijo *Komunizem*, je posebej poudaril »zelo levo« pozicijo György Lukácsa in Bele Kuna. Vsekakor pa je v diskusiji o levem ekstremizmu najbolj zanimiv Leninov tekst *Levičarstvo' otroška bolezen komunizma*.¹ Kot se je pokazalo, Leninova analiza vse do danes ni zgubila aktualnosti. Eden izmed študentskih voditeljev iz leta 1968 Cohn Bendit je pol stoletja po izidu te knjige izrazil svojo prizadetost, ko opisuje ogorčenost radikalne levice, z naslovom knjige, ki jo je napisal skupaj s svojim bratom: *Levičarstvo, zdravilo za starčevsko bolezen komunizma*.²

Levi radikalizem po Leninovem mnenju ne upošteva specifičnosti situacije. V vsakokratnih razmerah je iskal razredno »čiste« rešitve, vztrajal je pri nekih določenih načelih tudi tedaj, ko jih ni mogel uveljaviti, odklanjal je vse kompromise, taktiziranja in zavezništva. To praktično pomeni, da je odklanjal tisti boj, ki je bil realno sploh možen, ter čakal

¹ Lenin, *Detskaja bolezen »levizny« v komunizme*, Sočinenija, izd. 4, 31.

² D. G. Cohn-Bendit, *Le gauchisme, remède à la maladie sénile du communisme*, Paris, Seuil 1968. O tej knjigi glej Štambuk, *Ljevičarstvo ali kako ga steči*, Gledišta št. 5/69.

na idealna stanja, do katerih ni nikoli prišlo. Zato jih je Lenin imenoval leve oportuniste.

V *Otroški bolezni* . . . je Lenin predvsem ugotovil, da je radikalno levičarstvo lastnost malomeščanske revolucionarnosti. Vendar je hkrati priznal, da tudi pomanjkljivosti revolucionarnega gibanja ustvarjajo pogoje za pojave levega radikalizma: »Anarhizem se često pojavlja kot svojevrstna kazen za oportunistične grehe delavskega gibanja.«

V revolucionarnih situacijah so levi pogosto zelo uspešni v svoji agitaciji. Tedaj so množice mnogo bolj dojemljive za enostavno zanikovanje. Toda njihova šibka točka je v tem, da mora revolucionarno gibanje delovati tudi v nerevolucionarnih razmerah, pa tudi v parlamentu in v sindikatih, torej tudi v legalnih pogojih boja. Naravnavati se premočrtno k neposrednemu razrednemu obračunu pomeni sprejemati bitko tedaj, ko stanje ne ustreza politiki revolucionarnega razreda. Zato je treba uporabljati politiko spreminjanja smeri, izkoriščati nasprotja v vrstah sovražnikov, delati kompromise. Seveda so za Lenina sprejemljivi samo tisti kompromisi, ki jih izsilijo objektivne razmere, ali kompromisi, ki v končni konsekvenci krepijo možnosti za zmago revolucije.

Za leve ekstremiste je značilno, da podcenjujejo objektivni odnos razrednih sil. Vedno želijo delovati le v idealnih situacijah. Toda »politična dejavnost ni pločnik nevskega prospekta«, po katerem bi se lahko preprosto sprehajali. Pa tudi sami ljudje niso idealni. Socializem je treba »začeti graditi ne iz specialnega, pri nas ustvarjenega človeškega materiala, marveč iz tistega, ki nam ga je v dediščino zapustil kapitalizem«. To je hudo težak, vendar edini resen pristop k delu. Lahko je biti revolucionar tedaj, ko se je revolucija že razplamtela in ko so se vanjo vsi vključili. Toda, opozarja Lenin, revolucionar bi moral delovati v vsakršnih razmerah, izkoristiti vse institucije in metode boja — ne sme se izogibati temu, da bi deloval tudi v legalnih okvirih.

Še dolgo bi lahko naštevali Leninove pripombe na račun nosilcev levih odklonov. Opomnimo naj le še na nekatere teze. »Levi« odklanjajo ne le delo v parlamentu, marveč odklanjajo tudi partijo in partijsko disciplino, delo v sindikatih, iz svojih političnih napak ne znajo izluščiti koristnih nauk. S tem se zapirajo vase, postajajo ne partija razreda in množic, marveč krožek, skupina intelektualcev. Z odklankanjem partije razorožujejo proletariat in krepijo pozicije buržoazije.

Vendar Lenin »levim« priznava, da branijo iste ideale, kot jih brani glavni tok delavskega gibanja. Toda pri tem dodaja, da je možno sleherno idejo najlažje diskreditirati tako, da jo v zagovarjanju pripelješ do absurda. Lenin se z »levimi« ne ukvarja toliko zato, ker bi jih želel uničiti. Opozarja na to, da se je treba z vsemi silami prizadevati, da bi razcep z »levimi« v prihodnosti ne oteževal tega, da bi se vsi tokovi delavskega gibanja nujno zlili v enotno partijo.

Tudi glede metod boja ne odklanja brez utemeljene kritike napak »levih«. Tako, na primer, opozarja, da delavsko gibanje individualnega

terorja ne odklanja zato, ker bi bil nasploh proti revolucionarnemu terorju, marveč zato, ker je individualni teror enostavno nesmotrn.

Kot smo videli, je Leninova diskusija z »levimi« v marsičem koristna tudi za analizo nove levice, radikalne levice našega časa. Predvsem je treba reči, da je tudi pojav nove levice resnično »kazen božja« za oportunistem delavskega gibanja tako imenovane tradicionalne levice — in ta oportunizem se je jasno izražal v dobršnem delu tega gibanja.

Za desnico delavskega gibanja, ki jo predstavljajo socialnodemokratske partije, je oportunizem že več desetletij temeljna značilnost njihove politike. Socialna demokracija se vgrajuje v funkcioniranje kapitalističnega sistema. Vprašanje socialistične preobrazbe odlaga na daljnjo prihodnost, ko bodo znotraj kapitalizma, ki gre nedvomno v smeri socializma, dozoreli vsi za to nujni pogoji. V pričakovanju takega razvoja si dovoljujejo socialnodemokratske partije zgolj majhne popravke znotraj obstoječega sistema. Reforma namesto revolucije, pragmatizem namesto socialističnih principov (Bernstein: gibanje je vse, cilj ni nič). V tem reformizmu se socialna demokracija kaj naglo spreminja v poslovodjo buržoazije in v odbijač, ki umirja razredne spopade.

Revolucionarno, komunistično krilo z revolucijo leta 1917 v Rusiji odpira vrata socializmu. Toda kasnejši razvoj v mednarodnem komunističnem gibanju spet zastira obete za revolucijo na Zahodu. Stalinizem z vsiljevanjem enega samega modela revolucije, s centraliziranim vodenjem celotnega gibanja, s teoretskim dogmatizmom potiska iskanje strategije revolucije, ki bi bila prilagojena pogojem v posameznih deželah, v veliko krizo. Ta kriza pride na dan posebej v visoko razvitih državah Zahoda. Kljub maksimalističnim programom niti največje delavske partije ne najdejo priložnosti za ukrepanje. Po mnenju nekaterih subjektivnim silam primanjkuje moči za praktične boje, po mnenju drugih pa nimajo teoretske razčlenitve lastnega položaja. Verjetneje pa je vzrok za majhne možnosti levice v konstelaciji odnosov v svetu in v delavskem gibanju, kot tudi v tem, da nima izdelane teorije revolucije, prilagojene prostoru in času posameznih razvitih dežel Zahoda. Omejene možnosti za radikalne akcije so objektivno postavile revolucionarni del delavskega gibanja v položaj, ki mu dopušča zgolj manevriranje znotraj meja sistema. Tak njegov položaj spremljajo neučinkovito iskanje novih rešitev, teoretska zaprtost, dogmatizem, samozadovoljstvo in usihanje dejavnosti. Zaradi tega so radikalni levičarji ta del tradicionalne levice lahko obtoževali oportunizma. In če je v tej zvezi oportunizem pretrda beseda, je vendar popolnoma točna ugotovitev, da je bilo v danih razmerah komunistično gibanje na Zahodu v realnem razmerju sil zreducirano na parlamentarne okvire.

Seveda pa radikalna levica noče priznati tega, da le ni bila sama, pač pa prav to in tako komunistično gibanje — z vsemi slabostmi in težavami — glavna sila revolucije in edina stalnica resnično leve opozicije kapitalističnemu sistemu. Še več: ekstremna levica ne priznava niti dej-

stva, da je v okviru socialne demokracije v nekaterih državah organiziran velik del delavstva in da je tudi tem partijam — čeprav znotraj meja reformistične politike, uspelo izboriti celo vrsto sindikalističnih zahtev, ki so izboljšale materialni položaj delavcev in delovnih množic.

Ne da bi podcenjevali pozitivne rezultate delavskega gibanja na Zahodu, je treba vendarle ugotoviti, da je bilo v krizi. To krizo spremlja globok politični razkol: antikomunizem socialne demokracije in pa pojmovanje, da je socialna demokracija (»socialfašizem«) za komunistično gibanje nevarnejši nasprotnik kot pa sam fašizem (ta teza je pod vplivom Stalina doživela največji razmah leta 1928 na VI. kongresu komunistične internacionale).

Še preden se je oblikovala sedanja nova levica, so bili poskusi, da bi v delavskem gibanju izoblikovali drugačno usmeritev, s katero bi se izognili slabostim tako reformističnega oportunizma kot tudi dogmatizirane revolucionarnega gibanja. Tako iskanje novih poti za socialistično preobrazbo je značilno že vrsto desetletij za socialistične partije Japonske, Italije in Čila. Teorija strukturalnih reform, ki so jo razvili avtonomni italijanski in japonski socialisti, je bila zelo privlačna rešitev, ki so jo kasneje v bistvu prevzele tudi nekatere komunistične partije na Zahodu.

Začetek konca obdobja stalinizma, ki ga napoveduje leta 1948 spor med KPJ in kominformom, teoretska in praktična kritika stalinizma, v kateri prednjačijo jugoslovanski komunisti, XX. kongres KPSZ leta 1956 s kritiko »kulta osebnosti« odpira možnosti za nova razmišljanja, iskanja, ponovna preskušanja in kritiko osnovnih strateških koncepcij. Od nekaterih socialnodemokratskih in komunističnih partij, ki so preživljale največje krize, se v petdesetih letih odcepijo skupine, iz katerih se izoblikujejo nove socialistične partije. Te partije imajo veliko skupnih potez z avtonomnimi socialisti. V tem času jih imenujejo nova levica. Toda ta nova levica kljub nekaterim sorodnostim ni identična z novo levico iz šestdesetih let, niti ni njena neposredna predhodnica.

Naj med temi novimi strankami omenimo najznačilnejše primere: Združena socialistična partija Francije, odcepitev dela KP Danske (na čelu s predsednikom Larsenom) in ustanovitev nove partije. Podobne stvari so se dogajale tudi na Nizozemskem in Norveškem, medtem ko je v britanski laburistični partiji novo levo gibanje le ostalo v okviru stranke.

V tem času, po letu 1956, ko je prišlo znotraj vzhodne Evrope in komunističnega gibanja do popuščanja centripetalnih sil, ko govori Togliatti o policentrizmu, ko Hruščev v programskih dokumentih dopušča več poti v socializem, ko napoveduje Mao politiko stotih cvetov, se začenja tudi širši proces destalinizacije in kritičnega preverjanja dotedanjih stališč. Toda skoraj hkrati dogodki na Madžarskem vnašajo v nove procese elemente krize. Mnogoštevilne »disidentske« skupine in posamezniki skušajo najti nove rešitve. Duhovi, ki se prištevajo k levici, so vznemirjeni — in to ne glede na to, ali delujejo znotraj strank ali pa neodvisno, zunaj partij. Mlada generacija sprejema nove iniciative, posebej še njen

intelektualni in študentski del. V to gibanje so zajete tudi mladinske organizacije partij tradicionalne levice, ki skušajo izoblikovati svoja stališča, ki se v nekaterih vprašanih razlikujejo od stališč jedra strank. Burna dogajanja pretresajo mlade v KP Italije, KP Francije, v Nemčiji pa mladinsko organizacijo SPD (JUSO).

V vseh teh dogajanjih se krepi tudi dejavnost nekaterih marginalnih političnih formacij. V uporabi mladih so se angažirali tudi trockisti. Svojo udeležbo so sicer »plačali« z nadaljnjo dezintegracijo gibanja in z nastankom paralelnih trockističnih organizacij. Podobna usoda je doletela tudi male maoistične, ali kakor se sami imenujejo, marksistično-leninistične komunistične partije, ki so bile ustanovljene po sporu med KP Kitajsko in KPSZ.

Vendar vse te nove partije, skupine in gibanja niso uspele v tem, kar je bil njihov glavni namen, namreč v želji, da bi postale središče nove enotnosti vseh socialističnih sil. Kljub temu pa se jim je posrečilo, da so, prvič, dovolj jasno opozorile na slabosti in nevarnosti socialdemokratskega reformizma pa tudi dogmatizma mnogih komunističnih partij, in drugič, jasno so nakazali nova vprašanja ter sprožili proučevanja o možnostih levice na Zahodu.

II

V sklopu vseh teh iskanj je pojav nove levice konec petdesetih in še posebej v začetku šestdesetih let nedvoumno eno od posebnih poglavij. O tem fenomenu so v svetu napisali knjig za celo knjižnico, pa tudi pri nas je seznam del, ki so bila objavljena pretežno v revijah, precej obsežen.³

To literaturo lahko razdelimo na dva dela. Prvi del se ukvarja s pojavi nove levice, jih analizira in ocenjuje njihovo vlogo v revolucioniranju sodobnega visoko razvitega kapitalizma. Drugi del literature se ukvarja z nekaterimi teoretskimi vprašanji, v katerih na področju teorije odsevajo problemi, s katerimi se predvsem ukvarja nova levica. Niso redki primeri, da avtorji ne povezujejo, marveč nekritično zamenjujejo ti dve ravni pristopa. Pogosto na primer praznino v resničnem poznavanju

* Težavno bi bilo v tem prispevku selekcionirati vso tujo literaturo. Zato ob knjigi Teodorija opozarjamo še na knjigo o dogodkih v Berkeleyu, potem na pregled Klause Mehnerta o gibanju 60-tih let (z obsežno bibliografijo) in na knjigo o novi levisi madžarskega avtorja Köpeczija, ki je bila objavljena v Moskvi (in ki je svojevrsten pogled na novo levico): *The Berkeley Student Revolt. Facts and Interpretations*, Ed. by Seymour Martin Lipset and Sheldon S. Wolin, Anchor Book, New York 1965; Klaus Mehnert, *The Twilight of the Young. The Radical Movement of the 1960s and Their Legacy*, Secker and Warburg, London 1978; Bela Köpeczi, *Ideologija »novih levij«*, Progress, Moskva 1977.

Izmed pri nas objavljenih tekstov je treba registrirati zbornike *Dialektika oslobodenja* (Praxis, Zgb. 1969), *Društvo, revolucija, omladina* (Centar za kulturno djelatnost omladine, Zgb. 1969), *Sveučilište i revolucija* (sveučilišni komitet SKH, Zgb. 1970), knjige I. Kuvačica, *Obilje i nasilje* (Praxis, Zgb. 1970), V. Mikecina, *Socializam i revolucionarni subjekt* (Kulturni radnik, Zgb. 1970), tematske sklope u revijah Kulturni radnik 5/68, Pitanja 7—8/75. Marksizam u svetu 2/74 in 12/76, članke R. Rizmana (Naše teme 1/75), B. Ibrahimpašića (Opredeljenja 5—6/75), E. Mandela (Kulturni radnik 1/78).

razmer v gibanju nove levice napolnjujejo s teksti Marcuseja, ali pa nasprotno: namesto da bi se ukvarjali z mislijo tega avtorja, razpravljajo o težah, ki jih je nekje v neki deželi nekoč formulirala ena izmed skupin nove levice.

Kot olajševalno okolnost moramo priznati, da je pri pisanju res težavno popolnoma natančno razmejiti ti dve ravni, kajti kljub njuni avtonomnosti prihaja med teorijo in gibanjem do medsebojnega prepletanja. Na drugi strani pa je prav tako težavno v popolnoma čisti obliki ločevati gibanje in doktrino o novi levici zlasti tam, kjer v znanosti in publicistični dejavnosti še ni dovolj natisnjenih posebnih sintetičnih analiz (gibanja ali teoretskih sklopov). To velja tudi za raziskovanje in publiciranje v našem podnebjju. Zato velja še posebej opozoriti na pomembno knjigo Massima Teodori *Zgodovina novih levic v Evropi (1956—1976)*, ki jo je pri nas pravkar izdala zagrebška založniška hiša »Globus«.⁴ V nasprotju z večino del na to temo spremlja Teodorijeva knjiga gibanje nove levice z znanstveno natančnostjo in tankovestnostjo. Tekst je prvič znanstveno zasnovan, razen tega pa se je avtor izognil skušnjavi, da bi praznine v informacijah nadomestil z ocenami, zasnovanimi na splošnih sodbah. Knjiga je dokumentirana in sistematizirana zgodovina nove levice ter je kot informacija o zgodovini gibanja in o programskih težah nove levice pogoj za kakršnokoli resnejšo razpravo o pojavu nove levice.⁵

Posebna odlika Teodorijevih knjig o novi levici je v tem, da je avtor sam »novolevičar« in da je njegovo znanstveno delo zasnovano na raziskovanju s sodelovanjem. Teodori je dolgoletni član male italijanske radikalno-levičarske stranke Partito radicale (radikalna stranka, ustanovljena leta 1956) in ustanovitelj revije *La Prova Radicale*, voditelj lige za uvedbo razveze zakona itn. Med malimi radikalno levimi strankami je to najmočnejša stranka in je na nedavnih parlamentarnih volitvah (4. junija 1979) dobila več kot 3 0/0 glasov (3,4 0/0 za senat in 3 0/0 za poslansko zbornico), kar pomeni občutno zvečanje zaupanja volivcev v primerjavi s prejšnjimi volitvami (0,8 0/0 glasov za senat in 1,1 0/0 za poslansko zbornico).

Hkrati pa je ta novolevičarska usmerjenost avtorja knjige o novi levici hkrati tudi pomanjkljivost. Kajti kljub strogo znanstvenemu pristopu in dokajšnji stopnji kritičnosti do teme, ki jo obravnava, je avtor sam obremenjen z emotivnim odnosom do nove levice; in ker pristaja na njene nazore, se mu ne posreči, da bi popolnoma dosledno izpeljal sklepe o pojavu nove levice in njenem skrajnem dometu. Vendar pa bogata doku-

⁴ Naslov originala: *Storia delle nuove sinistre in Europa (1956—1976)*, Bologna, Mulino 1976. Za našo izdajo je Teodori napisal dodatek, v katerem je obdelal dogajanja v novi levici v obdobju od 1975 do 1978.

⁵ Massimo Teodori se je rodil leta 1938. Je profesor ameriške zgodovine, posebno pozornost pa posveča vprašanjem sodobne zgodovine in sociologije politike. Teodori se je že prej ukvarjal z zgodovino nove levice. Nekaj časa je živel v ZDA in tam proučeval ameriško novo levico in še posebej feministično gibanje. Rezultat tega proučevanja je knjiga *New Left: A Documentary History*, Bobbs Merrill, New York 1969. Marcuse to delo omenja kot eno izmed dveh knjig, ki ju ne more prezreti nihče, ki se resno ukvarja z ameriško novo levico.

mentacija in informacija Teodorijeve knjige avtorjevo pristranost blaži ter implicite ponuja možnosti za oceno o novi levici.

»Zgodovina novih levic« se ukvarja s teoretičnimi problemi. Morda tudi zato, ker samo gibanje, z izjemo študentskega gibanja v Nemčiji, ni zasnovano na teoriji. Iz neposredne akcije kot metode boja se poraja stališče, ki je značilno za večji del gibanja novolevičarske usmeritve: »Zdaj delaj, misli pozneje.« S tem seveda nočemo trditi, da se teoretična dejavnost ni pokazala v revijah nove levice kot npr. v *New Left Review* in v drugih podobnih publikacijah.

Nasploh pa je sprejemljiva teza, da je novolevičarsko gibanje rastlo iz akcije brez neposredne udeležbe teorije v programiranju njene dejavnosti. Sicer pa nekih celostnih in trdno zasnovanih programov tudi ni bilo. To pa seveda ne pomeni, da nekateri teoretiki niso inspirativno vplivali na samo gibanje nove levice — in to ne glede na to, kako in koliko je aktivistični del gibanja njihove teze sprejemal in pojmoval. Po drugi strani pa je tudi samo gibanje vplivalo na teoretike kot inspiracija in preskušnja za analize in iskanje novih poti revolucionarnega prevrata.

V tej zvezi vsekakor ni moči spregledati imena nemškega filozofa Herberta Marcuseja. Izšel je iz tako imenovane frankfurtske šole (šola kritične teorije družbe), iz skupine, ki se je zbirala okoli Inštituta za socialne raziskave v Frankfurtu in okoli istoimenske revije. Marcuse je pred začetkom II. svetovne vojne emigriral iz Nemčije in je deloval v ZDA. Od objave knjige *One-Dimensional Man* 1964. leta se je intenzivno ukvarjal z razmerami v visoko razvitem kapitalizmu.

Marcuse razčlenjuje vase zaprti sodobni visoko razviti kapitalizem predvsem na primeru ameriške družbe. Odtujenost prek blagovne proizvodnje, vsiljene potrebe, manipulacije v imenu kapitala, racionalnost sistema v nadrobnostih in iracionalizem celote, konformizem, zaslužnjevna in razdiralna tehnika in organizacija, represija, vsesplošna integracija vseh elementov družbe v obstoječe — to je ta novum, ki ga prinaša visoko razviti kapitalizem. Totalna vgrajenost v represivni sistem, v katerem je očitna odsotnost sil negacije, sil odpora, to je začetna podoba, ki jo daje Marcusejeva analiza. Dalje od te v bistvu pesimistične ocene za možnosti revolucije si je Marcuse kasneje prizadeval, da bi odkril alternativo obstoječega sveta in našel nove sile opozicije. Nove sile zato, ker se tradicionalne sile opozicije, kot vse drugo, kar je integrirano v sistem — to velja še posebej za ameriško družbo — v takem stanju sploh ne počuti nelagodno.

Četudi je Marcuse v dialogu z Marxom, vidi drugačne možnosti za revolucijo. Pri Marxu se poraja revolucija iz protislovij starega sistema kot notranja sila tega sistema. Za Marcuseja pa obrat ni več nadaljevanje kvantitativne rasti, marveč tisto, kar imenuje pacifikacija, umiritev eksistence. To je popolna prekinitev, ki jo napovedujejo nove potrebe, v katerih je poudarjena bistveno humana dimenzija. Socializem so nove vrednote, nova totaliteta, nova antropologija. Namesto vseobče podrejenosti

tehniki, družbe represije in destruktivne proizvodnje prihaja sožitje z naravo; namesto tekmovanja, močatosti, agresivnosti prihaja ostvaritev svobodnejšega in boljšega življenja ter novega tipa človeka, »ki se otrese agresivnosti in brutalnosti«, »ki biološko ni sposoben, da bi bojeval vojne, ustvarjal partije, tip človeka, ki ima jasno zavest o radostih in uživanju in ki dela — kolektivno in individualno — za družbeno in naravno okolje, v katerem postaja taka eksistenca mogoča«. Samo zgodovinsko mesto revolucije pa je tista razvojna stopnja, »na kateri zadovoljevanje osnovnih potreb ustvarja potrebe, ki transcendirajo državno-kapitalistično in državno-socialistično družbo« — tako Marcuse razglablja v spisu *Kontrarevolucija in revolt*.

Objektivni elementi novega so posamično že dani, v visoko razvitem kapitalizmu so še zlasti v Marxovem smislu že prisotni — vendar je problem v subjektivnem momentu.

Marcuseju po krivici pripisujejo, da hoče vlogo delavskega razreda enostavno nadomestiti z inteligenco, študenti itn. Zanj delavci v visoko razvitih državah kapitalizma očitno niso več »razred, ki zanikuje obstoječe potrebe«. Negatorska sila je zanj inteligenca, zlasti študentje v Evropi, neintegrirani deli delavskega razreda, marginalne skupine (črnci, doseljenci), osvobodilne sile tretjega sveta. Vendar pa Marcuse v *intervjuju za zagrebški VUS* (28. 8. 1968) trdi: »Ne morem si zamisliti revolucije brez delavskega razreda«, v *Eseju o osvoboditvi* pa zelo natančno opredeljuje to vlogo: »Radikalno preoblikovanje družbenega sistema je še vedno odvisno od razreda, ki je človeška osnova proizvodnega procesa. V razvitih kapitalističnih državah je to industrijski delavski razred. Spremembe v sestavi tega razreda in pa obseg njegove integracije v sistem ne spreminjajo potencialne politične vloge dela, marveč njegovo aktualno politično vlogo«. Iz tega izpelje sklep, da ni treba čakati na spontano gibanje razreda. Vlogo katalizatorja je namenil inteligenci. Na kongresu *Dialektika osvoboditve* leta 1967 v Londonu (o njem obstaja knjiga z enakim naslovom) je Marcuse dejal, da inteligenca ni revolucionaren razred, temveč ima le pripravljalno vlogo — in to ne prvikrat v zgodovini.

Marcuse v nasprotju z Malletom tako imenovanega novega delavskega razreda (tehniki, strokovnjaki, inženirji v proizvodnem procesu) ne opredeljuje za subjektivno silo revolucije, kajti prav ta novi delavski razred je »ljubljenec obstoječega sistema«. Tu moramo pripomniti, da je Marcuse dognal spremembe v socialnih odnosih družbe visoko razvitega kapitalizma. Spoznal je, da velike množice tistih, ki delajo za mezdo in ne nadzorujejo produkcijskih sredstev, vključno z inteligenco, objektivno prihajajo v položaj, ki je pogoj za njihovo eksploatacijo. »Vsi ti reproducirajo kapital«. Ta realnost je integrirajoča sila, vendar Marcuse iz tega ne izpelje sklepa, do katerega je prišel kasneje evrokomunizem, namreč, da je razen predstavnikov kapitala ves drugi del družbe sila prevrata.

Ko govorim o opredeljevanju revolucionarnega subjekta, moramo opozoriti, da Marcuse, čeprav vedno poudarja spontanost, ne misli, da bi

lahko pripravljane revolucije potekalo brez organizacije. Ne trdi, da ima domišljen načrt oblik te organiziranosti. Na jasnem si je le glede odklanjanja leninskega tipa partije. Ta tip partije — pravi — je predpostavljala revolucionarne množice v Rusiji. Tam, kjer takih množic ni, se lahko taka partija izrodi v diktaturo nekaj revolucionarjev nad drugimi. Vendar Marcuse ne želi odgovoriti na vprašanje, ali se iz leninskega tipa kadrovske partije nujno poraja stalinizem ali ne.

Skupna ocena komunističnih partij je pri Marcuseju za opazno nianso bolj pozitivna kot pri večini novolevičarskih aktivistov. Komunistične partije kljub reformistični strategiji niso socialdemokratske. Danes so edina množična organizacija, ki stoji levo od socialne demokracije in je še vedno potencialno revolucionarna sila. Po mnenju Marcuseja (*Kontrarevolucija in revolt*) je revolucionarna množična partija prevladana toliko, kolikor je po liberalni fazi kapitalizma postal parlament orodje kontrarevolucije. V takem primeru je lahko radikalna opozicija samo zunajparlamentarna opozicija.

Za razumevanje nazorov nove levice so pomembne še nekatere politične teze Herberta Marcuseja. Predvsem je to ocena pomembnosti boja za osvoboditev tretjega sveta. Čeprav tudi pri tem zelo poudarja razvitejše družbe, ocenjuje, da ta nacionalno-osvobodilna borba, četudi ni najodločilnejša sila osvobajanja, slabi svetovni imperialistični sistem.

Za nas je posebej zanimivo, da se je Marcuse v svojih zadnjih tekstih zavzemal za neposredno demokracijo, za delavsko kontrolo v podjetjih, za svete (»sovjete«) v lokalnem upravljanju. Zanj je to *bistven* del leve strategije. 23. marca 1979 je v razgovoru s francoskim komunističnim teoretikom Jeanom Elleinsteinom povsem nedvoumno dejal, da je demokracija svetov, tisto, kar v Franciji imenujejo samoupravljanje, v celotnem sistemu, torej ne samo v tovarni, izraz neke demokratične revolucije. To revolucijo danes omogoča realno pričakovanje, da bo postal delavski razred večina prebivalstva in da se bo prvokrat v zgodovini lahko uveljavil pojem revolucionarne demokracije.

Končno ni nič manj zanimiv Marcusejev povzetek izkustva gibanja nove levice: nova levica ni doživela neuspeha. Polom so doživeli samo njeni pripadniki, ki so pobegnili iz politike — tako je zatrjeval leta 1975 in to tezo je še močneje poudaril leta 1979. Prepričan je bil, da leta 1968 ni šlo za poraz, ampak za zmago, za »dolgoročen triumf«. Ideje iz leta 1968 so globoko prežele družbeni korpus, vse do samega establishmenta. Seveda vidi Marcuse triumf idej nove levice in njihovo penetracijo — spet v najboljši tradiciji novolevičarskih nazorov — v dokaj marginalnih pojavih. Ne poskuša pa poiskati sledov nekaterih analiz, ki so se že prej pojavljale v krogih teoretikov nove levice, v sodobnem organiziranem, revolucionarnem delavskem gibanju. Četudi je bil, mimogrede povedano, Marcuse tudi leta 1967 prepričan, da je v kapitalističnih državah Evrope »politično reaktiviranje delavskega gibanja v internacionalnih okvirih še vedno prvi pogoj za dejavnost nasprotnega gibanja«. V razgovoru z Ellein-

steinom leta 1979 pa ocenjujejo evrokomunizem, in ta ocena se razlikuje od sodbe poprečnega privrženca nove levice. Marcuse meni, da je evrokomunizem odgovor na realno stanje kapitalizma in na stanje v ZSSR. V tem smislu je začetek razčiščevanja v evropskem delavskem gibanju in začetek iskanja nove poti. Ob tem pa dodaja, spet v duhu levega radikalizma, da je evrokomunizem očitno poskus velikih komunističnih partij, da se socialdemokratizirajo; vendar se od tega delno ograjuje, ko trdi, da s takim postavljanjem problema vendarle pojme in kriterije iz preteklosti uporabljamo za novo stanje.

Iz primerjave Marcusejevih tez s stališči nove levice bi lahko izluščili podobnosti in razlike, vendar nam prostor ne dopušča, da bi se take analize lotili. Nobenega dvoma pa ni, da lahko ugotovimo postopno vzpostavljen medsebojni vpliv.⁶

Marcuse ni bil edini teoretik in ideolog, ki je navdihoval gibanje nove levice. Z več ali manj neposredno močjo idej ali pa vsaj s političnim zgledom so bila v gibanju nove levice bolj ali manj navzoča tudi mnoga druga imena iz zgodovine ali iz sodobnega socialističnega gibanja. Tu ne mislimo na teoretike in voditelje, ki so bili pobudniki nekaterih frakcij v levici. Povsem naravno je, da so našli marksisti svoja izhodišča pri Marxu, anarhisti pri Bakuninu, trockisti pri Trockem, maoisti pri Mao Ce Tungu itn. Lahko pa bi trdili, da so vsi ti skupaj vplivali na gibanje nove levice — ne s celotami svojih teoretskih projektov, pač pa s tistimi deli teorij ali političnih tez, ki se ujemajo s spontanim porajanjem usmeritev nove levice. Če pustimo ob strani Marxa in Bakunina, katerih političnih nazorov ni treba posebej razlagati, pa je treba nekatere druge vsaj omeniti.

Roza Luxemburg je bila kot simbol antibirokratske socialistične usmeritve brez dvoma inspirativna. Razen tega pa je bila dovzetnost za te njene ideje pri novi levici še toliko bolj utemeljena zaradi njenega dokaj izrazitega »levičarstva«, ki ga je vztrajno zagovarjala. V pogledih na odnos med spontanostjo in organiziranostjo je bila gotovo bolj levo kot Lenin. Partija je bila po njeni razlagi avantgarda, ki se poraja v gibanju množic, ki se že spontano bojujejo.

Tudi ideje Trockega, če tudi jih nova levica — razen trockistov — ne sprejema brez zadržkov, so bile zanjo zanimive. To, da je v svoji teoriji permanentne revolucije poudarjal odločujočo vlogo delavskega razreda in v skladu s tem zmanjševal pomembnost partije, njegov radikalizem v

⁶ Največji del knjig, zbirk in tekstov, v katerih se Marcuse ukvarja s temami, ki so pomembne za novo levico, je pri nas preveden: *Čovjek jedne dimenzije*, V. Masleša, Sarajevo 1968; *Kraj utopije, Esej o oslobođenju*, Stvarnost, Zgb. 1972; *Merila vremena*, Grafos, Bgd. 1978; *Kontrarevoluciju i revolt*, Grafos, Bgd. 1979; *Oslobođenje od društva obilja*, v *Dijalektika oslobođenja*, izd. Praxis, Zgb. 1969; *Je li ideja revolucija mistifikacija?*, Kulturni radnik 1—2/68; *Savremeni kapitalizam i mogućnosti revolucije*, Kulturni radnik 1/79; Intervju z Marcusejem (»Šta kaže otac nove ljevice«). Vjesnik z dne 19. 8. 78. Od neprevedenih del v tem kontekstu opozarjamo na »Repressive Tolerance«, v P. Wolf, B. Moor, H. Marcuse, *A Critique of Pure Tolerance*, Beacon Press, Boston 1965.

zagovarjanju revolucije, posebej v odnosu do politike kompromisa, njegova kritika stalinizma — vse to ga je uvrščalo na levo krilo revolucionarnega gibanja in to so tudi stične točke nazorov Trockega z novo levico.

Z idejami demokracije svétov in s kritiko revizionizma sta pritegnila pozornost nove levice tudi Karl Korsch in Anton Pannekoek. E. Fromm in W. Reich sta psihoanalitika, ki sta se ukvarjala s problemom notranje preobrazbe človeka ter razvijala v bistvu eno od tistih tem, do katerih se je dokopalo gibanje nove levice povsem spontano.

V Nemčiji je poleg Marcuseja opazen tudi vpliv nekaterih drugih mislecev iz frankfurtskega kroga (Adorno, Horkheimer, Habermas).

Nekatera imena iz svetá politike so posebej navdihovala aktivistično smer gibanja nove levice, kasneje pa tudi tiste, ki so odhajali na neposredne bojne akcije. V tem smislu Mao ni bil zanimiv le kot vodja trdožive in dolgotrajne revolucije, marveč tudi kot pobudnik kulturne revolucije. Nova levica je v kulturni revoluciji videla predvsem njen antibirokratski vidik in sorodnost s svojim konceptom antikulture; pri tem pa je spregledala, da je šlo pri tem v bistvu za originalno obliko notranjega obračuna med dvema frakcijama v KP Kitajske.

V smislu borbenosti, neustrašnosti in revolucionarne neodjenljivosti je postal idol mladih in gibanju nove levice Che Guevara, privlačevali pa so jih tudi Fidel Castro, vietnamski general Giap in pa vodja brazilske mestne gverile Carlos Marighela.

Lahko bi rekli, da so imeli tudi teoretski nasledniki vseh navedenih velikih mislecev in voditeljev socialističnega boja zelo pomembno mesto v teoretskih in političnih razpravah v gibanju nove levice in okoli nje.

In če že ni večje enotnosti glede teoretske zasnove nove levice, se vsi strinjajo v tem, da je bila socialna osnova gibanja nove levice mladina: mladi iz srednjega razreda, predvsem študentje, pa tudi mladina iz otokov revščine v družbi izobilja. Četudi so se pogosto obračali k delavskemu razredu, tu niso naleteli na razumevanje. Namesto da bi postal proletariat žarišče odpora proti družbi razvitega kapitalizma, so postali središče tisti, ki so jih nizozemski provosi poimenovali »provotariat«.

Seveda pa ne bi bilo prav, če bi zaradi tega, ker je bila mladina glavna moč gibanja nove levice, celotno gibanje zreducirali na konflikt med generacijami. Upor ima globlje družbene vzroke. Ne da se ga preprosto pojasnjevati zgolj na ravni materialne eksistence, kot poskuša npr. Teodori, ko trdi, da je množičnost na univerzah ustvarila iz študentov skupine novih revežev. Vzroki so mnogo širši: mladina je v sodobni družbi, prvič, odrinjen sloj — in drugič, zaradi izobrazbe in informiranosti se zaveda tega svojega položaja in iracionalnosti družbe kot celote. Ta odrinjenost, ki se kaže na vseh področjih življenja in v katerih je mlada generacija v nekakšnem statusu podaljšanega pripravništva, ki v sociološkem smislu pomika mejo sloja mladine do 35. in 40. leta življenja — postaja splošen pojav. Zato zadošča že kakršnakoli zunanja spodbuda, na primer

vojna v Vietnamu, da postane iracionalnost sistema povsem očitna in da se spreobrne latentni upor mladih v odkrit spopad. Mladina seveda ni razred, vendar to ne pomeni, da se lahko vsa najbolj pomembna družbena grupiranja dogajajo le okoli razrednega konflikta. Mladina ima, četudi je razredno razslojena, nekatere skupne značilnosti, ki so prispevale k temi, da se je iz nje porajala docela množična socialna baza gibanja nove levice. Ta značilnost je najbolj poudarjena pri študentih — delavski podmladek je kljub vsemu tesneje navezan na razredno okolje, iz katerega izhaja.

Vendar določitev socialnega temelja ni odgovor, ki bi v celoti pojasnjeval fenomen nove levice. *Zgodovina novih levic* Massima Teodorija omogoča pogled v osnovne teze nove levice. Teodori jih ni rezimiral. Sicer pa je to tudi težavno, ker tu ne gre za enotno naravnano in organizirano gibanje, marveč za gibanja — ne za novo levico, ampak za več novih levic. Iskanje skupnih značilnosti nove levice lahko zato pripelje zgolj do statističnega poprečja. Kljub temu pa je to poskus, ki lahko odtehta vloženi trud.

III

Nova levica se je porajala tako v opoziciji proti kapitalizmu kot tudi proti tradicionalni, stari levici. Njeno ime je nastalo v Britaniji v letih 1956—1958, da bi z njim poudarili razliko ter se razmejili od KP Velike Britanije, ki ji ni uspelo, da bi se destalinizirala — in od laburizma, iz katerega je izpuhtel domala ves socializem. V Nemčiji od leta 1959 — od kongresa v Bad Godesbergu — SPD ni več niti po programu partija delavskega razreda, marveč »stranka vsega ljudstva«, stranka, ki se odreka nacionalizaciji in celo rdečim zastavam. V istem obdobju se socialisti v Franciji kompromitirajo v kolonialnem vprašanju, francoski komunisti pa po dogodkih na Madžarskem leta 1956, ko hočejo dokazati, da so nacionalna partija, na istem področju ne odigrajo najbolj slavne vloge; v ZDA sta bila *casus belli* za novo levico Vietnam in raso vprašanje.

Zato seveda ni naključje, da tradicionalna levica ne kaže pretirane naklonjenosti do nove levice. Izjema je morda KP Italije, ki je prva med velikimi delavskimi partijami na Zahodu začela iskati lastno strategijo boja za socializem. V njeni oceni se izraža sicer ograjejanje od študentskega gibanja kot tudi teza, da je to vendarle sila levice (L. Longo).

Poskušali bomo registrirati nekatera širše sprejeta stališča, značilnosti in teze posamičnih frakcij nove levice, pri čemer vrstni red ne pomeni tudi rangiranja njihove pomembnosti.

Novi levici je uspelo depolitizirano družbo Zahoda politizirati. Od kritike univerze je prešla h kritiki družbe (Cohn-Bendit). Poskušala je ustvariti nasprotno kulturo kot prvi pogoj za osvoboditev družbe ali kot nadomestilo za revolucionarni proces. Postavila je v dvom kulturo in vrednote družbe Zahoda. Poskušala je revolucionarni proces izpeljati v

samem človeku (hippies) ali v mikrokozmosu (komune itn.). Opozorila je na pomembnost tretjega sveta, podprla je tezo o različnih poteh v socializmu, delno pa tudi aktivni nevtralizem v zunanji politiki, četudi na primer v Italiji in tudi drugod ne sprejema politike miroljubne koeksistence, v primeru sovjetsko-kitajskega spora pa se postavlja na stran Kitajske.

Hoče biti detonator revolucionarnega procesa, vendar vidi ta proces predvsem kot afirmacijo spontanosti in se zato obreguje ob organizacijsko vprašanje. Do leta 1968 se večinsko nagiba k mnenju, da nastaja skupna usmeritev v boju; odklanja partijo kot sredstvo boja in se odloča za neposredno akcijo; po tem obdobju pa se začenja ukvarjati tudi z organizacijskim vprašanjem, ki postaja zanjo nerešljiv problem. V tem pogledu se vrti v začaranem krogu. Odklanja leninski tip partije, do novega modela pa se sama ne zna dokopati. Leninski tip partije kritizira kot substitucijo razreda (npr. Rudi Dutschke), ali pa zato, ker so partije kot partije vedno le dvojniki meščanskih partij, ali pa zato, ker so se zgodovinske razmere v primerjavi z razmerami leta 1917 v Rusiji spremenile (npr. A. Gorz).

V iskanju nove partije pridejo le do delnih rešitev, čeprav vedo, kaj hočejo in česa si ne želijo. Združena socialistična partija v Franciji se razvija v tip odprte partije, ki deluje prek »delavsko-kmečkih skupščin« odprtega tipa; člani partij se lahko samostojno lotevajo raznih akcij, ne da bi v to vmešavali tudi stranko. Nočejo birokratske, sektaške, formalne avantgarde, nočejo demokratskega centralizma, leninske stranke, nočejo pa tudi spontanistične stranke. M. Rocard zato pravi, da hočejo organizacijo, ki se bo porajala v boju množic.

Nemški študentje si želijo organizacijo, ki jo bodo vodili od spodaj, brez nadzorstva vodstva stranke nad predlogi in pobudami. Rudi Dutschke je mnenja, da bi morale biti že zdaj v partiji opazne klice nove družbe. Italijanska Radikalna partija uvaja samostojnost skupin partijskega članstva in akcijsko decentralizacijo. Sklepe sprejema izključno na letnem kongresu. Ne priznava nujnosti partijske discipline. Njeni člani so lahko hkrati člani drugih partij, ne da bi jih zaradi tega kdorkoli lahko izključil iz njihove partije. Skupina *Lotta Continua* v Italiji, ki izhaja od načela spontanosti, se zavzema za graditev »notranje avantgarde« razrednega gibanja. Skupina *Il Manifesto* hoče izoblikovati novo partijo, ki bi preverjala dediščino komunističnega gibanja in stala na čelu zunajparlamentarne opozicije.

Četudi ostaja organizacija za novo levico še naprej nerešen problem, ji je uspelo afirmirati neki drugi politični cilj, ki bolj ustreza spontanistični naravnosti gibanja. To je samoupravljanje. Ta težnja v začetku teoretično ni bila obdelana. Teodori je na primer mnenja, da se je pojavila kot spontana reakcija na programirano družbo in centralizem tradicionalne levece. V Franciji se je ta pobuda nove levece materializirala v programu nove socialistične stranke v tezi, da je samoupravljanje zahteva, ki je v skladu z najboljšo tradicijo delavskega gibanja. To zahtevo podpi-

rajo npr. tudi Bendit in nizozemski provosi, v Britaniji pa so na pobudo nove levice ustanovili Institute for Worker's Control, ki ga vodi Ken Coates.

IV

Ocene o novi levici morda ni možno zgraditi toliko na podlagi tega, kar je konkretno storila in za kar se je zavzemala, marveč predvsem na podlagi vpliva, ki ga je zapustila v teoriji in praksi boja za socializem. Sámó gibanje nove levice je končalo tako, kot mora končati vsako ekstremno levo gibanje. Izključnost radikalizma pelje vedno v ozkost, v sektaštvo, v razbijanje in atomiziranje skupin in struj — in to ne glede na to, koliko si je nova leвица subjektivno prizadevala, da bi ustvarila enotnost radikalne levice in delovala kot enotna sila revolucije. Ko je to upanje padlo v vodo in ko je postalo očitno, da je pričakovanje nagle revolucije neutemeljeno, so gibanja nove levice prišla do spoznanja, da so, kot pravi Massimo Teodori, njihove teoretske konstrukcije »brez kakršne koli zveze s stvarnim življenjem«, da gibanja, ki niso utemeljena v proizvodnji, nimajo upanja na uspeh in da je tradicionalna leвица močnejša. Zato aktivisti nove levice ali prehajajo v organizirano delavsko gibanje ali pa še nadalje životarijo kot majhne skupine na obrobju političnega življenja — kolikor se seveda ne umikajo iz politike. Teroristična struja je odsev zavesti, da sta v krizi tako kapitalistična družba kot vsa leвица — stara in nova.

Nova leвица je vendarle zapustila sledove. Poživila je teoretsko dejavnost z izbiro tem in problemov, s katerimi se stara leвица ni hotela, ni znala ali pa se z njimi ni smela ukvarjati. Čeprav nanje tudi sama največkrat ni našla odgovorov, je vprašanja, ki so pomembna za revolucionarno gibanje, vendarle postavila. To pa je prvi pogoj za njihovo razreševanje.

Nova leвица je zahodno družbo spolitizirala in reafirmirala idejo socializma na Zahodu. V ZDA je glede tega dosegla večje uspehe kot pa tradicionalna leвица v vsej prejšnji polovici stoletja. Vplivala je na krepitev levih sil v družbi in s tem prispevala tudi k večji uspešnosti tradicionalne levice. Glede tega nismo istega mnenja s Teodorijem. Nova leвица je spremenila razmerje sil, čeprav tega ne moremo vedno matematično dokazati. V to so vključeni tudi mnogi uspehi socialdemokratov in komunistov na volitvah. Zdi se, da se tega ne zavedata niti stara niti nova leвица.

Mnoge ideje in politični projekti nove levice niso bili, kot pravi Teodori, samo splošno sprejeti, ampak so tudi zaživeli v programih in akcijah tradicionalne levice. Cela vrsta ocen sodobnega kapitalizma, še posebej pa njegove krize in njegove strukture, so postale nove postavke, na katerih gradi svojo strategijo sodobni evrokomunizem. Tudi razprave o teoriji partije, prilagojene boju v visoko razvitem kapitalizmu, zdaj nadaljujejo evrokomunisti. Samoupravljanje in drugačen odnos do boja tret-

jega sveta sta tudi legitimen del programa večjega števila komunističnih in tudi socialističnih strank. Te partije vključujejo v svoj program tudi teme, ki so jih sprožila feministična in ekološka gibanja in na katerih politično pomembnost je opozorila prav nova levica.

Tradicionalna levica ne sprejema nove levice, vendar pa kljub temu ni ostala povsem nedovzetna za njeno teoretsko izkustvo. Tega ne smemo prezreti, čeprav se nekatere še danes dejavne skupine nove levice obnašajo konservativno. Nekaterе skupine se navezujejo, kot opozarja tudi Teodori, na politično kulturo stalinistične komunistične levice, druge pa se bojujejo proti kapitalizmu, hkrati pa tudi proti komunističnim partijam — in s tem objektivno napeljujejo vodo na mlin desnice. Terorizem zapostavljenih posameznikov in izobčencev, združenih v terorističnih organizacijah, je primer druge skupine nove levice. Ta terorizem, četudi se razglša za levi, veliko bolj koristi desnici kot pa levici.⁷

Vendar se skoraj ne moremo sprijazniti z oceno, da je nova levica kot celota zaradi svojega radikalizma bolj koristila buržoaziji kot pa revolucionarnemu gibanju. Prej bi lahko dejali, da je nova levica prispevala k oživljanju socialističnih sil in k obnavljanju razprav v marksizmu — čeprav so jo spremljale mnoge slabosti, od katerih že od nekdaj bolehajo vsa radikalno leva gibanja. V mnogih okoljih je nova levica ponovno uveljavila pojem socializma in izbojevala legitimno prisotnost marksizma v družbenih znanostih, zvečala zanimanje tako za socialistično gibanje kot za marksistične teme.

Če sprejmemo tezo, da je zapustila nova levica sled v tem smislu, da je odigrala vlogo spodbujevalca ponovnega oživljanja revolucionarnega gibanja, to ne pomeni, da bi bilo možno sprejeti tezo, da so današnja radikalna gibanja v primerjavi s tradicionalno levico tisto, kar so bili boljševiki nekdaj v primerjavi z menjševiki.⁸ Ta teza je napačna, kajti radikalni levici ni nikjer uspelo, da bi se uveljavila kot glavna politična sila revolucije, kot je doslej uspelo boljševikom in drugim revolucionarnim partijam stare levice. Sicer pa to danes priznava tudi večina teoretikov, ki jim je nova levica močno pri srcu.

In končno, čeprav ni nič manj pomembno: nova levica je zamajala konformistično samozadovoljstvo poprečnega državljana v visoko razvitih kapitalističnih deželah, z njegovo družbo obilja in državo blaginje. Razkrila je iracionalnost sistema kot celote — kljub njegovi parcialni učinkovitosti. Za mnoge kapitalizem ni več najboljša izmed vseh možnih ureditev. Ta dvom pa vznemirja establishment in pušča kapitalistični sistem v neprestani napetosti.

Prav zaradi tega, kot piše Kardelj v svoji zadnji knjigi, delavsko gibanje ne sme biti gluho za pobude nove levice, čeprav mora imeti tudi kritičen odnos do ultralevega radikalizma.

⁷ O terorizmu prim.: M. Klarin, *Terorizam*, Ninovi zvezki, Bgd. 1978; ter tematske sklope v revijah *Pitanja* 10/77 in *Argumenti* 1/78.

⁸ To tezo zagovarja S. Drakulić v reviji *Argumenti* 1/78, str. 130.

KAREL ŠIŠKOVIČ

Parlamentarne in evropske volitve 1979 v Italiji

Predčasne parlamentarne volitve leta 1976 so bile nekakšen »vrh« naraščanja teženj k večjim političnim spremembam v vodstvu italijanske države, kar naj bi »čimprej« privedlo do rešitve nekaterih kritičnih vozlov gospodarskega in socialnega značaja. Vsiljuje se misel, da se je v letih 1968/69 do 1975/76 v italijanski stvarnosti nakopičilo toliko med seboj prepletenih vsakovrstnih vozlov gospodarskega, socialnega, političnega, kulturnega, idejnega značaja, da je bilo pričakovati nekaj sprememb, ki naj bi nakazale nova izhodišča iz stalno prisotnih zagat.

V letnih gospodarskega razvoja (nekako od 1955 do 1965) je velika večina vodilnih političnih sil začela verjeti v nekakšen nepretrgan razvoj k splošnemu blagostanju. To so bila leta, ko je lira dobivala »Oskar trdnosti«, ko se je do neke mere zmanjšala brezposelnost, ko je Italija silovito izvažala svoje tipično potrošniške proizvode in ceneno delovno silo. V zavesti večine vodilnih političnih sil, ki so upravljale državo, je prevladoval optimizem. Tedaj je bilo težko verjeti svarilnim signalom nasprotnih mnenj, ki niso bila prepričana, da je t. i. zahodni svet našel pot iz občasnih kriz, in so opozarjala, da je njegov razvoj napihnen na račun ostalega večjega dela zemeljske oble, ki ni mogla iz svojih gospodarskih, socialnih in političnih stisk. V valu optimizma so sile, ki so vodile Italijo v letih naraščajočega in nato pojemajočega gospodarskega »čudeža«, prezrle dejstvo, da je bil italijanski gospodarski razvoj mogoč na osnovi poglobljanja protislovij v sami italijanski družbi z večanjem prepada med deli Italije in med sloji prebivalstva ter na osnovi izkrivljene podobe sveta, ki je predpostavljala »pravico« t. i. razvitih do izkoriščanja stisk nerazvitih, do ropanja njihovega bogastva in skrajne omejitve razvoja.

Počasi se je lažna fasada nepretrganega in vzpenjajočega razvoja začela spreminjati, ko so se v sami Italiji začele pojavljati težnje, da se rešijo tudi in predvsem stoletna vprašanja nerazvitih delov države in nerazvitih delov množic. Tedaj se je tudi v Italiji začela faza postopne streznitve, ker so se nakopičile zaloge »besa« nepriviligiranih množic,

kar se je ujemalo z istočasnim podobnim vretjem v ostalih delih »razvitega« sveta in ker se je začela vidno krhati iluzija o tem, da se blaginja na račun nerazvitih ne bo nehala.

Obdobje streznitve je bilo globlje v Italiji, ki je bila najmanj razvita med razvitimi oz. najbolj razvita med nerazvitimi, saj je njen jug pomenil tudi njen »tretji svet« in so njene milijonske množice kmetov, ki jih je nagel in anarhičen razvoj pahnil v barake, v neurejena središča, v socialno izkrivljena okolja, v podpalubje gospodarskega izkoriščanja, postale neznanka v veliki iluziji površne blaginje. Pretresi, ki so se vrstili in se vse do danes vrstijo v Italiji od prelomnega leta 1968/69, so prizadeli italijanske politične sile, vendar je bilo jasno, da so imele napredne in levičarske sile večjo prednost, ker niso bile kompromitirane z dotlej vladajočimi krogi in si v glavnem niso umazale rok z izkrivljenim gospodarskim, socialnim in političnim razvojem povojnih let. Predvsem pa se je v letih rušenja prejšnje iluzije o nepretrganem in naraščajočem blagostanju opazalo, da so postale množice, ki so bile v povojnih letih potisnjene najbolj ob rob družbe in razvoja, nestrpne in da se je v tem kontekstu pojavljala manevrska baza vsakovrstnih ekstremizmov, kar je še poglobljalo pretrese in jih postavljalo izven »klasičnih« okvirov, v katerih so se v svoji inertnosti gibale politične in socialne sile »ustavnega« značaja. Nestrpnost pa še ni bila tako razširjena in globoka, da bi odklanjala rešitve, ki so jih nakazovale nekatere nekompromitirane politične in socialne sile: šlo je predvsem za del sil PSI, za vso KPI, za delavski razred in njegovo gibanje v okvirih klasičnih analiz, ki so v marsičem bolj veljale za preteklost kot pa za sodobnost.*

V tem okviru imamo pojav, ki je tipičen za Italijo v letih med 1970 in 1976: gospodarski in socialni »bes« zaradi nerazrešenih vozlov se je opredelil za edino politično silo, ki je v prejšnjih letih ohranila najbolj čiste roke in ki je vso povojno dobo vodila frontalno bitko proti načinu, kako so ostale politične sile vodile Italijo. Zato je postal manevrski prostor KPI zelo širok, saj je kriza gospodarskega, socialnega, kulturnega, psihološkega značaja zajela najširše sloje: dejansko je kriza zmetala na »trg« prizadetih ne le ob rob potisnjene množic najmanj plačanih, najmanj gospodarsko, socialno in kulturno »preskrbljenih« množic nekdanjih kmetov in prebivalcev periferije razvite »metropole« severozahodnega dela Italije, marveč tudi večje množice še obstoječih kmetov, obrtnikov,

* *Kratice:* DC-KD = Democrazia Cristiana — Krščanska demokracija; KPI = Komunistična partija Italije; PSI = Partito socialista italiano (Socialistična stranka Italije); PSDI = Partito socialista democratico italiano (Italijanska socialno demokratska stranka); PRI = Partito repubblicano italiano (Italijanska republikanska stranka); PLI = Partito liberale italiano (Italijanska liberalna stranka); PR = Partito radicale (Radikalna stranka); PDUP = Partito di unità proletaria (Stranka proletarske enotnosti); DP = Democrazia proletaria (Proletarska demokracija); NSU = Nuova sinistra unita (Nova enotna leвица); MF-FG = Movimento Friuli (Furlansko gibanje); UV = Union Valdôtaine (Valdotenska unija); S. Sk. = Slovenska skupnost; SVP = Suedtiroler Volkspartei (Južnotirolska ljudska stranka); LpT = Lista per Trieste (Lista za Trst); DN = Destra nazionale (Narodna desnica); MSI = Movimento sociale italiano (Italijansko socialno gibanje = neofašisti).

malih in srednjih industrijcev, delovne sile, ki se je preživljala z delom »na črno«, vso razvejano intelektualno plast »jeznih mladeničev«, ki jih je utesnjevala provincialna miselnost vladajočih krogov, prepojena s tradicionalizmom starega liberalnega in klerikalnega kova, širše in socialno pisane kroge mladih ljudi, ki jih je dinamika lova za profitom in ustvarjanja mita o potrošništvu ter o zadovoljevanju naravnih in umetno povzročenih potreb pahnila v težko socialno, kulturno in idejno krizo zaradi pomanjkanja perspektive o jutrišnjem dnevu.

Vsestransko krizni položaj, v katerem se je znašla Italija kot najslabotnejši člen industrijsko razvitih držav, je veleval nekatere rešitve, ki jih povojni vladajoči krogi niso znali, mogli ali hoteli poiskati in uresničiti. Delovala je še vedno inertna iluzija, da gre za krizo rasti, ne pa za krizo usmeritve. Zato so vladajoči krogi skušali s klasičnimi odlaganji zakrpati rešitev odprtih vprašanj, ker so še vedno verjeli v spontano dinamiko preraščanja občasnih kriz v nova ravnotežja brez vidnejših pretresov.

Šlo je za nekakšno igrakkanje z ognjem, čeprav se je po eni strani pod pritiskom množičnih zahtev razširjala demokratična podlaga javne strukture, v katere so čedalje uspešneje prodirale zahteve in želje širokih ljudskih množic, medtem ko se je na drugi strani na gospodarskem in socialnem področju večala premoč transnacionalnega ter državnega in privatnega monopola.

Postopna razširitev politične aktivnosti množic tako na strankarskem kot na sindikalnem področju je bila čedalje bolj utesnjena v starih in novih okvirih gospodarskih in socialnih monopolističnih položajev, kar je začelo prihajati do izraza v enkratnih sintetičnih trenutkih parlamentarnih volitev, ki so postajale odraz neusmiljenega boja med dvema koncepcijama razvoja države: med razvojem v smislu utrjevanja sil, ki so se v okviru »tržnega mehanizma« izkazale kot »najbolj sposobne za življenje« z delnimi omilitvami »karitativnega« značaja, ter razvojem v smeri rešitve starih in novih vozlov ekonomskega in socialnega značaja na podlagi drugačne razvrstitve odločitev, ki naj se usmerijo k razrešitvi programirane gospodarske in socialne poleg politične demokracije.

Parlamentarni volilni izidi od 1963 dalje nam dokazujejo, da se je že leta 1968 nekaj spremenilo in da se je sila množic, ki so zahtevale ali si želele večjih sprememb, začela usmerjati h KPI, ker je na drugi strani PSI izgubila svoj del simpatij zaradi iluzij, ki jih je v določenem trenutku začela gojiti v nepretrgan razvoj k blaginji. Vendar je bil preskok najbolj aktivnih in osveščenih množic h KPI bolj negativnega kot pozitivnega značaja v tem smislu, da je bil bolj izraz odklanjanja obstoječega stanja kot pa jasne perspektive za bodočnost. Dejansko se je ta prvi, kar znaten preskok pojavi pred začetkom velikih množičnih gibanj, tj. v trenutku, ko je PSI zaradi svoje še vedno prisotne iluzije o začasnosti krize, ki jo je doživljala Italija na gospodarskem področju, ubrala pot združitve s socialdemokrati v prepričanju, da bo površna

blaginja kljub še nerešenim problemom in kljub začasni krizi osredotočila simpatijo množic okrog nove socialistično-socialdemokratske »delavske« stranke, ki je bila že nekaj let v sferi oblasti in bi lahko s povečano specifično težo bolje uravnovesila vladni blok, ki je bil še vedno v trdnih rokah krščanske demokracije. Zato je bil znatni preskok leta 1968 izraz že nastopajočega premika, vendar še vedno v »klasičnih« okvirih protesta in delno tudi razočaranja nad PSI.

Na zadnjih »rednih« parlamentarnih volitvah (1968) je KPI preskočila od 25,3 % na 26,9 % glasov. Krščanska demokracija je kljub očitno večjim simpatijam do komunistične opozicije narasla od 38,3 na 39,1 %, mala republikanska stranka je povečala svoje glasove od 1,4 na 2 %, liberalna stranka, ki je leta 1963 s svojo desno opozicijo proti levosredinski koaliciji dosegla svoj največji vzpon s 7 %, je leta 1968 padla na 5,8 %, desnica okrog novofašističnega gibanja pa je od 6,9 % padla na 5,8 %. Leta 1963 so socialisti in socialdemokrati prejeli 13,8 oz. 6,1 %, skupno torej 19,9 % glasov. Zaradi takšnega skupnega števila glasov je enotna lista socialistov in socialnih demokratov upala na še večji uspeh v smislu alternative KPI na delavskem področju in KD na ostalih področjih. Vendar je enotna lista prejela le 14,5 % glasov, tj. kar 5,4 % manj kot 5 let prej.

Volitve leta 1968 so pokazale, da je t. i. »reformistična« pot nevaljiva in se množice začenjajo polarizirati okrog dveh osnovnih političnih sil: KD in KPI, ker je prva predstavljala staro, do neke mere preizkušeno pot, druga pa ji je odločno nasprotovala in tako pridobivala množice, ki so si želele sprememb z razbitjem stare strukture, čeprav ni bila jasno nakazana oblika nove strukture na političnem, gospodarskem in socialnem področju.

Za temi volitvami so bele prve povojne predčasne parlamentarne volitve. Zaradi hudih socialnih in gospodarskih, zato pa tudi političnih spopadov v letih 1968/69, ko je na vseh straneh začelo vreti, se je italijanska parlamentarna demokracija znašla v praznini in ni mogla več izraziti stalne vlade, ki bi našla rešitev iz slepe ulice. Zato so bile leta 1972 razpisane predčasne volitve, ki so delno okrepile KPI (od 26,9 na 27,1 %), neznatno oslabile KD (od 39,1 na 38,7 %), še dalje znatno oslabile socialistično stranko (od 13,8 1963 na 9,6 %) in njenega nekdanjega partnerja iz leta 1968 socialne demokrate (od 6,1 leta 1963 na 5,1 %), medtem ko so okrepile fašistično desnico (od 5,8 leta 1968 na 8,7 %), kar je pomenilo, da se je povečala specifična teža skrajno desničarskih komponent.

Volitve 1972 so torej odkrile nekakšno stagnacijo dveh velikih strank, zmanjšanje vpliva socialistične in socialno demokratske »poti« in večji izbruh desničarstva, ki je prihajal do izraza zaradi povečane protiofenzive skrajno konservativnih krogov, ki so se prestrašili delavskih, sindikalnih, študentskih in mladinskih gibanj med 1968 in 1972. Zato je bil tedaj na dnevnem redu desničarski terorizem, ki je zagrešil največje

pokole. Iz rezultatov volitev je razvidno, da je bil položaj še vedno nejasen, čeprav se zdi verjetno, da so volilci do neke mere hoteli izraziti svoje nezadovoljstvo zaradi politike socialistične in socialnodemokratske poti zavezništva s krščansko demokracijo. Le-ta je kljub vsem zdržala pritisk levega in desnega valovanja in se je še nadalje izkazala kot pol, okrog katerega so se zbirale sile zmernega koservativizma, ki so se bale tako desnega kot levega »skoka v neznano«.

Kriza v Italiji pa se je tudi po prvih predčasnih volitvah poglobljala, ker je razvrstitev sil še vedno onemogočala kakršnokoli trdno večino. Vlade, ki so se druga za drugo vrstile po teh volitvah, niso mogle rešiti nobenega obstoječega vozla. K temu je treba dodati še krizo, ki je s finančnega in gospodarskega vidika zajela razviti svet, kar je Italiji povzročilo še dodatne težave.

Italijanske množice so se znašle pred dejstvom, da so morale »iskati« subjektivno (politično) silo, ki naj bi jih povedla k izboljšanju stanja: poleg desnega terorizma se je zaradi nezadovoljstva najbolj ob rob potisnjenih množic začel pojavljati t. i. rdeči terorizem, ki je mahal z gesli o revoluciji »takoj«. Vendar so nezadovoljne množice v svojem bistvu upale v konstruktivno vlogo KPI, ki je v letih po 1968 začela postopoma graditi svojo novo strategijo, s katero se je predstavljala kot konstruktivna opozicija. Vsekakor pa ne bi bilo pravilno trditi, da je bilo nezadovoljnim in od krize prizadetim množicam jasno, kakšno pot ubrati, čeprav je bilo očitno, da je pot krščanske demokracije v povojnem obdobju privedla do krize, in da bi bila verjetno pot nasilne revolucije, ki jo je KPI odklanjala z nakazano demokratično potjo v socializem, predstavljala le razpolovitev Italije, državljansko vojno in vmešavanje sil NATO, ki ne bi dopustile izpad Italije iz »zahodnega sveta«.

V tem začaranem krogu osnovne dileme o tem, kaj storiti, se je val nasprotovanja proti obstoječi politični, gospodarski in socialni stvarnosti izrazil v drugih splošnih deželni volitvah leta 1975, ko je res prišlo po nekaterih poprejšnjih znakih (referendum o razvezi zakona maja 1974, deželne volitve na Sardinji junija in na Tridentinsko — Južno Tirolskem novembra istega leta) do temeljitega pretresa v italijanski volilni sliki.

Ob drugih priložnostih deželne in upravne volitve niso preveč pomenile za določanje odnosov sil, ker so jih prepogostoma označevali krajevni elementi in jim s tem odvzemali širši politični odmev. Deželne (poleg pokrajinskih in občinskih) volitve 1975 pa so prihajale po večletnem vrenju in po nekaterih znakih, da se je odnos sil v Italiji nekoliko spremenil. Zato so njihovi rezultati močno odjeknili, ker se je izkazalo, da je »novo« prišlo na dan. KPI je prejela 33,4 % glasov, kar je pomenilo 5,5 % več kot na deželnih 1970 in 6,3 % več kot na parlamentarnih leta 1972. Druge levičarske skupine, ki so se osnovale na skrajni levici, so prejele 1,5 %, socialistična stranka se je povzpela na 12 %. Vsa levica (KPI, PSI in druge leve skupine) je prejela 46,9 % glasov, kar je pomenilo, da je le za 3,1 % »zgrešila« absolutno večino. KD je prejela le 35,2 % (leta

1970 37,8, leta 1972 38,7 %). Dejansko se je KPI tesno pribžala volilni sili KD. Liberalci so doživeli težek poraz, medtem ko so socialni demokrati in republikanci izboljšali svoj položaj v primerjavi s parlamentarnimi volitvami. Najtežji poraz je torej pretrpela KD, vzpon KPI pa je bil v takšnem obsegu nepričakovan in je močno odjeknil v italijanski in svetovni javnosti.

Šele tedaj se je začela resnejša analiza vzrokov nenadnega in presenetljivega vzpona KPI. Vsestranska italijanska kriza (tedaj se je začelo govoriti celo o »kulturni« in »idejni« krizi) in vrenje množic so začele gledati KPI in relativno tudi na PSI, ki se je tedaj delno rešila poprejšnjih iluzij o poti napredka prek levosredinske koalicije (KD, PSI, PSDI in PRI), kot na edine sile, ki lahko nakažejo nove razvojne poti. Po drugi strani pa je del množic, ki je do tedaj jemal Krščansko demokracijo kot edino stabilizacijsko silo, preusmeril svoje glasove h KPI in PSI iz protesta proti naraščajočemu terorizmu, proti pomanjkanju pozitivnih rešitev na vseh področjih družbenega življenja, proti staremu načinu vladanja. Nekateri so si rezultate tudi razlagali kot sad nove strategije KPI o »zgodovinskem kompromisu«, ki ga je sprožil sekretar KPI E. Berlinguer po znanih dogodkih v Čilu in s katerim so komunisti predložili Italiji »nov zgodovinski blok«, ki naj bi združil katoliške (demokristjanske), socialistične in komunistične množice za rešitev kriznih vozlov in za preusmeritev italijanske države k naprednejšim strukturam na vseh področjih. Po drugi strani so nekateri analitiki trdili, da je PSI dobila večjo volilno težo zaradi svoje preusmeritve k opoziciji.

Vsekakor je kompleks elementov povzročil »preobrat« v volilni geografiji. Preobrat pa je povzročil nekatere posledice, ki so prišle do izraza naslednje leto (1976) ob drugih predčasnih parlamentarnih volitvah, ki so bile razpisane zaradi nesposobnosti italijanske državne strukture, da bi našla kakršnokoli obliko učinkovitega vladanja. Posledice »preobrata« so bile predvsem: dejanska internacionalizacija »zadeve Italija«, ker se je zlasti v natovskih krogih pojavila bojazen še nadaljnega naraščanja komunističnih glasov in levičarske absolutne večine, preplah v višjih gospodarskih in socialnih krogih, znamenja politične panike v vrstah krščanske demokracije in drugih strank, ki so po vojni sodelovale v vladi. Poleg tega pa se je v levičarski javnosti pojavljala težnja, da se računa na še večji poraz krščanskih demokratov in na možnost temeljite preusmeritve Italije v levo. Očitno je bilo, da so bile deželne volitve 1975 le etapa v procesu, ki je predpostavljal novo razporeditev političnih sil. Zato ni čudno, da so bile ponovno razpisane parlamentarne volitve še pred iztekom petletnega mandata. Volilna kampanja je bila ostra in se je polarizirala okrog vprašanja, ali bo KPI postala stranka relativne večine. Krščanska demokracija je s podporo zunanjih in notranjih političnih dejavnikov, ki so se bali temeljitih političnih sprememb, mobilizirala vse svoje sile, da bi preprečila volilno katastrofo.

Rezultati so razblinili iluzijo o porazu krščanske demokracije in razočarali del Italije, ki je verjel, da bo levica dosegla absolutno večino in da bo KPI postala prva stranka v državi. V primerjavi s parlamentarnimi volitvami 1972 je KPI pridobila 7,3 % glasov (34,4 %), krščanska demokracija je ohranila svoje pozicije (38,7 % 1972 in 1976), socialisti so prav tako ohranili svojo moč (9,6 % na obeh volitvah), poraženi pa so bili socialni demokrati in liberalci, neofašisti so prav tako izgubili precejšnje število glasov, edinole republikanci so rahlo napredovali. Vendar pa se je ob KPI pojavila še nekakšna skrajna levica, ki je skupno z radikalci (novo stranko) prejela nekaj odstotkov glasov, kar je pomenilo, da so se pojavila znamenja delnega nezaupanja v klasično levico.

V primerjavi z rezultati deželnih volitev pa je bila slika drugačna. KPI je narasla le za odstotek, socialisti so zmanjšali svojo politično težo, krščanska demokracija je pridobila več odstotkov glasov, očitno na račun malih sredinskih strank in skrajne desnice. Levica je dosegla (če h glasovom KPI in PSI dodamo še glasove ostalih levičarskih skupin) skoraj 47 % glasov, kar je marsikoga razočaralo.

Ob izidih volitev se je veliko govorilo o tem, da se je politična in volilna geografija v Italiji preusmerila k dvostrankarskemu sistemu, saj sta obe najmočnejši stranki imeli skupaj 73,1 % glasov. Vendar odnosi sil niso dovoljevali prevlade KPI ali KD. V bistvu je parlamentarna demokracija z volitvami leta 1976 dosegla pat pozicijo, ki je lahko odpirala vrata še večji krizi in je povzročala nejasnost. Večje stranke (KD, KPI in PSI) so se s pomočjo manjših, »ustavnih« strank, torej z izključitvijo skrajne desnice in levice, odločile za veliko koalicio, ki jo je označila enobarvna vlada KD z vzdržanjem ostalih strank, pozneje s skupnim programom in nato s parlamentarno večino, iz katere pa so odpadli liberalci.

Vsi ti poskusi so izhajali iz vizije o »narodni solidarnosti« na podlagi čedalje večjega približevanja KPI k virom oblasti in reševanja najnujnejših vprašanj na gospodarskem, socialnem in političnem področju (v tem času se je skrajno levi terorizem še bolj razbohotil in dosegel svoj vrhunec z ugrabitvijo in umorom demokristjanskega voditelja A. Mora). Kljub nekaterim pozitivnim spremembam na gospodarskem in finančnem področju je bistvo krize v obdobju po volitvah 1976 ostalo isto. Množice, ki so si izbrale KPI kot osrednjo silo, s katero naj se naglo in temeljito izvršijo večje spremembe v italijanski družbi, so nestrpno pričakovale znamenja preusmeritve, čeprav je bilo očitno, da v kratkem ni mogoče rešiti vsega, kar se je nakopičilo v tridesetih letih po vojni. Zato se je položaj naglo začel spreminjati v korist konservativnih sil na škodo strategije in taktike levice, zlasti KPI. Zaradi ponovne politične krize v zimskem času 1978, ko je krščanska demokracija ponovno začela zaradi svojih interrazrednih interesov izigravati svoje lastne obveze, so morali že po treh letih razpisati nove parlamentarne volitve, ki naj bi jim sledile v presledku tedna dni tudi volitve v evropski parlament.

Znaki, ki so prihajali iz raznih delnih volitev, so dokazovali, da je KPI v kratkem času izgubila veliko vpliva in da se je večala specifična politična in delno tudi volilna teža zmernejših sil, na skrajni levisi pa malih grupacij, ki so vso svojo bitko objektivno usmerile k oslabitvi glavne stranke levice.

Rezultati volitev 1979 so bili naslednji:

Poslanska zbornica				Senat			
KD	14.007.594	glasov ali	38,3 %	KD	12.001.969	glasov ali	38,3 %
KPI	11.107.883	glasov ali	30,4 %	KPI	9.851.437	glasov ali	31,5 %
PSI	3.586.256	glasov ali	9,8 %	PSI	3.251.678	glasov ali	10,4 %
MSI	1.924.251	glasov ali	5,3 %	MSI	1.781.341	glasov ali	5,7 %
DN	228.340	glasov ali	0,6 %	DN	176.857	glasov ali	0,6 %
PSDI	1.403.873	glasov ali	3,8 %	PSDI	1.320.351	glasov ali	4,2 %
PRI	1.106.766	glasov ali	3,0 %	PRI	1.051.699	glasov ali	3,4 %
PLI	708.022	glasov ali	1,9 %	PLI	691.514	glasov ali	2,2 %
SVP	206.264	glasov ali	0,6 %	SVP	172.522	glasov ali	0,5 %
PDUP	501.431	glasov ali	1,4 %	NSU	44.082	glasov ali	0,1 %
PR	1.259.362	glasov ali	3,5 %	NSU-PR	366.082	glasov ali	1,2 %
NSU	293.443	glasov ali	0,8 %	PR	413.217	glasov ali	1,3 %
MF — S. sk.	35.306	glasov ali	0,1 %	MF — S. sk.	31.481	glasov ali	0,1 %
LpT	65.142	glasov ali	0,2 %	LpT	61.889	glasov ali	0,2 %
Drugi	133.184	glasov ali	0,4 %	Drugi	61.507	glasov ali	0,2 %

Na podlagi rezultatov so bili zbornični sedeži razdeljeni takole: KD 262 (—1), KPI 201 (—26), PSI 62 (+5), MSI 30 (—5), DN —, PSDI 20 (+5), PRI 16 (+2), PLI 9 (+4), SVP 4 (+1), PDUP 6 (+6), PR 18 (+14), NSU —, MF—S. sk. —, LpT 1 (+1), Drugi (UV) 1.

V senatu so bili sedeži razdeljeni na naslednji način: KD 138 (+3), KPI 109 (—7), PSI 32 (+3), MSI 13 (—2), DN —, PSDI 9 (+3), PRI 6 (—), PLI 2 (—), SVP 3 (+1), NSU —, PR 2 (+2), MF—S. sk. —, LpT —, UV 1 (—).

Rezultati so pokazali, da se je volilna slika že zopet spremenila. Tako imenovana oseka naprednega gibanja je prišla do izraza predvsem v zvezi s KPI, ki je v primerjavi s prejšnjimi volitvami izgubila 2,3 % glasov za senat in kar 4 % glasov za poslansko zbornico. PSI je pridobila 0,2 % glasov za senat in poslansko zbornico. Krščanska demokracija je v senatu izgubila 0,6 v poslanski zbornici pa 0,4 %. Med levimi formacijami so najbolj pridobile »nova levica«, PDUP in radikali. Na prejšnjih volitvah se je »proletarska demokracija«, ki je združevala PDUP in nekatere druge skupine, predstavila le v nekaterih deželah in je prejela 0,2 % glasov. Radikali se prav tako niso povsod predstavili in so prejeli 0,8 % glasov. Na zadnjih volitvah pa se PDUP ni predstavil za senat in je večina njenih glasov verjetno šla h KPI. Predstavili pa so se radikali, sami v nekaterih deželah, v drugih pa skupno z »novo levico«. Skupaj so prejeli 2,6 % glasov. Vsa levica (KPI, PSI, radikali in »nova levica«) je na senatnih vo-

litvah prejela 44,5 % glasov, na prejšnjih volitvah pa 45,2 %. Skupno je torej levica izgubila 0,7 % glasov.

Na volitvah za poslansko zbornico so radikali prejeli 3,4 %, PDUP 1,4 in »nova levica« 0,8 % glasov. Skupno je levica prejela 45,8 %, na prejšnjih volitvah pa 46,7 %. Na teh volitvah je torej levica izgubila 0,9 % glasov. Če bi upoštevali edino to dejstvo, bi lahko potegnili zaključek, da je levica ostala na istih pozicijah in da se položaj, tj. odnos sil, bistveno ni spremenil. Vendar se je ta odnos sil politično spremenil, ker je levica veliko bolj razklana, kot je bila leta 1976, ko je bilo pričakovati večji vzpon. Na zadnjih volitvah je potekala zelo ostra polemika med levičarskimi strankami in grupacijami in je marsikdaj kazalo, da so za nekatere grupacije levice (za radikale in za »novo levico«, delno pa tudi za socialiste) glavni nasprotniki komunisti, kar je prav gotovo politično oslabilo konstelacijo levičarskih sil in objektivno prispevalo k okrepitvi drugih, zmernejših skupin in strank.

Po volitvah leta 1976 se je že odkrito govorilo, da bo bipolarizem KPI-DC iz katerega se le delno rešuje PSI, privedel do likvidacije malih strank. Pokazalo se je, da so bile take analize nestvarne. Zadnje volitve so dokazale, da je del volilcev obnovil svoje zaupanje v male sredinske stranke, verjetno v upanju, da bodo bolj pogojevale krščansko demokracijo, da ne bi ponovno dosegla monopolni položaj in nadaljevala povojno politiko. Tako so socialni demokrati zaustavili svoj padec in malenkostno napredovali (+0,4%), republikanci so ostali na istem, liberalci pa so si zopet opomogli (+0,6%), medtem ko so jih že imeli za likvidirane. Bipolarizem je torej trajal samo eno sezono in se je ponovno pojavila politična razparceliranost, ki jo same večje stranke v Italiji imajo za jamstvo demokratičnega pluralizma in demokratične dialektike.

Pri vsem tem pa je zanimivo, da je skrajna desnica tudi na zadnjih volitvah izgubila precej glasov in s tem ostala osamljen pojav brez večje teže.

Značilno je analizirati razliko med glasovanjem za senat in poslansko zbornico. Znano je, da imajo za senat volilno pravico državljani iznad 25. leta starosti, za poslansko zbornico pa iznad 18. leta. Prvič v povojni zgodovini Italije je KPI prejela več glasov za senat (31,5 %) kot pa za poslansko zbornico (30,4 %). Na volitvah 1976 je za senat prejela 33,8 %, za poslansko zbornico pa 34,4 %. Sicer je treba upoštevati, da se letos PDUP ni predstavila in da je KPI prav gotovo prejela tudi velik del njenih glasov, vendar je jasno, da med mladimi volivci ni žela uspehov, ki jih je bila vajena na vseh povojnih volitvah. Dejansko je KD ohranila svojo veliko težo tudi med mladimi, ker ni razlike v odstotkih med njenimi glasovi glasovi za senat in poslansko zbornico. Leta 1976 je KPI prejela skoraj dva milijona več glasov za poslansko zbornico, medtem ko jih je 1979 prejela 1,250.000.

Tudi druge »klasične« stranke so se slabo odrezale med mladimi volivci. Tako je PSI prejela kar 0,6 % glasov manj za poslansko zbornico. Sredinske stranke (PSDI, PRI in PLI) niso prejele glasov mladih, da ne govorimo o neofašistih. Dejansko je sorazmerno velik odstotek mladih glasov šel za »novo levico«, PDPU in radikale, medtem ko je bil leta 1979 višji odstotek belih in neveljevnih glasovnic (čez 1,500.000). Tudi volivcev je bilo manj (nekaj čez 90% za senat in nekaj čez 100% za poslansko zbornico), kar pomeni, da se je povečalo število ljudi, ki jih volitve ne brigajo, kar resno zaskrbljuje politične sile.

V glavnem, če gledamo gole številke, je KPI izgubila največ: glasov, odstotkov in sedežev. Krščanska demokracija ni zabeležila uspeha, ki ga je pričakovala. V njenih vrstah se je v času volilne kampanije odkrito govorilo o velikem uspehu, ki naj bi dovolil sestavo vlade s pomočjo manjših zmernih strank. Leta 1976 je Krščanska demokracija skupno s socialnimi demokrati, republikanci in liberalci (centristične sile) prejela 46 % glasov, na zadnjih volitvah pa 47 %. Odnosi sil se tudi na tem področju niso premaknili. Zaradi bistvene enakovrednosti dveh »blokov« (levičarski in centristični, drugi je mnogo manj razvejan kot prvi) se politični položaj ni spremenil in je takoj postalo jasno, da je treba računati na določen kompromis, ki naj bi omogočil učinkovito vladanje.

Zanimivo je pregledati rezultate zadnjih volitev in jih primerjati s prejšnjimi v treh območjih, ki predstavljajo nekakšne tri Italije: sever, center in jug z otokoma.

Na severu (Aosta, Piemont, Lombardija, Ligurija, Veneto, Tridentinsko—Južna Tirolska, Furlanija—Julijska krajina, Emilija) je KPI leta 1979 prejela 30,5 glasov (prej 33,3%), PSI 10,1 (prej 10,5), KD 37,3 (38,9), PSDI 4,2 (3,8), PRI 3,3 (3,6), PDUP 1,5 (skupno z NSU 1,8), NSU 0,8 (s PDUP 1,8), PR 3,9 (1,3), PLI 2,6 (1,6) MSI 3,4 (z DN 3,7).

V centru (Toskana, Marche, Umbrija, Lacij): KPI 37,8 (prej 41,4), PSI 9,1 (8,8), DC 34 (34,2), PSDI 2,9 (2,8) PRI 3,1 (3,1) PDUP 1,2 (z NSU 1,3), NSU 0,8 (s PDUP 1,3), PR 3,6 (1,2), PLI 1,3 (0,7), MSI 5,6 (z DN 7).

Na jugu (Abruzzo, Molise, Kampanja, Puglia, Basilicata, Kalabrija, Sicilija, Sardinija): KPI 25,5 (31,4), PSI 9,9 (8,9), DC 42,9 (41,3), PSDI 3,9 (3,8), DC 34 (34,2), PSDI 2,9 (2,8) PRI 3,1 (3,1) PDUP 1,2 (z NSU 1,3), NSU 0,8 (s PDUP 1,3), PR 3,6 (1,2), PLI 1,3 (0,7), MSI 5,6 (z DN 7).

Iz teh rezultatov izhaja, da je KPI največ glasov izgubila na jugu, da je PSI prav tam najbolj pridobila in da je tudi KD žela večji odstotek glasov.

Na severu ima levica po zadnjih volitvah 46,8 % glasov (prej 46,9) in je torej izgubila malenkostno. KD s tremi zmernimi strankami ima 47,4 (prej 47,9), kar pomeni, da je center izgubil nekaj glasov in se mu je levica približala.

V centru Italije je dosegla levica 52,5 (prej 52,7) in je tudi na tem območju ohranila svoj položaj. KD s centrističnimi strankami je prejela 41,3 (prej 40,8), kar pomeni, da je utrdila svoj položaj, vendar je še vedno veliko manj močna kot levica.

Na jugu je levica nazadovala (1979 40,1%, 1976 42,3%), kar gre pripisati predvsem padcu glasov KPI (od 31,4 % na 25,5 %). Istočasno pa ostale komponente levice niso toliko napredovale, da bi popolnoma pokrile izgube KPI. KD s centrističnimi strankami je prejela 50,7 (prej 48,0), kar pomeni, da je centristična usmeritev ponovno dosegla in preseгла absolutno večino glasov in s tem utrdila svoj položaj.

Iz dosedanje analize volilnih rezultatov postaja jasno, da je levica na splošno doživela neuspeh, medtem ko po drugi strani v nasprotju s prejšnjimi znaki stagnirajo tudi centristične stranke (skupno vzete ne pa posamično), ki se zbirajo okrog krščanske demokracije. Iz tega sledi, da se od leta 1976 na podlagi golih številk bistveno ni nič spremenilo, čeprav je KPI izgubila nekaj pozicij in čeprav so njene izgube pokrile manjše skrajno levičarske skupine in le delno »zmernejši« del levice — socialisti. Upi krščanske demokracije, da bi sama ali s pomočjo ponovne utrditve svojih »klasičnih« zaveznikov (socialnih demokratov, republikancev in liberalcev) našla staro pot iz zagate, v kateri se Italija nahaja skoraj 10 let, so splavali po vodi. Položaj v Italiji je torej še vedno nejasen in se nadaljuje iskanje rešitev, ki pa jih ni mogoče najti, če se ne bo našel kakšen kompromis, ki bo zajel oba dejanska volilna bloka. Vsekakor pa ni izključeno, da se ne bo morala najti rešitev v ponovnem razpisu volitev, čeprav je težko reči, kakšna slika bi se pojavila ob novi parlamentarni krizi.

Vprašanje zase naj bi bile evropske volitve, ki so bile teden dni po parlamentarnih.

Rezultati evropskih volitev z dne 10. VI. 79 so bili naslednji (všteti so tudi glasovi izseljencev):

KPI	10,343.101	(29,6 %)	(— 0,8 v primerjavi s parlament.)
PSI	3,857.436	(11 %)	(+ 1,2 v primerjavi s parlament.)
KD	12,752.602	(36,5 %)	(— 1,7 v primerjavi s parlament.)
PSDI	1,511.320	(4,3 %)	(+ 0,5 v primerjavi s parlament.)
PRI	895.083	(2,6 %)	(— 0,4 v primerjavi s parlament.)
PDUP	404.794	(1,1 %)	(— 0,3 v primerjavi s parlament.)
DP (NSU)	250.414	(0,7 %)	(— 0,1 v primerjavi s parlament.)
PR	1,282.728	(3,7 %)	(+ 0,3 v primerjavi s parlament.)
PLI	1,269.560	(3,6 %)	(+ 1,7 v primerjavi s parlament.)
SVP	196.189	(0,6 %)	(isti odstotek glasov)
DN	141.350	(0,4 %)	(— 0,2 %)
MSI	1,907.452	(5,4 %)	(+ 0,1 %)
UV (tudi S. sk.)	165.257	(0,5 %)	(ni prave primerjave).

Italija je imela pravico, da dobi v evropskem parlamentu 81 sedežev, ki so bili takole razdeljeni:

KD 29, KPI 24, PSI 9, PSDI 4, MSI 4, PR 3, PLI 3, PRI 2, PDUP 1, DP (NSU) 1, SVP 1. Nobenega sedeža pa ni prejela Union Valdôtaine, ki je načelovala listi nekaterih manjšinskih skupin, med katerimi je bila tudi Slovenska skupnost. Južno tirolska ljudska stranka (SVP) pa je prejela sedež, ker se je povezala s krščansko demokracijo in si s tem zagotovila »prednostnega poslanca«, ki bi v nasprotnem primeru pripadal krščanski demokraciji.

Rezultati dokazujejo, da so se teden dni pozneje še dalje oslabile pozicije KPI, KD, PRI, PDUP, DP (NSU), medtem ko so se okrepile pozicije PSDI, radikalov, PLI (največji porast) in malenkostno tudi MSI. Težko je povleči nekaj ugotovitev, vendar se je del volilcev v pičlem tednu preusmeril in koncentriral svoje glasove, ki so zmanjkali najmočnejšima strankama, k radikalom, liberalcem in socialnim demokratom. Ali naj bi ta preusmeritev pomenila nadaljnjo slabitev nosilnih stebrov dveh »blokov« — levičarskega in zmernege — ter še večji premik k manjšim strankam, tj. na eni strani zmernejšim silam pri levici ali pri centru, na drugi strani pa radikalnejšim skupinam pri levici? Dejstvo je, da so klasične skrajne sile pri levici zmanjšale volilno težo, medtem ko se je povečala moč radikalne stranke, ki je operirala na političnem pozorišču z najbolj kričečimi gesli, s katerimi je verjetno pritegnila nekatere volivce zaradi pomanjkanja zaupanja v bolj klasične oblike politične razvrstitve.

V Furlaniji—Julijski krajini so rezultati v bistvu sledili vsedržavnemu okviru, razen v Trstu, kjer prihaja »motnja« v zvezi z listo za Trst.

Furlanija—Julijska krajina je za senat razdeljena na 7 volilnih okrožij: Trst 1, Trst 2, Gorica, Čedad, Tolmeč, Videm, Pordenon. V vseh sedmih volilnih okrožjih so bili rezultati naslednji:

KPI	184.553	23,86 ‰	(1976 25,64 ‰)
PSI	64.876	8,39 ‰	(1976 13,59 ‰)
KD	297.420	38,44 ‰	(1976 44,89 ‰)
PSDI	45.233	5,85 ‰	(skupno s PRI, PLI 7,42 ‰)
PRI	17.889	2,31 ‰	(skupno s PSDI, PLI 7,42 ‰)
PLI	11.095	1,43 ‰	(skupno s PSDI, PRI 7,42 ‰)
FG (s S. sk.)	31.479	4,07 ‰	(se ni predstavilo, S. sk. pa je prej prejela 9.023 ali 1,16 ‰)
PR	23.603	2,31 ‰	(1,42 ‰)
DN	3.342	0,43 ‰	(1976 skupno z MSI)
MSI	32.253	4,17 ‰	(1976 skupno z DN 5,88 ‰)
LpT	61.899	8,00 ‰	(1976 se ni predstavila)

Za poslansko zbornico je Furlanija—Julijska krajina razdeljena na dve volilni okrožji: Trst in Gorica, Videm, Pordenon in Belluno. V štirih pokrajinah (provincah) Furlanijske krajine so bili rezultati naslednji:

KPI	211.807	ali	23,7 ‰	(1976 26,7 ‰, na deželnih 1978 21,9 ‰)
PSI	67.876	ali	7,6 ‰	(1976 11,3 ‰, na deželnih 1978 9,6 ‰)
KD	330.747	ali	37,0 ‰	(1976 42,4 ‰, na deželnih 1978 40,1 ‰)
PSDI	52.618	ali	5,9 ‰	(1976 5,4 ‰, na deželnih 1978 5,0 ‰)
PRI	20.833	ali	2,3 ‰	(1976 3,5 ‰, na deželnih 1978 2,3 ‰)
PLI	12.163	ali	1,4 ‰	(1976 1,3 ‰, na deželnih 1978 1,3 ‰)
S. sk.	34.774	ali	3,9 ‰	(S. sk. 1976 0,9 ‰, na dež. 1,1 ‰;
FG				FG na dež. 4,6)
PR	38.415	ali	4,3 ‰	(1976 0,9 ‰)
NSU	5.924	ali	0,7 ‰	(1976 s PDUP 1,5 ‰, na dež. 1,3 ‰)
PDUP	10.254	ali	1,1 ‰	(1976 z NSU 1,5 ‰, na dež. 0,5 ‰)
DN	4.637	ali	0,5 ‰	(1976 z MSI, na dež. 1,0 ‰)
MSI	39.377	ali	4,4 ‰	(1976 z DN 5,7 ‰, na dež. 4,2 ‰)
LpT	65.143	ali	7,3 ‰	(na dež. 1978 6,6 ‰)

Senatni sedeži so bili razdeljeni:

KD 4 (Mario Toros, Bruno Giust, Giuseppe Tonutti, Claudio Beorchia),

KPI 2 (Gabrijela Gherbez, Silvano Bacicchi),

PSI 1 (Bruno Lepre).

V poslansko zbornico so bili izvoljeni:

V tržaškem volilnem okrožju: KPI 1 (Antonio Cuffaro), KD 1 (Giorgio Tombesi), LpT 1 (Aurelia Gruber Benco). V prejšnji mandatni dobi je KD imela v tržaškem volilnem okrožju 2 poslanca.

V volilnem okrožju Gorica, Videm, Pordenone, Belluno je KD prejela 6 mandatov (Santuz, Bressani, Fioret, Fusaro, Piccoli, Orsini, med katerimi ni nobenega iz Gorice), KPI 3 (Baracetti, Migliorini, Colomba in nobenega iz Gorice), PSI 1 (Fortuna). PSDI 1 (Scovtericchi). Pri tem je treba pripomniti, da je PSI izgubila poslansko mesto, ker ni bil izvoljen Castiglione.

Na listah KPI in PSI so kandidirali tudi nekateri slovenski kandidati: v tržaškem volilnem okrožju je na listi KPI kandidiral M. Budin, ki je prejel 3.786 preferenčnih glasov; na listi PSI je kandidiral A. Volčič, ki je prejel 578 preferenc. V volilnem okrožju Gorica, Videm, Pordenone, Belluno je na listi KPI kandidiral B. Spacal, ki je prejel 1.783 preferenc.

Na skupni listi Furlansko gibanje-Slovenska skupnost so slovenski kandidati v tržaškem volilnem okrožju prejeli naslednje število preferenčnih glasov: A. Terčon 920, A. Lokar 784, A. Tul 653. V širšem volilnem okrožju pa: M. Ferletič 1.357, A. Gradnik 930.

V drugem tržaškem volilnem okrožju je bila v senat izvoljena Slovenka Gabrijela Gherbez.

Na evropskih volitvah je dežela Furlanija — Julijska krajina spadala v drugo italijansko volilno okrožje skupno z Venetom, Tridentinsko — Južno Tirolsko in Emilijo — Romanijo. Na deželni ravni so bili rezultati naslednji:

KPI	191.365	22,33 ‰	(parl. 23,67 ‰)
PSI	92.177	10,76 ‰	(parl. 7,59 ‰)
KD	314.254	36,67 ‰	(parl. 36,98 ‰)
PSDI	54.331	6,34 ‰	(parl. 5,88 ‰)
PRI	16.172	1,89 ‰	(parl. 2,33 ‰)
PDUP	7.553	0,88 ‰	(parl. 1,15 ‰)
DP (NSU)	5.561	0,65 ‰	(parl. 0,66 ‰)
PR	52.454	6,12 ‰	(parl. 5,29 ‰)
PLI	62.642	7,31 ‰	(parl. 1,36 ‰)
SVP	3.606	0,42 ‰	(parl. —)
DN	3.450	0,40 ‰	(parl. 0,52 ‰)
MSI	36.225	4,23 ‰	(parl. 4,20 ‰)
UV (s S. sk.)	17.175	2,00 ‰	(ni primerjave)

V deželi ni bil neposredno izvoljen noben kandidat. Šele po določenih preverjanjih sta vstopila v evropski parlament župan Liste za Trst M. Cecovini, ki je kandidiral na listi liberalcev, ter drugi Tržačan M. Modiano, ki je kandidiral za listi KD. V deželnem merilu sta kandidirala tudi 2 Slovenca: P. Petricig na listi KPI (prejel je v deželi 10.568 preferenčnih glasov) in J. Pirjevec na listi PSI (prejel je prav tako v deželnem merilu 1284 preferenčnih glasov). Na skupni listi Union Valdôtaine, Slovenska skupnost z drugimi skupinami je D. Štoka prejel v deželnem merilu 3.224 preferenčnih glasov, Bratuž 472.

V *Videmski pokrajini* (provinci) so bili rezultati na deželnih, parlamentarnih in evropskih naslednji:

	dež. 1978	parl. 3. VI. 79	evr. 10. VI. 79
KPI	66.844 (19,12)	81.996 (21,65)	73.239 (20,18)
PSI	39.910 (11,41)	33.839 (8,93)	46.210 (12,74)
KD	156.796 (44,84)	159.865 (42,20)	151.680 (41,80)
PSDI	20.825 (5,96)	27.667 (7,31)	28.921 (7,97)
PRI	6.973 (1,99)	9.151 (2,42)	7.225 (1,99)
PDUP	6.498 (1,86)	4.882 (1,27)	3.651 (1,01)
NSU (DP)	4.850 (1,37)	2.440 (0,64)	2.587 (0,71)
PR	—	13.554 (3,58)	13.474 (3,71)
PLI	4.003 (1,15)	5.756 (1,52)	11.791 (3,25)
FG (S. sk.)	29.143 (8,33)	22.016 (5,81)	—
S. sk.	519 (0,15)	—	—
UV (S. sk.)	—	—	6.536 (1,80)
SVP	—	—	2.175 (0,60)
LpT	—	691 (0,18)	—
DN	1.726 (0,49)	1.981 (0,52)	1.527 (0,42)
MSI	11.649 (3,33)	15.028 (3,97)	13.845 (3,82)

V goriški pokrajini so bili rezultati naslednji:

	dež. 1978	parl. 1979	evrop. 1979
KPI	30.665 (29,88)	32.802 (30,67)	30.797 (29,63)
PSI	8.423 (8,21)	7.085 (6,62)	9.520 (9,16)
KD	40.431 (39,39)	39.365 (36,80)	36.809 (35,41)
PSDI	4.430 (4,32)	6.067 (5,67)	6.076 (5,84)
PRI	3.118 (3,04)	3.164 (2,96)	2.453 (2,36)
PDUP	3.354 (3,27)	1.207 (1,13)	784 (0,75)
NSU (DP)	1.104 (1,07)	845 (0,79)	623 (0,60)
PR	—	4.976 (4,65)	5.163 (4,97)
PLI	1.235 (1,20)	1.341 (1,34)	3.957 (3,81)
FG (S. sk.)	2.075 (2,02)	3.568 (3,34)	—
S. sk.	2.954 (2,88)	—	—
UV (S. sk.)	—	—	2.781 (2,68)
SVP	—	—	420 (0,40)
LpT	—	1.275 (1,19)	—
DN	565 (0,55)	494 (4,38)	358 (0,34)
MSI	4.278 (4,17)	4.690 (4,38)	4.205 (4,05)

V tržaški pokrajini so bili rezultati naslednji:

	dež. 1978	parl. 1979	evrop. 1979
KPI	46.601 (21,94)	49.901 (22,88)	45.962 (22,20)
PSI	10.084 (4,75)	8.338 (3,82)	11.735 (5,67)
KD	56.245 (26,49)	50.854 (23,31)	48.077 (23,22)
PSDI	4.684 (2,21)	5.127 (2,35)	6.401 (3,09)
PRI	5.509 (2,59)	3.800 (1,74)	2.956 (1,43)
PDUP	2.205 (1,04)	1.490 (0,68)	1.127 (0,54)
NSU (DP)	2.578 (1,21)	1.301 (0,60)	975 (0,47)
PR	—	13.572 (6,22)	27.950 (13,50)
PLI	3.140 (1,48)	2.193 (1,01)	41.543 (20,07)
FG (S. sk.)	695 (0,33)	4.583 (2,10)	—
S. sk.	5.885 (2,67)	—	—
UV (S. sk.)	—	—	6.658 (3,21)
SVP	—	—	572 (0,28)
LpT	54.681 (25,75)	62.704 (28,75)	—
DN	2.119 (1,00)	1.124 (0,52)	821 (0,40)
MSI	13.868 (6,53)	13.133 (6,02)	12.251 (5,92)

Iz rezultatov je razvidno, da je krščanska demokracija nazadovala v vseh treh pokrajinah, KPI je izboljšala svoje pozicije na parlamentarnih, PSI je precej nazadovala na parlamentarnih, medtem ko je napredovala na evropskih volitvah, PSDI je nasploh napredovala, isto se je zgodilo z liberalci in radikali. Neofašisti stalno nazadujejo, male levičarske skupine nimajo velikega vpliva, manjšinske formacije (Furlansko gibanje s Slovensko skupnostjo in Union Valdôtaine tudi s Slovensko skupnostjo) se ne uveljavljajo, ko nastopajo enotno. Največje uspehe so dosegli lista za Trst, liberalci in radikali, ko jim je lista za Trst posodila glasove na evropskih volitvah. Republikanci ostajajo na isti poziciji.

Iz volilnih analiz v treh pokrajinah, kjer živijo tudi Slovenci, se da razbrati, da je krščanska demokracija v zadnjih letih v določeni krizi,

da se je ustavilo naraščanje KPI in da ima PSI del volilcev, ki se pogosto selijo. Dejstvo, da je lista za Trst lahko »posodila« skoraj vse svoje glasove radikalom in liberalcem, opravičuje mnenje, da se je v Furlaniji-Juljski krajini začel proces preverjanja razmerja sil in da KD nima več skoraj absolutnega monopola nad političnim življenjem. Težko je reči, kako se bo ta proces končal, vendar je jasno, da je dolgoletna demokristjanska nadoblast povzročila veliko nezadovoljstvo, ki prihaja do izraza na volitvah v zadnjem času.

Volilni sistem je v Italiji takšen, da je skoraj nemogoče analizirati način, kako volijo Slovenci. Mogoče je le vzeti nekaj vzorcev, ki so pretežno ali najbolj teoretično slovenski, in na tej podlagi izveči nekaj zaključkov. Do sedaj so se nekateri ukvarjali z mislijo, da bi skušali indviduirati nekatere pretežno slovenske volilne sedeže v tržaški in goriški občini, jih analizirati in tako priti do določene slike. Vendar je takšna metoda zelo težavna, ker so v vseh volilnih sedežih prisotni tudi drugi elementi. Tudi metoda, ki se že nekaj časa uporablja s tem, da se skuša izveči volilna slika med Slovenci z analizo rezultatov štirih slovenskih občin na Tržaškem, treh na Goriškem in 10 v Benečiji, ni najboljša, ker se srečujemo predvsem na Tržaškem z izkrivljeno narodnostno sliko zaradi vsiljenih sprememb po drugi svetovni vojni. V tem članku temelji poskus na drugi metodi, čeprav jemlje v poštev vsega skupaj kakih 25.000 oddanih glasov in žal popolnoma izključuje največji del Slovencev, ki živijo v tržaški in goriški občini.

V 10 pretežno slovenskih občinah v Beneški Sloveniji (videmska provinca) so bili rezultati na parlamentarnih in evropskih volitvah naslednji (gre za občine Dreka, Grmek, Bardo, Podbonesec, Rezija, Sv. Lenart, Špeter, Sovodnje, Srednje, Tipana):

parl. % glasov	1979	evrop. 1979
KPI	13,40	12,96
PSI	6,77	9,42
KD	57,75	57,68
PSDI	9,93	10,68
PRI	1,11	0,96
PDUP	1,14	0,87
NSU (DP)	0,47	0,45
PR	2,63	2,60
PLI	0,56	0,97
FG — S. sk.	3,03	—
UV (S. sk., FG)	—	1,59
SVP	—	0,27
LpT	0,15	—
DN	0,35	0,25
MSI	2,69	2,57

V istih občinah je slika odstotkov glasov na parlamentarnih volitvah 1972, na deželnih 1973, na parlamentarnih 1976, na deželnih 1978, na parlamentarnih 1979 in na evropskih 1979 naslednja:

KPI (vedno po vrsti, kot so letnice zgoraj omenjene): 6,30; 6,04; 13,43; 11,81; 13,40; 12,96;
 PSI: 10,04 10,74; 9,60; 9,41; 6,77; 9,42;
 PSI: 10,04; 10,74; 9,60; 9,41; 6,77; 9,42;
 KD: 63,11; 64,32; 60,29; 61,74; 57,75; 57,68;
 PSDI: 14,42; 13,12; 10,63; 8,20; 9,93; 10,68;
 PRI: 0,59; 0,31; 1,15; 0,56; 1,11; 0,96;
 PDUP: dež. 78 1,22; parl. 79 1,14; evropske 79 0,87;
 NSU (DP): dež. 78 1,06; parlam. 79 0,48; evropske 79 0,45;
 PR: parlam. 79 2,63; evropske 79 2,60;
 PLI: 0,83; 0,79; 0,41; 0,53; 0,56; 0,97;
 FG-S. sk.: dež. 73 1,63; dež. 78 2,25;
 FG-S. sk.-UV: parl. 79 3,03; evropske 79 1,59;
 S. sk.: parl. 76 0,60; dež. 78 0,92;
 SVP: evropske 79 0,27;
 LpT: parl. 79 0,15;
 DN: dež. 78 0,23; parl. 79 0,35; evropske 79 0,25;
 MSI: 3,41; 2,52; 2,42; 1,97; 2,69; 2,57;

Navedene številke dokazujejo postopen porast glasov KPI, postopno nazadovanje KD, nazadovanje PSI, ki se je nekoliko popravila le ob evropskih volitvah, strm padec PSDI, ki je le na dveh zadnjih volitvah delno popravila svoj položaj in se povzpela v desetih občinah Beneške Slovenije na tretje mesto, čeprav je bila še 1972 na drugem mestu. Ostale stranke pa ne pomenijo veliko. Moč KD pa je še vedno zelo velika, kar pomeni, da njene pozicije še niso resno ogrožene.

V treh slovenskih občinah na Goriškem (Števerjan, Sovodnje in Dobrdo) so bili rezultati na zadnjih parlamentarnih in evropskih volitvah naslednji (gre za nekaj več kot 2600 volivcev):

	parlamentarne 79	evropske 79
KPI	43,83	44,70
PSI	6,74	8,57
KD	10,89	11,51
PSDI	2,70	1,94
PRI	1,95	1,25
PDUP	1,22	1,22
NSU (DP)	0,57	0,49
PR	1,41	1,67
PLI	0,47	0,97
FG—S. sk.—UV	25,03	25,53
SVP	—	0,34
LpT	0,25	—
DN	0,29	0,38
MSI	0,93	1,06

Rezultati v odstotkih glasov na parlamentarnih volitvah 1972, na deželnih 73, na upravnih 75, na parlamentarnih 76, na deželnih 78, na parlamentarnih in evropskih 79 so naslednji:

KPI 32,84; 36,28; 39,67; 45,00; 43,15; 43,83; 44,70;
 PSI 21,31; 14,84; 16,40; 13,02; 10,08; 6,74; 8,57;
 KD 33,28; 7,25; 5,84; 10,21; 8,87; 10,89; 11,51;
 PSDI 4,55; 3,63; 2,72; 2,20; 2,00; 2,70; 1,94;
 PRI 1,79; 2,04; 1,04; 1,10; 1,28; 1,95; 1,25;
 PDUP parl. 76 (z DP) 1,10; parl. 79 1,22; evropske 79 1,22;
 NSU(DP) parl. 76 1,10; dež. 78 0,75; parl. 79 0,57; evro. 0,49;
 PR: dež. 78 1,21; parl. 79 1,41; evr 79 1,67;
 PLI: 0,88; 0,41; 0,34; 0,15; 0,34; 0,47; 0,97;
 FG-S. sk.-UV: parl. 79 25,03 ; evr. 79 25, 53;
 FG dež. 73 0,24; dež. 78 0,45;
 S. sk dež. 73 33,71; upravne 75 32,83; parl. 76 26,24; dež. 78 30,69;
 DN dež. 78 0,41; parl. 79 0,29; evr. 79 0,38;
 MSI 1,51; 1,51; 1,15; 0,94; 0,75; 0,93; 1,06;

V navedenih treh občinah gre za skokovito naraščanje KPI in stalno upadanje PSI. Glede KD je treba omeniti, da se pozna, kadar se Slovenska skupnost ne predstavi ali se predstavlja samo simbolično. Tedaj pobere KD nekaj slovenskih glasov. Če dobro analiziramo rezultate volitev, bomo opazili rahlo nazadovanje Slovenske skupnosti tudi ob priložnostih, ko gre za njeno angažiranje (izvolitev zastopnikov v pokrajinski ali deželni svet).

V štirih pretežno slovenskih občinah na Tržaškem (Devin—Nabrežina, Zgonik, Repentabor in Dolina) so bili rezultati na parlamentarnih in evropskih volitvah naslednji (gre za nekoliko več kot 12.000 glasov):

	parlamentarne 79	evropske 79
KPI	39,43	38,56
PSI	6,83	9,50
KD	18,04	18,90
PSDI	3,06	3,30
PRI	1,60	1,11
PDUP	1,36	0,91
NSU	0,55	0,72
PR	4,00	6,67
PLI	0,82	6,55
FG—S. sk.—UV	10,40	10,12
LpT	10,53	—
DN	0,54	0,45
MSI	2,80	2,88

V istih občinah je slika odstotkov glasov na parlamentarnih 72, na deželnih 73, na upravnih 75, na parlamentarnih 76, na deželnih 78, na parlamentarnih in evropskih 79 naslednje:

KPI 45,11; 36,64; 39,80; 43,43; 35,53; 39,43; 38,56;
 PSI 8,25; 9,84; 10,84; 9,77; 7,73; 6,83; 9,50;
 KD 34,66; 22,41; 20,41; 22,49; 18,21; 18,04; 18,90;

PSDI 4,45; 3,53; 4,27; 2,68; 2,55; 3,06; 3,30;
 PRI 2,21; 2,20; 2,46; 2,40; 1,73; 1,60; 1,11;
 PDUP dež. 78 2,27; parl. 79 1,36; evr. 79 0,91;
 NSU(DP) parl. 76 0,91; dež. 78 0,99; parl. 79 0,55; evr. 79 0,72;
 PR parl. 79 4,00; evr. 79 6,67;
 PLI 2,46; 2,51; 0,87; 0,65; 0,82; 6,55;
 Fg-S. sk.-UV parl. 79 10,40; evr. 79 10,12;
 FG dež. 73 0,05; dež. 78 0,49;
 S. sk. dež. 73 20,94; upr. 75 17,91; parl. 76 13,27; dež. 78 17,52;
 LpT dež. 78 9,06; parl. 79 10,53;
 DN dež. 78 0,51; parl. 79 0,54; evr. 79 0,45;
 MSI 3,78; 3,74; 3,61; 3,58; 2,21; 2,80; 2,88;

Na parlamentarnih 72 in 76 je KPI očitno prejela večje število glasov, ker je šlo za izvolitev slovenskega poslanca. Opaža se kljub temu določeno stagniranje. PSI prav tako stagnira na ne preveč visoki ravni. Zelo zanimiva je tudi pot KD: ko je šlo za parlamentarne volitve, je očitno dobivala nekaj slovenskih glasov, medtem ko jo je lista za Trst precej oslabil, nikoli pa toliko kot v tržaški občini. Ostale stranke ne pomenijo mnogo. Edino lista za Trst ima v navedenih štirih občinah okrog 10 % glasov. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da je v teh občinah precej naselij z istrskimi begunci, med katerimi je imela do sedaj KD največ glasov. Tudi v teh občinah je lista za Trst na evropskih volitvah »posodila« svoje glasove liberalcem in radikalom.

Položaj, ki je nastal po tretjih predčasnih volitvah v Italiji, ni, kar zadeva število, bistveno spremenil volilne slike. Levica je zelo močna in je enakovredna silam, ki se na določen način vso povojno dobo zbirajo okrog krščanske demokracije. Skrajna desnica ne pomeni veliko in nima političnega vpliva. Vendar je politični pomen volitev drugačen, kot je bil 1976. Nosilna sila levice (KPI) je izgubila večje število glasov zaradi naraščanja nezadovoljstva v vrstah levičarskih volivcev, kar je prišlo do izraza v povečanju specifične teže »klasične« skrajne in »nove« radikalne levice. Povečala se je polemika v samih vrstah levice, kar povzroča politično slabost, ki objektivno povečuje težo krščanske demokracije, ki pa ni dosegla željenega uspeha, in njenih dovčerajsnjih in potencialnih centrističnih zaveznikov. Vendar centristični »blok« ni tako močen in strnjen, da bi lahko tvegala prevzem popolne odgovornosti, ker nima niti v parlamentu niti v državi toliko sil, da bi omalovaževal prisotnost levice.

V bistvu gre še vedno za pat opozicijo, ki bo težko privedla do stabilnosti. Stabilnost pa je predvsem odvisna od rešitve kriznih situacij na gospodarskem in socialnem področju: niti levica niti center ne moreta sama odpraviti vzroke italijanske krize in se zato realistično pojavljata dve rešitvi; na eni strani nadaljevanje koalicij »narodne solidarnosti«, ki pa ni razčistila položaja in je dejansko oslabil KPI, ali pa koalicija

centra s kakšno grupacijo leve (npr.: s socialisti), kar pa ni preveč mikavno, ker bi lahko privedlo do nadaljnje oslabitve leve.

Možne so tudi druge rešitve, ki ne bi bile parlamentarnega značaja, vendar si je težko zamisliti, da bi se kljub vedno prisotnemu terorizmu italijanska družba razkrojila, da bi bila možna avtoritarna rešitev. Vse bo odvisno od političnega procesa v sami krščanski demokraciji, ki je globoko deljena in noče priznati, da ne more več imeti monopola nad oblastjo, kar je privedlo Italijo v že deset let trajajočo krizo.

KPI se nahaja v določenem kriznem preverjanju, ker je v letih po 1976 najbolj občutila težo svojega čuta odgovornosti do položaja v državi, bila pa je »nagrajena« s padcem glasov, z naraščanjem protikapeijske polemike, z določeno krizo zavesti v njenih samih vrstah, kjer se pojavlja dilema: naprej po poti dosedanje perspektive socializma v smislu zgodovinskega kompromisa, kar lahko privede do nadaljnjega padca vpliva (vsaj za nekaj let), ali pa preusmeritev k opoziciji vsestranskega značaja, ne da bi zapadla v destruktivizem. To bo verjetno odgovor, ki ga bo morala KPI najti v bližnji prihodnosti.

Za PSI pa velja, da je še vedno jeziček na tehtnici in da je veliko tudi od nje odvisno, kako se bo usmerila italijanska politika. Že enkrat je šla po poti t. i. reformizma prav v času, ko se je nehal »gospodarski čudež«, in je težko plačala politiko leve sredine. Njena sedanja moč pa ni takšna, da bi lahko v koaliciji s krščansko demokracijo pogojevala nujne rešitve. Zato je v težavnem položaju, ker je verjetno tako opozicija kot vstop v vlado velika uganka za stranko, ki se sklicuje na delavski razred in je istočasno izbrala pot zahodne demokracije in nekakšne socialne demokracije novejših koncepcij, ki naj ne bi bila rezerva kapitalizma niti ne rezerva komunistov.

V Furlaniji-Juljski krajini so rezultati pokazali, da se moč krščanske demokracije postopoma krha, in to ne samo v Trstu, kjer je zrasla ob njeni strani nova politična sila (lista za Trst), ki je znala osredotočiti okrog sebe večji del množic centrističnega, delno levičarskega, predvsem pa krščansko demokratskega izvora. Tudi tam, kjer ni lokalističnih list, je KD izgubila nekaj glasov, kar pomeni, da se v Furlaniji-Juljski krajini nekaj spreminja in da se verjetno nakazuje postopno premikanje sil. KPI v Furlaniji-Juljski krajini ni imela nikoli moči, ki je zanjo značilna za povprečje v Italiji. Zato je leta 1976 napravila prav tako kot v Italiji večji skok naprej, vendar pa še vedno ni dosegla italijanskega povprečja. V Furlaniji-Juljski krajini so socialisti in socialni demokratje dejansko bili vso povojno dobo zelo blizu moči komunistov. V letih od 1963 dalje pa je KPI pridobila veliko glasov in se tako zasedrila kot druga močna stranka tudi v Furlaniji-Juljski krajini. Za razliko od Italije je leta 1979 izgubila toliko glasov kot v ostali Italiji, razen v Trstu, kjer jo je prav tako prizadela lokalna lista. Vsekakor pa je položaj v Furlaniji-Juljski krajini takšen, da si je prav zaradi zmanjšane moči KD težko zamisliti rešitev vprašanj (obnovo potresnih območij po letu 1976 in uresničenje

Osimskih sporazumov, ki direktno zadevajo deželo) brez kakršnegakoli sodelovanja KPI.

Tudi tržaški položaj, ki se je iz volilnega vidika temeljito spremenil že na deželnih in tržaških občinskih volitvah 1978, je sad določene krize, ki pa je zajela vso »klasično« strankarsko strukturo. Osimski sporazumi, ki so jih nekatere politične sile izkoristile kot množični detonator za preobrat v tržaški politični sliki, so po vsej verjetnosti našli nepripravljeno večino strank ustavnega loka, ki so mislile, da so bili dokončno odpravljeni razlogi konservativizma, lokalizma, nezadovoljstva, nacionalizma in revanšizma. Zato je tem bolj odjeknil poskus, da se del mesta mobilizira okrog nezadovoljstva zaradi stalnega propadanja Trsta. Gesla, ki so jih nekateri politični krogi izkoristili, so bili najrazličnejši, vendar pa zelo učinkoviti, ker je na del množic delovala iluzija, da je upor proti osimskim sporazumom na liniji revalorizacije nekdanje vloge Trsta v času, ko je služil avstroogorskemu cesarstvu in ko je finančna in gospodarska moč tržaške buržoazije omogočala določeno perspektivo nepretrganega razvoja. V tem okviru so gesla o avtonomiji Trsta, o potrošniški coni, o varovanju tržaškega Krasa (proti italijansko-jugoslovanski industrijski coni), o nevarnosti jugoslovanske »etnične polucije« dobila svoj pomen in odtegnila velik del volivcev zlasti krščanski demokraciji, ki so jo isti krogi po vojni jemali kot jamstvo za »italijanski« značaj in »razvoj« Trsta, vendar pa tudi drugim političnim silam.

Levičarske stranke niso ostale imune, morda zato, ker v njihovih vrstah ni bil dokončno opravljen obračun z latentnim tržaškim nacionalizmom in parazitskim kozmopolitizmom. Tako je Lista za Trst na parlamentarnih volitvah 1979 dobila svojega poslanca in za las ni dobila tudi senatorja. V evropski parlament pa je prek liberalcev, ki so v svoji nacional liberalni obliki prevladovali v Trstu za časa Avstrije in so se po prvi svetovni vojni večinoma vključili v strukture fašističnega režima, poslala svojega najvišjega predstavnika. Na ta način se je v tržaške razmere vrinila komponenta, ki je bila v Trstu dejansko vedno prisotna in se je po drugi svetovni vojni le zakrinkala v drugih strankah, zlasti v vodeči krščanski demokraciji. Ta komponenta je dejansko začela pogojevati ves položaj in vse klasične politične sile, ki jim ni vseeno, kako voditi politični boj zaradi nevarnosti, da bi Lista za Trst še dalje krepila svoje pozicije.

V tem okviru je torej jasno, da se je politični položaj v Trstu poslabšal, ker si je težko zamisliti, da bi se v kratkem moglo pričakovati izboljšanje na podlagi naprednejšega razvoja. Političnim silam v Trstu se postavlja vprašanje: ali v frontalni boj proti silam preteklosti ali pa njihovo nevtraliziranje prek določenih koncesij. Nekatere klasične politične sile so že stopile na pot koncesij, vendar jim to do sedaj ni pomagalo. Izhod iz sedanjega položaja je verjetno edinole v politiki, ki naj povrne Trstu določeno konstruktivno in perspektivnejšo gospodarsko in politično vlogo, v njegovem povezovanju in sodelovanju z naravnim zaledjem, v odkritem

in konstruktivnem soočanju s stvarnostjo, ki se je korak od njega uresničila, tj. z Jugoslavijo.

V zvezi s problemi slovenske narodnostne skupnosti v Furlaniji-Juljski krajini so volilni rezultati prinesli marsikatero novost. Po volitvah 1976, ko je narasla moč naprednih sil, je bilo skoroda jasno, da se bodo njeni problemi vendarle rešili, kar so velevali tudi Osimski sporazumi. Slabšanje položaja v Trstu in določena oseka v Italiji sta pa povzročila zastoj, ki je najbolj prišel do izraza v zvezi z nameravano odobritvijo zakona o globalni zaščiti. Protislovensko razpoloženje Liste za Trst, ki se je povečalo 1978 in 1979, ter ponovna oživitev istega razpoloženja v Beneški Sloveniji je povzročilo zastoj dela posebne komisije za slovenska vprašanja pri predsedstvu vlade in ponovno prodiranje nemogočih koncepcij, s katerimi so se nekatere ustavne sile skušale braniti pred nacionalističnimi izpadi. V glavnem je prišlo do delne kapitulacije nekaterih političnih sil in same države pred antislovenskim razpoloženjem, kar je povzročilo, da se hočejo zanikati pravice beneških Slovencev, tržaških in goriških mestnih Slovencev in tako spremeniti globalni zaščitni zakon v farso in diskriminacijo.

Rezultati parlamentarnih in evropskih volitev, ki so ponudile možnost, da se v samem rimskem parlamentu poveča specifična teža antislovenskega razpoloženja, in so omogočili, da je bil v evropski parlament izvoljen zastopnik antislovenske liste za Trst, medtem ko je bilo praktično onemogočeno, da bi bili tam zastopani tudi Slovenci, kot so zastopani južnotirolski Nemci, so torej objektivno prispevali k zastoju v procesu zaščite slovenske narodnostne skupnosti v Furlaniji-Juljski krajini. Novo nastali položaj bo verjetno tudi od Slovencev zahteval večje napore za dosego pravic, prav posebno pa nove napore, da bi prepričali ustavne sile, da so njihovi problemi neodložljivi in da bi bila vsakršna večletna ali dokončna kapitulacija pred nacionalističnimi silami na meji z Jugoslavijo škodljiva tudi za splošne demokratične pridobitve.

Uporabljeni viri za rezultate:

- Il Messaggero Veneto, 5., 6., 7., 12., 13. VI. 1979 (Udine).
- Il Gazzettino, 5., 6., 7., 12., 13. VI. 1979 (Venezia).
- Il Piccolo, 5., 6., 7., 12., 13. VI. 1979 (Trieste).
- Primorski dnevnik, 5., 6., 7., 12., 13., 14. VI. 1979 (Trst).
- L'Unità, 5., 6., 7., 12., 13., 14., 15. VI. 1979 (Milano).
- Rinascita, 8. VI. 1979 n. 22, a. 36 (Roma).
- Rinascita, 15. VI. 1979 n. 23, a. 36 (Roma).

BOGOMIL FERFILA

Vključevanje obrambne tematike v temeljne discipline politoloških, socioloških in komunikoloških znanosti

(K 3. sestanku medfakultetne komisije za vključevanje tem, pomembnih za splošni ljudski odpor, v učne programe fakultet za politične vede, sociologijo in komunikologijo, Beograd, 4. decembra 1979)

V Jugoslaviji si že vrsto let prizadevamo, da bi problematiko splošnega ljudskega odpora ustvarjalno vključevali in povezovali z vsemi disciplinami družbeno-humanističnih in naravoslovnih znanosti. Takšni procesi vsebinsko bogatijo in širijo predmetni in metodološki sklop tako vojaških kot »civilnih« znanosti; še posebej pa je pomembno to, da se interdisciplinarno prepletanje vključuje tudi v pedagoški proces.

Z novo zakonsko ureditvijo o služanju vojaškega roka v JLA (rekruti bodo namreč odšli na odsluženje vojaškega roka takoj, ko bo končan njihov usmerjeni srednješolski učno-vzgojni proces) — ko bodo študentje višjih in visokošolskih organizacij združenega dela že na začetku študija »oboroženi« z večjim fondom teoretskih in praktičnih vojaških znanj — bo postala potreba po poglobljenem, znanstvenem obravnavanju problematike splošne ljudske obram-

be in družbene samozaščite še očitnejša. Merilo za oceno uspešnosti podružbljanja splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite kot bistvenih funkcij naše samoupravne socialistične družbene skupnosti so lahko samo resnični uspehi, ki bodo doseženi na tem področju v najširših temeljnih naše družbe. Zato so krajevne skupnosti kot temeljne družbenoprostorske in temeljne organizacije združenega dela kot osnovne ekonomske celice naše družbe — osrednje področje tovrstne dejavnosti.

Univerza mora postati ob funkcionalnem povezovanju z združenim delom in ob opiranju na družbenoprostorske okvire s svojim socializacijskim instrumentarijem pomemben pobudnik in soustvarjalec procesov podružbljanja in teoretskega osmišljanja obrambnega področja. Zato postajata problematika splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite v sferi njene raziskovalne in pedagoške dejavnosti povsem naravna nujnost.

Delovne skupine fakultet so za vsako znanstveno disciplino oblikovale sklope interdisciplinarnih tez, ki naj bi jih vključevali v študijski proces, seveda za vsako disciplino oziroma predmet v njenem okviru posebej.

Za področje politoloških, socioloških in komunikoloških znanosti je bila izoblikovana medfakultetna komisija, katere naloga je usklajevanje, spodbujanje in usmerjanje znanstveno-raziskovalnega in pedagoškega dela na področju njihovih stališč in prepletanj z dimenzijo splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite.

Te znanosti so že doslej prispevale viden in pomemben delež k premikom na obravnavanem področju. Namen zadnjega srečanja je bil v tem, da opravi analizo uresničevanja sprejetih obveznosti glede vključevanja obrambne tematike v vrsto predmetov ter da oblikuje

program akcije za prihodnost, torej program, ki bo zagotovil nadaljnji napredek na že doslej prehojeni poti.

Pregled stanja na posameznih fakultetah

Na beograjski fakulteti niso v celoti uresničili obveznosti, za katere so se dogovorili — relevantne teme so dodali le nekaterim predmetom: Družbenopolitični sistem, Mednarodni odnosi in zunanja politika, Ustavno pravo, Teorija političnega sistema, Uvod v pravo in pravni sistem.

V okviru vsakoletnega metodološkega projekta fakultete so v letošnjem letu uspešno obdelali temo s področja SLO in družbene samozaščite.

Na sarajevski Fakulteti za politične vede so zahtevane elemente vključili samo v ekonomske predmete, nekaj v občo sociologijo (moral), v socialno-politično psihologijo in v sistem informiranja.

Na zagrebški fakulteti so v nekatere predmete vnesli nekatere elemente v obliki sumarnega aneksa, v same programe pa teh elementov niso vključili v zadostnem obsegu.

Na ljubljanski Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo so bili elementi, ki jih je bilo potrebno vključiti v predmete fakultete (in ki so navedeni v »Osnovah programskih in tematskih vsebin, ki so posebnega pomena za SLO), v celoti zajeti v učnih programih. Gre za naslednje predmete: Sociologija lokalnih skupnosti, Obča sociologija, Sociologija mladine, Samoupravljeni sistem SFRJ, Teorija in praksa samoupravljanja, Novejša zgodovina z zgodovino delavskega gibanja, Socialna in politična antropologija, Ekonomski sistem SFRJ, Obča komunikologija, Informacijski sistem SFRJ, Dežele v razvoju, Mednarodni odnosi z zunanjo politiko, Institucionalni in normativni vidiki mednarodnih odnosov, Družbenopolitične organizacije SFRJ, Zgodovina politične misli (skupaj 14 predmetov).

Prav tako je tematika SLO močno prisotna na podiplomski ravni (specia-

listični in magisterski študij), posebej pa tudi v vrsti doktorskih disertacij.

Delovna skupina predstavnikov teh fakultet je v navedenem dokumentu predlagala oblikovanje posebnega izbirnega predmeta: Sistem narodne obrambe v SFRJ. Samo na naši fakulteti je bila ta zahteva tudi izpolnjena — uvedli smo predmet Sociologija in politologija SLO; to ni le izbirni predmet za vse smeri, temveč tudi obvezni predmet za politološko študijsko usmeritev.

Na naši fakulteti je bil osnovan študij SLO, ki pomeni nenehno spodbujanje in aktiviranje dejavnosti na področju SLO in sicer v več smereh:

- s pritegovanjem in vključevanjem ljudi, ki delajo na področju SLO profesionalno, v najvišja samoupravna telesa fakultete oziroma h kreiranju politike in dela fakultete;

- vsi predmeti študija SLO so uvedeni kot izbirni predmeti na vseh drugih študijskih usmeritvah;

- naša knjižnica sistematično nabavlja literaturo s področja SLO in je že oblikovala bogat knjižni fond.

Posledica dejavnosti na področju usmeritve SLO in dela naše komisije je bila ta, da je bil vpeljan interdisciplinarni predmet — Komunikologija SLO.

Predstavnik Visoke vojne politične šole in Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo sta poudarila, da je potrebno izpolniti predvsem zahteve, ki jih vsebujejo »Osnove programskih in tematskih vsebin, ki so posebej pomembne za SLO«. Domneva, da SLO ni predmet proučevanja nosilcev vsakega predmeta, je napačna in škodljiva. Ni področja oziroma predmeta v komunikološki, sociološki in politološki disciplini, v katerega se ne bi mogla funkcionalno vključiti problematika SLO.

Delo v okviru komisije bo postalo še pomembnejše tudi zaradi služenja vojaškega roka pred začetkom študija. Predmet Predmet Temelji SLO in DS bo močno spremenjen (ali ukinjen), večji poudarek bo na vključevanju ustrezne problematike v vsak predmet posebej.

Izdelana je bibliografija ustrezne literature; smotno bi bilo, da bi vsak

nosilec predmeta za svoj učni program izbral tudi ustrezno literaturo s področja SLO.

Ekonomске fakultete bodo v kratkem izdale zbornik interdisciplinarnih razprav; tudi na našem področju bi bilo potreben dogovor o razdelitvi dela med fakultetami; vsaka naj bi obdelala tisti problemski sklop, ki ji najbolj ustreza.

Dolžnosti, ki jih je treba izpolniti v tekočem študijskem letu

Vsem nosilcem predmetov je treba dostaviti izbor literature s področja splošnega ljudskega odpora. S tem bi jim bilo olajšano vključevanje ustreznih študijskih virov v učne programe njihovih predmetov oziroma v izvajanje pedagoškega procesa.

Vsaka fakulteta je dolžna, da za neko določeno tematsko področje organizira strokovno srečanje (okroglo mizo), ki bi se ga udeležili predvsem predavatelji vseh predmetov, ki sodijo v okvir tematike strokovnega srečanja — in po možnosti na njem tudi aktivno sodelovali.

Namen strokovnih srečanj je ustvarjalno soočanje temeljnih disciplinarnih področij fakultet s problematiko splošnega ljudskega odpora in družbene samozашčite; tako bi se izoblikoval določen teoretični opus ki bi pomenil študijski pripomoček pri že uveljavljenem in načrtovanem vključevanju vsakega predmeta v obrambno tematiko.

Po končanih strokovnih posvetih bi prispevki udeležencev izšli v zborniku razprav, ki bi ga uporabljali tudi v pedagoškem procesu.

Na sestanku so izoblikovali okvirno razdelitev obveznosti in predloge za teoretske sklope, ki naj bi jih strokovna srečanja pretresala.

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo in Ljubljani naj bi organizirala strokovno posvetovanje na temo Komunikologija in splošni ljudski odpor.

Predlagane teme: organizacija informativno propagandne službe v vojni glede na sovražnika, zaveznike in domače

prebivalstvo; uporaba sredstev množičnega komuniciranja in specialnih tehničnih sredstev — izkušnje iz dosedanjih lokalnih vojn; vloga in značaj sredstev informiranja in komunikacij v boju proti »specialni vojni« v času miru in vojnemu stanju.

Fakulteta za politične vede v Zagrebu bo organizirala strokovno srečanje, ki bo obravnavalo prepletanje mednarodnih političnih odnosov in zunanje politike SFRJ z obrambnim področjem. Predlagane teme: neuvrščenost kot zunanjepolitična koncepcija SFRJ; splošni ljudski odpor in problem zavezništva; vloga sile v mednarodnih odnosih in koncept splošnega ljudskega odpora kot sredstva zagotavljanja varnosti države; SFRJ in vojnopolitični bloki v svetu ter njihova dejavnost v mednarodnih odnosih.

Fakulteta za politične vede v Beogradu bo proučila prepletanje obrambne problematike s področjem družbenopolitičnega sistema in z drugimi politološkimi predmeti.

Predlagane teme za prvi sklop: delovanje družbenopolitičnega sistema SFRJ v razmerah vojne; neposrednost in značaj kontinuitete SFRJ v vseh pogojih in tudi v času vojne; značilnosti uresničevanja družbenopolitičnega sistema v vojnih razmerah, zlasti na začasno zasedenem ozemlju; delovanje izvršilne, upravne in sodne oblasti v vojnih razmerah.

Predlagane teme za drugi sklop: podružbljanje obrambe v teoriji marksizma, v meščanski teoriji in v sodobni praksi; politika in vojna; odnos med vojaškimi in političnimi znanostmi; politično organiziranje in politično življenje v vojnih razmerah; dejavniki organiziranja politične zavesti v vojnih razmerah in v drugih izrednih okoliščinah; militarizem; politična vloga oboroženih sil v sodobnih razmerah — oborožene sile kot politični subjekt in politični dejavnik; politično življenje in politična dejavnost v sodobnih tujih armadah.

Fakulteta za politične vede v Sarajevu bo organizirala strokovno srečanje, ki bo pretreslo vključevanje splošnega

ljudskega odpora in družbene samozaščite v teoretični opus sociologije, psihologije in socialne antropologije.

Predlagane teme: morala v vojni — pojem, ivori in krepitev borbene morale ter vpliv posameznih dejavnikov nanjo; cilj in metode proučevanja moralno-političnega stanja v vojni; ukrepi za krepitev moralno-političnega stanja v oboroženih enotah in priprebivalstvu v razmerah vojne; reakcije, obnašanje ljudi v izrednih razmerah — lakota, žeja, psihične obremenitve, bivanje v zakloniščih itn.; pogum, strah in panika v vojni, metode in sredstva za zmanjševanje strahu; vojaške organizacije in vojaške profesionalne družbene skupine; sociološke, antropološke in psihološke značilnosti vojaške organizacije v razmerah miru; sociološki vidik odnosa človek — vojna tehnika.

Naslednji sestanek medfakultetne komisije, na katerem bo opravila oceno in analizo zgoraj naštetih strokovnih srečanj, bo na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani.

BOJKO BUČAR

Dejavnost haške akademije za mednarodno pravo

Skoraj v samem osrčju Den Haaga, upravnega središča Nizozemske, je posestvo, na katerem stojita palača miru, sedež nekdanjega stalnega sodišča mednarodne pravde in pred nekaj leti zgrajena stavba, v kateri so novi prostori mednarodnega sodišča pravde, poveljitvenega pravosodnega organa OZN, ustanovljenega z ustanovno listino. V neposredni povezavi z njima pa je tudi starinsko poslopje haške akademije za mednarodno pravo, ki je bila ustanovljena leta 1923 iz sredstev Carnegievega

sklada in ki se še danes vzdržuje iz sredstev najrazličnejših skladov ter dotacij posameznih vlad.

Pod vodstvom upravnega sveta in skrbniškega odbora, ki sta sestavljena iz mednarodno priznanih strokovnjakov pravnih ved, visokih uslužbencev mednarodnih organizacij in drugih izvedencev s področja mednarodnih odnosov, prireja akademija vsako leto poletna tečaja s področja mednarodnega javnega in zasebnega prava. Na tečaju predavajo ugledni specialisti iz vseh koncev sveta in njihova simultano prevajana predavanja v angleščino in francoščino so kasneje objavljena in veljajo za neprecenljiv vir o praktično vseh vprašanih mednarodnega prava. Doslej je izšlo že nad 150 zvezkov zbranih predavanj, ki so bolj znana pod imenom *Recueil des cours* ali *Collected Courses* (Sijthoff & Noordhoff Int. Pub.). V nasprotju z npr. solunsko poletno šolo, ki svoja predavanja posveča vsakič le določenemu tematsko zaokroženemu sklopu vprašanj, pokriva haška akademija vsako leto kar najširšo paletu aktualnih, teoretičnih in drugih problemov s področja mednarodnega prava.

Natančno kot švicarska ura na zvoniku palače miru je tudi letos potekalo že petdeseto zasedanje te ustanove, ki izročilno posveča prve tri tedne julija pozornost mednarodnemu zasebnemu pravu in naslednje tri tedne mednarodnemu javnemu pravu. Tokrat je v prvem delu obči tečaj vodil E. Vitta (Torino), ostala predavanja pa so bila: M. Giardina (Rim) — Izvrševanje mednarodnih sodb in odločb v notranjih pravnih sistemih, S. Braekhus (Nordijski inštitut za pomorsko pravo) — Najnovejši razvoj problemov izbire pravnih norm v mednarodnem ladijskem prevozu, P. Gannagé (Beirut) — Koeksistenca verskih in laičnih pravnih sistemov v mednarodnem bivanju, W. Warkallo (Varšava) — Pogodbena odgovornost in »višja sila« v mednarodnem zasebnem pravu, G. Parra (Caracas) — Najnovejši razvoj konvencij o koliziji pravnih norm v Latinski Ameriki, I. Seidl-Hohenveldern (Köln) — Vodila mednarodnega gospodarskega prava in S. Löwenfeld (NYU) — Odnos

mednarodnega zasebnega in javnega prava.

Obči tečaj o mednarodnem javnem pravu je letos pripadel generalnemu sekretarju haške akademije, članu Inštituta za mednarodno pravo, profesorju univerze v Nici, R.-J. Dupuyju, ostala predavanja pa so si sledila takole: D. Pharand (Ottawa) — Pravni položaj arktične regije, V. Starace (Bari) — Odgovornost izvirajoča iz kršitve obligacij do mednarodne skupnosti, C. C. Ferguson (Harvard) — Novi mednarodni ekonomski red in mednarodne človekove pravice: model novega svetovnega reda? — Beat De Fischer (Malta) — Suvereni vojaški red sv. Ivana Malteškega, I. Brownlie (London) — Nekateri vidiki pravnega položaja naravnih bogastev v mednarodnem pravu in J. A. De Yturiaga (Madrid) — Regionalne konvencije o zaščiti pomorskega okolja. Poseben poudarek pa je letos bil na ženevskima protokoloma 1977 in humanitarnem pravu. O tem so predavali: S. E. Nahlik (Krakov) — Kategorije vojnih ujetnikov, G. Abi-Saab (Ženeva) — Narodnoosvobodilne vojne in ženevska protokola o humanitarnem pravu, G. I. A. D. Draper (Sussex) — Izvrševanje in uveljavljanje ženevskih konvencij 1949 in njim dodana protokola ter D. Schindler (Zurich) Različni tipi konfliktov po ženevskima protokoloma in konvencijah.

Poleg vsakodnevnih dopoldanskih predavanj potekajo v popoldnevih vaje iz posameznih predavanj ter posebni seminarji za univerzitetne delavce in kandidate za diplomu haške akademije, ki pa jih lahko obiskujejo tudi posamezni diplomanti. Za pripustitev v vrste slušateljev mora posameznik poleg vpisnine zadostiti pogoju, da je najmanj tri leta absolvirал na kakšni pravni šoli ali pa mora na ustrezen način dokazati svoje znanje iz mednarodnih odnosov. Polovica slušateljev so zato navadno študenti, druga polovica pa je sestavljena iz pedagoških delavcev, sodnikov, pravnikov ipd. V letu 1978, npr., je akademijo obiskalo 360 slušateljev iz 73 držav, letos pa je le tečaj mednarodnega javnega prava obiskalo 250 slušateljev iz 74 držav.

Vse delo poteka dvojezično (simultani prevodi v angleščino in francoščino), čeprav za veliko večino slušateljev znanje najmanj dveh tujih jezikov ni nobena posebna težava. Za pripustitev k opravljanju diplome pa mora kandidat izpolnjevati posebne pogoje, ki kažejo na višjo in poglobljeno stopnjo znanja iz mednarodnega prava. Ustmeni in pismeni izpit za pridobitev diplome obsega mednarodno zasebno in javno pravo s poudarkom na delu, ki ga je kandidat absolvirал na poletnem tečaju. O težavnosti izpita nam govori podatek, da v poslednjih štirih letih ni opravil diplome nihče, doslej pa je od leta 1950—79 opravilo diplomu le 166 kandidatov, od tega 16 s pripombo *cum laude*. Do zdaj ima diplomu le en Jugoslovčan (Z. Matić), vendar se na tem mestu ne bi spuščali v analizo tako značilnega podatka, na katerega nedvomno vpliva množica dejavnikov.

Vsako leto podeljuje akademija tudi nekaj štipendij za slušatelje iz vsega sveta, nekaj malo nižjih štipendij pa je na voljo od nizozemske vlade oz. ZAMTES pri nas. Slednja znaša 925 Hfl (1 Hfl = 9,5 din), od katere je treba za vpisnino odšteti za posamezen tečaj 50 Hfl oz. za oba skupaj 75 Hfl.

Prav tako nudi akademija posebno ugodne dvomesečne štipendije vključno s kritimi potnimi stroški za kandidate za doktorsko disertacijo, ki lahko del svoje študije napišejo v knjižnici akademije. V tem grmu tudi tiči praktično edina zamera akademiji (poleg relativnih občasnih težav z nastanitvijo, za katero pri zasebnikih poskrbi akademija, in celo za naše razmere skromne kantine), saj se prostorsko omejena čitalnica zapira, tako kot skoraj vse čitalnice v Evropi, še preden utegneš priti do nje.

Leta 1957 je akademija ustanovila center za proučevanje in raziskovanje mednarodnega prava in mednarodnih odnosov, kamor se vsako leto lahko vključi 24 kandidatov, ki so jim po potrebi zagotovljena finančna sredstva. Poleg svojega rednega dela v poletnih mesecih na Nizozemskem pa vključuje akademija v svoje dejavnosti tudi tako imenovani zunanji program. V letu 1969 je

pričela ustanova pošiljati skupine profesorjev za 3 tedne na druge kontinente, predvsem v nerazviti svet. Predavanja so namenjena mladim predavateljem mednarodnega prava in uslužbencem zunanjih ministrstev ter obravnavajo regionalne in aktualne probleme mednarodnega prava. Ta zasedanja so bila doslej v Rabatu, Bogoti, Mexicu, Teheranu, Singapuru, Buenos Airesu, Yaoundéju, Bangkoku, Caracasu, Nairobiju in Tokiju.

Na koncu naj še omenimo, da skrbi za prijetno ozračje in gostoljubje združenje AAA, ki na nacionalni ravni skrbi za povezavo nekdanjih slušateljev akademije. Akademija je že letos izdelala program za naslednje leto in tako je predvideno, da bo tečaj mednarodnega zasebnega prava potekal od 7. do 28. julija 1980; na njem bo obči tečaj vodil Prof. Dr. Dr. h. c. G. Beitzke, ostale teme pa bodo: P. Crépeau (McGill) — Civilnopravna odgovornost v mednarodnem zasebnem primerjalnem pravu, prof. Jodlowski — Konvencije o pravosodnem sodelovanju med socialističnimi in zahodnimi državami, dr. Lalive — Pogodbe med državami ali državnimi podjetji in zasebniki (Najnovejši razvoj), prof. Magalhães Collaço (Lizbona) — Multinacionalna podjetja v mednarodnem zaseb-

nem pravu, A. von Mehren (Harvard) — Priznanje tujih sodb: pogoj sodne pristojnosti, prof. North (Oxford) — Razvoj pravil mednarodnega zasebnega prava na področju družinskega prava in prof. Schultz (Rotterdam) — Kupoprodaja v mednarodnem zasebnem pravu.

Tečaj mednarodnega javnega prava pa bo predvidoma potekal od 31. julija do 15. avgusta 1980; na njem bo obči tečaj vodil sedanjí predsedujoči mednarodnega sodišča M. Lachs, druge teme pa bodo razdeljene: J. Castañeda (Mexico) — Različne koncepcije ekskluzivne ekonomske zone v novem pomorskem pravu, Th. Meron (Carnegie) — Zaščita pravic in nepristranosti mednarodnega uradništva, Morozov (Moskva) — Problemi prava mednarodnih organizacij, I. Sinclair — Pravo imunitete suverenosti (novejši razvoj), G. Tenekides (Atene) — Podvzeti ukrepi ZN proti rasni diskriminaciji in H. Thierry (Pariz) — Resolucije mednarodnih organov v pravoznanstvu Mednarodnega sodišča. V tem letu bo poseben poudarek na pravu vseмирja, o čemer bodo predavali: Goedhuis (London) — Problemi meja zračnega in vsemirskega prostora, prof. Marcoff (Freiburg) — Viri mednarodnega vsemirskega prava in prof. Matte (McGill) — Telekomunikacijski sateliti.

Aleksander T. Hristov, Uprava u delegatskom sistemu, izšlo v zbirki Ideje, V. kolo, uredniški odbor J. Đorđević, S. Grozdanić, V. Stanovićić, izdala Radnička štampa (glavni in odgovorni urednik Čedo Maleš), Beograd 1979, strani 219.

A. Hristov, profesor skopske Univerze, je knjigo razdelil v osem poglavij. Za izhodišče svojih razmišljanj jemlje avtor v uvodu h knjigi Zakon o temeljnih sistema državne uprave in o zveznem izvršnem svetu ter zveznih organih uprave iz leta 1978. Uresničevanje omenjenega zakona je za Hristova izjemnega pomena, saj posega v bistvena vprašanja političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

Avtorja posebej priteguje vprašanje prilagajanja upravnih funkcij potrebam delegatskega sistema. Delegatski sistem vnaša bistvene spremembe v način urejevanja družbenih odnosov. Odločitve, ki so imele državno naravo, se vse bolj umikajo samoupravnemu reguliranju na temelju družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov. Hristov poudarja osrednjo vlogo skupščin družbenopolitičnih skupnosti pri uresničevanju ustavnosti in zakonitosti v odnosu do združenega dela. Vloga upravnih organov pri uresničevanju takšne dejavnosti skupščin pa je ravno v upravnem nadzoru. Nujna je odprtost organov uprave napram celotni samoupravni strukturi. Organi ščitijo samoupravljanje in so v njegovi funkciji.

Velik del piščevih razmišljanj je usmerjen tudi v normativno dejavnost uprave in v družbenopolitične predpostavke uresničevanja nove vloge uprave. Hristov meni, da vsi doslej poznani modeli političnih sistemov ne poznajo uprave, ki bi sama sebe omejevala pri izvrševanju oblasti in ki bi svojo avtoriteto in obseg svojih pooblastil pogojevala z razvojem samoupravljanja ter s krepit-

vijo samoupravnega položaja delovnega človeka in njegovih asociacij. Med pomembne predpostavke uresničevanja uprave v samoupravni družbi šteje proces demokratizacije politične oblasti in v zvezi s tem odpravo monopola pri odločanju, udeležbo delovnih ljudi v odločanju, ustvarjalno aktiviranje javnega mnenja, razvoj družbenopolitičnih skupnosti. Nova vloga uprave se ne uveljavlja samodejno, samo na temelju zakonskih predpisov, temveč je potrebna iejna in družbenopolitična aktivnost.

Misli Hristova v knjigi Uprava v delegatskem sistemu se osredotočajo še ob vprašanjih o upravi kot strokovni službi, o sistemu nadzora nad upravo, o organizacijskih načelih uprave, o odgovornosti organov uprave, o medsebojnih delovnih odnosih v upravnih organih in še o sredstvih za delo organov uprave. Knjigi je dodan pregleden register pojmov.

Antonio Gramsci, O državi (izbor besedil, predgovor in prevod oskrbel Ivo Petranović), prav tako kot knjiga A. Hristova izšlo v zbirki Ideje, V. kolo, strani 232.

Izbor besedil za to Gramscijevo knjigo je Petranović napravil iz Gramscijevega dela Beleške o Machiaveliju, o politiki in moderni državi, iz Novega reda ter še iz dela Preteklost in sedanjost. Prav ta Gramscijeva dela vsebujejo vrsto misli o državi, hegemoniji, zgodovinskem bloku in politiki. Petranović v uvodu h knjigi ugotavlja, da Gramscijeve misli ne moremo razumeti ločeno od velikega idejnega in političnega gibanja, ki je kritiziralo kapitalistično družbo in vodilo boj za preseganje meščanske družbe. Gramsci se je ustvarjalno naslajal na bogato marksistično izročilo in na izkušnje Oktobra, je pa seveda tudi izrazito politično deloval, da bi širil

revolucionarno dediščino v razmerah, ki so bile različne od Rusije in ki so zahtevale (in v Gramsciju nedvomno tudi našle) kritičnega duha in velike sposobnosti razčlenjevanja danega položaja.

V knjigi imamo dodan seznam Gramscijevih del, ki so izšla v italijanščini ter tudi njegova dela, ki so izšla v Zagrebu in Beogradu. Gramscijeva dela, ki so izšla v slovenskem jeziku v priloženem seznamu niso upoštevana. Med pomembnimi prispevki, ki so v tej knjigi pod skupnim naslovom O državi, utegnejo pozornost bralca pritegniti še zlasti razmišljanja o delavski demokraciji, o tovarniških svetih, o politiki in politični ideologiji, o strasti in politiki. Za Gramscija je bilo porajanje tovarniških svetov zgodovinski dogodek, ki je pomenil začetek nove dobe človeštva.

Gramscijev nedogmatski duh se je na visoki teoretični ravni gibal tudi pri analizi takšnih vprašanj, ki jih tudi zanjema Petranovičev izbor, kot so politične stranke, vprašanje odnosa političnih sil, hegemonija, birokracija, pravo, morala in politika. Pojem hegemonije razlaga Gramsci kot drug izraz za svojo zamisel države. V luči koncepcije o hegemoniji Gramsci kaže tudi na svojskost družbenih struktur v zahodni Evropi. V bistvu opozarja, da je izkušnja Oktobra neponovljiva v zahodnem svetu zaradi razlik v družbenih strukturah. Zanimiva in poučna hkrati so tudi Gramscijeva stališča o birokraciji. Birokracija je za velikega italijanskega marksističnega teoretika tista konservativna sila, ki kot največja nevarnost preti partiji, saj rast birokracije kaže na idejni neuspeh partije in na trganje vezi s temeljem, iz katerega delavska partija izhaja.

Branje Gramscijevih misli veliko pove tudi sodobnemu jugoslovanskemu bralcu, ki se v razmerah samoupravnih demokracije srečuje z omejevanjem birokratizma, tehnokratizma in vsakršnih drugih monopolov.

Peter Klinar, Poglavlja iz razredne in slojevske strukture družbe, izdala fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani, zalo-

žila založba Dopsna delavska univerza Univerzum v Ljubljani, Ljubljana 1979, strani 283.

Svoje delo je avtor, ki je profesor obče sociologije na ljubljanski FSPN, razdelil v šest delov, od katerih obravnava prvi družbeno neenakost, drugi družbene razrede, tretji družbeno slojevitost, četrti razredno strukturo v socialističnih družbah, peti družbeno gibljivost (mobilnost) in zadnji etnične skupine.

V prvem delu (družbena neenakost) se pisec zaustavlja ob meščanskih in marksističnih pogledih na družbene neenakosti ter razčlenjuje pojave družbene neenakosti v sodobnih kapitalističnih in socialističnih družbah. Poseben prostor odmerja problemom družbene neenakosti v jugoslovanski družbi. V zvezi s tem med drugim tudi izpostavlja ugotovitev, da se pojavi družbene neenakosti z omenjenimi možnostmi vertikalne družbene mobilnosti navzgor poudarjeno kažejo na ravni srednjega in visokega šolstva. Na to opozarja neustrezna socialna struktura učencev srednjih in študentov visokih šol.

V poglavju o družbenih razredih je Klinarjevo izhodišče za razpravo nastanek in opredelitev osnovnih družbenih razredov. Pomudi se tudi pri sodobnem kapitalističnem razredu, kjer ugotavlja, da meščanski razred ni homogen in da je razslojen na številne socialne sloje. Pod sociološko povečevalno steklo postavlja sloj birokracije in tehnokracije. Razkriva ne samo njune medsebojne specifičnosti v družbenem prostoru, temveč kaže tudi na znake njune medsebojne povezanosti.

V tretjem poglavju priteguje avtorja problematika družbene slojevitosti. Razredna struktura družbe je zapletena in ob obeh osnovnih družbenih razredih nastajajo še drugi razredni pojavi. Družbeni sloj označuje pisec kot množico ljudi z enakim ali podobnim družbenim statusom. Klinarjevi sociološki optiki se niso izmahnili tudi dejavniki družbenega položaja, kamor šteje poklic, izobrazbo in kvalifikacijo, dohodek, premoženje in družbeno moč. Poglavlje o družbeni slojevitosti sklepajo avtorjeva razpredanja

o problemih slojevitosti v sodobnih kapitalističnih in socialističnih družbah.

Mogoče je razumeti, da v kapitalistični družbi, kjer prevladuje profit, dajejo izreden pomen dohodku in premoženju. Zasebno-lastniški odnosi, pojavi porabništva in ekonomske neenakosti, materialni statusni simboli pojasnjujejo pomen ekonomskega položaja v sodobnem kapitalizmu. Kar se tiče sodobnih socialističnih družb, naš pisec ugotavlja, da doživljajo dinamično spreminjanje razredne in slojevske strukture. Socialistične družbe teže k stvarni, ekonomski demokraciji, k oblasti delavskega razreda, k odpravi koncentrirane moči in k odpravi pojavov hierarhičnih odnosov. Pojavi potrošništva, za katere Klinar ugotavlja, da so prisotni v socialističnih državah, dajejo tudi pomen materialnim statusnim simbolom. Zdi se nam pomemben avtorjev memento, da so med pojavi, ki napajajo potrošniško vedenje tudi hitri, nekontrolirani in neselektivni vzponi; še posebej tisti, ki potekajo po poteh, ki niso povezane z znanjem, delom in demokratičnimi dejavnostmi. Klinar pa seveda sodi, da bi sodobne socialistične družbe mogle usmeriti svoje napore v to, da bi se povečal pomen nematerialnih statusnih simbolov, ki izražajo izobrazbeni in poklicni položaj posameznikov in skupin, njihovo splošno kulturno raven, humane vrednote.

Četrto poglavje posveča razredni strukturi v socialističnih družbah. Izčrpno se poglobi v opredelitve razredne strukture in delavskega razreda v jugoslovanski družbi. Zavzema se za to, da je pri raziskovanju razredne strukture jugoslovanske družbe nujno izhajati iz tega, da ne gre za eno razredno relativno homogeno strukturo, marveč da gre za heterogeno razredno strukturo, ko delavskemu raz-

redu in njegovim interesom nasprotujejo interesi nasprotnega razrednega pola. Pisec pripiše, da se teoretični modeli, ki jih v pričujočem poglavju obravnava, med seboj nasprotujejo in vabi k iskanju bolj izdelanega teoretičnega modela, ki bi bil hkrati ustrezen za empirično raziskovanje.

V predzadnjem poglavju knjige je govor o družbeni mobilnosti. Meščanske družbe, ki so se razvile z velikimi revolucionarnimi spremembami in kasneje tudi socialistične družbe, so veliko bolj dinamične družbe, v okviru katerih se dogajajo tako kolektivni vzponi in padci razredov in slojev kot tudi individualno spreminjanje družbenega statusa.

Klinarjevo delo sklepa poglavje o etničnih skupinah, ki predstavlja avtorjevo besedilo iz zbornika »Oblike združevanja in kultura«, ki je izšel pri Dopolni delavski univerzi Univerzum v Ljubljani. Omenimo naj, da avtor v tem poglavju šteje med etnične skupine, ki so bodisi zaradi etničnih ali narodnostnih ali rasnih ali jezikovnih ali drugih kulturnih značilnosti v podrejenem in neenakopravnem položaju na primer Slovence v Avstriji, Črnce v ZDA, Rome po svetu, Baske v Španiji, trajne in občasne emigrante.

Omenimo naj, da so v Klinarjevi knjigi vsakemu poglavju dodani instruktivni viri, ki široko zajemajo ne samo klasično marksistično literaturo, temveč tudi sodobno domačo in svetovno.

Gledano v celoti pričujoče delo kaže, da jugoslovanska (slovenska) sociologija ne stopica na mestu, temveč da se ustvarjalno razvija in posodablja, da se odpira k žgočim problemom sveta in naše (jugoslovanske) družbe ter da tudi na temelju empiričnih izsledkov prihaja do širših teoretičnih posploševanj.

NUOVA RIVISTA INTERNAZIONALE ŠT. 5. MAJ 1979

**Nikolaj Fëdorenko: Nove meje
ekonomske znanosti v Sovjetski zvezi**

Gospodarstvo Sovjetske zveze je danes gospodarstvo razvite socialistične družbe. Toda sovjetska družba ne spi na lovorikah, temveč se zaveda, da so ji potrebni večji uspehi in da je treba povečati učinkovitost sovjetskega gospodarstva. Zato so se v letih sovjetske oblasti tako kvantitativno kot kvalitativno razvile ekonomske znanosti. Po vseh republikah so formirali znamenite kolektive ekonomistov. Zdaj je že okoli 150 ekonomskih inštitutov, ki izdajajo letno nad 1000 knjig.

Zahvaljujoč tem inštitutom so danes že dodobra znani ekonomski zakoni razvoja socializma, razvili so matematične metode v ekonomski teoriji in ekonomska znanost dobiva velik vpliv na prakso upravljanja v gospodarstvu. Danes je ekonomska znanost usmerjena zlasti na tele raziskave:

- specifična narava razmerij med socialističnimi deželami in problemi integracije socialističnih ekonomij,

- znanstveno-tehnična revolucija in nova etapa v razvoju proizvodnih sil,

- medsebojna odvisnost med delavci in razvojem produkcijskih sil v socializmu,

- razvoj metod za usmerjanje socialnoekonomskih procesov,

- splošna kriza kapitalizma in nova vloga, ki jo prevzemajo socialistične dežele v svetovnem gospodarstvu.

Med najpomembnejšimi deli, ki so plod ekonomske znanosti, sta nedvomno enciklopedija *Politična ekonomija* in dva zvezka priročnika *Politična ekonomija*. Razen tega velja omeniti rojstvo novih disciplin (regionalna ekonomija in po-

membna teoretična dela, kot so: problemi politične ekonomije socializma in funkcioniranje ekonomije svetovnega socializma).

Značilno za ekonomsko znanost Sovjetske zveze je, da začenja reševati ne le ekonomsko problematiko, temveč tudi socialnoekonomsko, in da se čedalje bolj povezuje z matematiko in sociologijo. Ta povezava daje docela nova področja znanstvenih disciplin, kot so: ekonomska kibernetika, ekonomija ekologije, izdelovanje raznih ekonomskih modelov in drugo. Zato danes ni mogoče več govoriti le o ekonomski znanosti, temveč o sistemu ekonomskih znanosti, katerih podlaga je politična ekonomija socializma.

Rezultati takega načina raziskovanja ekonomskih problemov so zelo pomembni. Prispevale so že celo vrsto praktičnih rezultatov, med katerimi naj omenimo študije o razvoju tehnike in znanosti in njihov socialnoekonomski vpliv, študije o izboljšanju planiranja in študije v sistemu optimalnega delovanja gospodarstva.

Ko govorimo o novi zvrsti ekonomskih znanosti, ki uporablja matematične metode, ne smemo pozabiti, da ne gre za popolnoma nove stvari. Prav sovjetska ekonomska znanost je namreč veliko prispevala k uporabi matematičnih metod v ekonomski znanosti in k kvantitativni analizi. Omeniti velja medsektorske bilance, ki so se prvič pojavile v letih 1923—1924 in iz katerih so pozneje nastale znane *input-output* tabele, in Kantoroviča, ki je leta 1939 prvi objavil principe linearnega programiranja.

Angleški ekonomist Alfred Zauberman govori o matematični revoluciji v ekonomski znanosti Sovjetske zveze. Četudi nekateri sodijo, da je preveč matematike v sovjetski ekonomski znanosti, danes znanstveniki sovjetske zveze in tudi vodilni politiki priznavajo pomembnost

matematične smeri v ekonomski znanosti. Res je, da se uporablja v sovjetski ekonomski teoriji analitičen instrumentarij, ki ga uporabljajo meščanski ekonomisti. Toda medsektorske tabele, linearno programiranje in produkcijske funkcije so postali instrumentarij svetovne ekonomske znanosti in zato tudi sovjetske.

Z matematičnimi metodami so bile v ekonomski znanosti Sovjetske zveze izdelane pomembne raziskave s področja meril ekonomske optimalizacije, o problemu družbene koristnosti, o učinkovitosti izkoriščanja naravnih virov in dela in drugo. Ob tem moramo poudariti, da je bil ves razvoj ekonomskih znanosti mogoč prav z razvojem elektrotehnike, zlasti računalnikov tretje generacije, ki

so nastali kot produkt tesnega sodelovanja znanstvenikov in delavcev Sovjetske zveze in cele vrste znanstvenikov drugih socialističnih držav.

Najpomembnejši korak naprej, ki so ga omogočile matematične metode v ekonomskih znanostih, je zlasti izdelava prvega modela za Gosplan Sovjetske zveze in izdelava modela za zbiranje in izdelavo informacij za planiranje in vodenje narodnega gospodarstva. Zlasti je pomembna izgradnja zadnjega modela, ki je enkraten in ki ga ne more zgraditi niti najbolj razvita kapitalistična država; takšen sistem namreč lahko zgradi le družba, kjer so produkcijska sredstva družbena lastnina.

Povzel: J. Škerjanec

Kulturni radnik (Zagreb)

št. 5/1979

Članki, razprave: ZORAN MALENIČA: Štrajki v Jugoslaviji kot oblika razrednih konfliktov; ADOLF DRAGIČEVIČ: Vzroki za napačne usmeritve in zaostajanja politične ekonomije; *Socializem in teorija:* VANJA SUTLIČ: Pogoj za nek razgovor; HOTIMIR BURGER: Moderna družba in socializem; VELJKO CVJETIČANIN: Marksizem in socialne sile; MILOJE PETROVIČ: Mao Ce Tungova teorija protislovij; ERIC HOBSBAWM: Intelektualci in delavsko gibanje; *Vidiki sodobnosti:* SRĐAN VRCAN: Opombe k tekstu G. Girardija »Kristjani v graditvi Evrope«; GIULIO GARARDI: Kristjani v graditvi Evrope; *Ideje, pogledi, mnenja:* BISERKA CVJETIČANIN: Kulturni stiki med Evropo in Afriko; GVOZDEN FLEGO: O Bhagavadgiti, »hinduističnem evangeliju«; SILVIJA SIMIĆ: Marksizem in človek; JASENKA PLANINC: Hermenevitična filozofija in sociologija umetnosti.

Pogledi (Skopje)

št. 5/1979

In memoriam: Video Smilevski (1915 do 1979); Trideset let od osvoboditve in zmage nad fašizmom; *Članki:* ALEKSANDAR NOVAČIĆ: Kitajski spopadi z levičarstvom; TIHOMIR JOVANOVIČ: Teoretski in praktični vidiki verižnega plačevanja in poravnave računov z vrednostnimi papirji; PETER KLINAR: Življenjski stil v SR Sloveniji; SLAVKA FIDANOVA: Napredne sile v Makedoniji v času minhenskega sporazuma; *Dokumenti:* GYÖRGY LUKÁČZ: Preživelo pojmovanje; *Pogledi:* DANČO PETROVSKI: Boj makedonskega ljudstva za nacionalno in social-

no osvoboditev in mednarodno delavsko gibanje; *Intervju:* MANUEL ASCARATE: Pogovor o evrokomunizmu (spraševal je Aleksandar Ačkovski); *Priказi.*

Savremenost (Novi Sad)

št. 11/1979

V žarišču: O avtonomiji Vojvodine; *Politična dogajanja:* MILAN MALI: Specifičen značaj in razvoj avtonomije v jugoslovanskem federalizmu; TODO KURTOVIČ: Vloga ideologije; *Teoretsko osmišljanje politike:* Pogovor o avtonomiji Vojvodine; *Izkustva prakse:* Pogovor z delom aktiva delavcev komunistov v Srbobranu na temo »Avtonomija Vojvodine«; *Pogledi in mnenja:* TIHOMIR ŠUVAKOV: Leninov prispevek k teoriji regionalnega gospodarstva; DUŠANKA MANIĆ: Urejanje enakopravnosti narodov in narodnosti v statutih občin v SAP Vojvodini; NENAD VUNJAK: O ciljih v ekonomiji; FUAD MUHIĆ: Zveza komunistov Jugoslavije in farsa z »neoibejevstvom«; GYÖRGY LUKÁČZ: Objektivne osnove odtujenosti in njeno odpravljanje (prevod); *Pogledi:* ALEKSANDAR RAIĆ: Subjektivne sile socializma; MILAN MALI: »Evrokomunizem« (Ob knjigi Dušana Popovića Evrokomunistične poti v socializem); SPASOJE BJELICA: O knjigi Danila Markovića »Družba in delovno okolje«; SAMUEL JOVANOVIĆ: Prispevek »Novoga života« k razvoju slovaškega zgodovinopisja v Vojvodini;

Opredeljenja (Sarajevo)

št. 11/1979

Družbeno-ekonomske teme: ŽARKO PAPIĆ: Opombe k aktualnim problemom srednjeročnega planiranja pri nas;

DRAGAN BAJIĆ: Udeležba v delitvi skupno ustvarjenega prihodka in dohodka; BOGDAN MRDOVIĆ: Ekonomski položaj družbenih dejavnosti; *Problemi razvoja BiH*: NEDELJKO MANDIĆ: Prispevek k obravnavi razvojne politike v obdobju 1981—1985; VOJISLAV BAJIĆ: Relativna raven (ne)razvitosti BiH; DIVNA JANKOVIĆ: Prebivalstvo v gospodarskem razvoju BiH; ANTE MARKOTIĆ: Regionalne značilnosti in tipi gibanja prebivalstva v SR BiH v letih 1961—1971; ANTE JEKAUC: Inovacije in tehnično-tehnološki napredek; *Marksizem, kultura, svoboda*: BLAŽENKA DESPOT: Socialistična družba in socialistična kultura; MUSLIJA MUHOVIĆ: Marxova kritika Stirnerjevega in Proudhonovega koncepta svobode; *Prevodi*: LESZEK KOLAKOWSKY: Socialistične ideje v prvi polovici XIX. stoletja in Marxov socializem; SAMIR AMIN: Zgodovinske osnove arabskega nacionalizma; *Izkušnja*: DRAGAN BARTOLOVIĆ: Socializem — nacionalizem — antikolonializem; NUSRET MUHOVIĆ: Smisel in razredna vsebina informiranja v delegatsko-skupščinskem sistemu; *Marksizem in samoupravljanje*: RADOŠ SMI-LJKOVIĆ: Interesi — politično grupiranje — politična akcija; *Prikazi*.

Pregled (Sarajevo)

št. 11—12/1979

Članki: TODO KURTOVIĆ: Nekaj o pogledu na odnos do religije in cerkve v socialistični samoupravni družbi; DRAGAN TAŠKOVSKI: Miti in stvarnost etnogeneze bolgarskega naroda; RATKO DUNĐEROVIĆ: Konceptcija socialno-psihološkega proučevanja razvoja samoupravljanja v naših organizacijah združenega dela; MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ: Mesto in vloga oboroženih sil v političnem sistemu; IVAN LOVRIC: Družbena samozaščita kot izraz in funkcija samoupravne družbe; VOJISLAV SESELJ: O konceptu oboroženega ljudstva v marksistični politični teoriji; MUJO SLATINA: Socializacijska funkcija pouka marksizma in teo-

rije samoupravljanja; MILENKO PEROVIĆ: Malomeščanstvo in snobizem; DANILO GAŠOVIĆ: Nietzschejev nauk o neprestanem vračanju starega in marksistična ideja napredka; *Pogledi*: HASAN SUŠIĆ: Subjektivne sile socializma; RADE PETROVIĆ: Znanstveni posvet »Nacionalno vprašanje v jugoslovanski teoriji in praksi — prispevek Edvarda Kardelja«; M. E.: Četrty kongres balkanologov v Ankari; *Prikazi*.

Gledišta (Beograd)

št. 11—12/1979

Raziskovanja: ZORAN VIDA KOVIĆ: Dinamika strukturalne krize sodobnega kapitalizma II; BLAŽENKA DESPOT: Um in sreča v relativno združenem delu (II); SERGEJ FLERE: Kakšna je družbena narava malih verskih skupnosti; ZORAN ĐURIČIĆ: Poskus razmejiti pojmov stroka in poklic; *Esej*: RADE KALIK: Pot k aktivistični teoriji spoznavanja v delu Noama Chomskega; *Prevod*: MARCELE MAUSS: Esej o darilu; *Dogajanja*: ADAM NINKOVIĆ: Humanistična vizija reforme izobraževanja; *Pogledi in prikazi*.

Marksistička misao (Beograd)

št. 6/1969

Naša glavna tema: Ideološka zavest in angažiranost komunistov; ANĐELKA MILIĆ: Delavski razred, avantgardna organizacija in njeno članstvo; VLADIMIR GOATI: Odnos članov zveze komunistov do ideoloških opredelitev Zveze komunistov; SILVANO BOLČIĆ: Zavest o načinu uresničevanja avantgardne vloge ZKJ; RATKO NEŠKOVIĆ: Komunisti in kritična zavest o državi; DRAGOMIR PANTIĆ: Teoretično znanje in obveščenost članov zveze komunistov; ANĐELKA MILIĆ: Akcijska pripravljenost članov ZK; SNEŽANA JOKSIMOVIĆ: Družbenopolitična dejavnost članov ZK; *Diskusija*: Z. Vidojević, M. Popović, I. Šiber, D. Mirčev, B. Despot, N. Jovanov, N. Toš;

Članki in študije: VUKAŠIN STAMBOLIĆ: Misel Edvarda Kardelja v razreševanju nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji; RUDOLF RIZMAN: Razvoj družbene biti nacije v socialistični samoupravni družbi; *Prispevki:* MITAR MIHALJICA: Uravnavanje odnosov na področju delitve dohodka; *Eseji:* VLADIMIR JOVIČIĆ: Književnost, zgodovina, sodobnost; VUK KRNJEVIĆ: O preteklosti, sedanjosti, prihodnosti; *Razprave:* Ob novi knjigi Branka Pribičevića Socializem kot svetovni proces; *Pogovor z avtorjem, Tematska bibliografija*

Socijalizam (Beograd)

Študije in članki: JOVAN ĐORĐEVIĆ: Dežele v razvoju in modernizacija političnega sistema in politične znanosti; FUAD MUHIĆ: Islamske institucije in nacionalizem; ALEKSANDAR M. VACIĆ: Socialistični gospodarski razvoj v luči zgodovinskih izkušenj; ZDRAVKO MUNIŠIĆ: Filozofska ortodoksost v ZSSR danes; MITAR MIHALJICA: Delitev osebnih dohodkov in njena strukturna obeležja; *Iz prakse za novo prakso:* BORIS ILJENKO: Skušnjave agitpropa in trga v družbenem položaju tiska; LJILJANA JOVIČIĆ: Osebnih dohodki v breme materialnih stroškov in iz sredstev skupne porabe; *Prispevki:* ĐURA KNEŽEVIĆ: Kadrovska politika in politični profesionalizem v ZK; SRĐAN KERIM: Geneza mednarodne dejavnosti Zveze soci-

alistične mladine jugoslavije; *Tuji avtorji:* YVON BOURDET: Gibanje sodbode po objektivnih zakonih znanosti; *Pogledi:* BORIS NONEVSKI: Izkušnje in skušnjave BITEF; *Prikazi.*

Opština (Beograd)

št. 7—8/1979

V središču: MILIVOJE ANDREJEVIĆ: Ustavni koncept krajevnih skupnosti; RADOVAN ŠTURANOVIĆ: Primerjava položaja krajevnih skupnosti v ustavi SFRJ in v ustavah republik in pokrajin; ZDRAVKO MLINAR: Velikost krajevnih skupnosti — instrument neposrednosti udeležbe v humanizaciji odnosov; ŽIVKO MARKOVIĆ: Krajevne skupnosti, TOZD in samoupravna interesna organiziranost; BOGOSLAV MIŠOVIĆ: Vloga družbenopolitičnih organizacij v krajevni skupnosti; BRANISLAV MIRIĆ: Družbeni in prostorski razvoj krajevnih skupnosti; JURAJ HRŽENJAK: Samoupravljanje v krajevni skupnosti; BOGOLJUB PAVLOVIĆ: Samoupravno planiranje v krajevni skupnosti; ROBERT KRAMER: Organizirana dejavnost potrošnikov v krajevni skupnosti in komuni; MILOŠ MIJAKOVIĆ: Nekatera aktualna vprašanja financiranja dejavnosti krajevnih skupnosti v Beogradu; *Tribuna:* MOMIR BRKIĆ: Krajevna skupnost Batajnica — priznanja, ki nalagajo dolžnosti; *Primerjava izkustev:* MILICA LAZAREVIĆ: Družbene akcije v Franciji za urejanje novih naselij; *Prikazi, recenzije.*

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

BRITOVŠEK Marjan: Leninov testament. Problemi. Lj., 1977, št. 173/175, str. 83—104.

DANON Jakov: Marksizam i savremeni razvoj bioloških nauka, Beograd, Naučna knjiga 1979. 164 str. — sig. II/14.742.

GRAMSCI Antonio: O državi. Izbor, prevod i predgovor Ivo Petrinović. Beograd, Radnička štampa 1979. 232 str. (Ideje, 5/2). — sig. I/2770-5/2.

KARDELJ Edvard: Filozofija in idejna vprašanja socializma. Anthropos, Lj., 1979, št. 1/2, str. 7—81.

MARX Karl: Buduće društvo. Izbor i predgovor Adolf Dragičević. Zagreb, Globus 1979. 404 str. (Biblioteka Novi svijet, 1) — sig. 14.229-1.

SCHAFF Adam: Pojemovni aparat marksistične teorije odtujitve. Anthropos, Lj., 1979, str. 311—326.

VELJAK Lino: Marksizam i teorija odraza. Filozofijski temelji teorije odraza. Zagreb, Naprijed 1979. 217 str. (Biblioteka Naprijed) — sig. II/14.755.

II. FILOZOFIJA

HEGEL G. W. F.: Subjektivna logika ili Učenje o pojmu. Prev. N. Popović. Predgovor i stručna redakcija G. Zaječaranović. Beograd, BIGZ 1979. 266 str. (Nauka i logike, 3) — sig. II/14.271-3.

HEIDEGGER Martin: Kant in problem metafizike. Sa davonskim saopštenjem i diskusijom između M. Heideggera i E. Cassirera. (Kant und das Problem der Metaphysik.) Prev. i predgovor M. Stanisavac, Beograd, Mladost 1979. XVIII+175 str. (Velika edicija »Ideje« 17) — sig. II/12.927-17.

JERMAN Frane: Logika za mlade. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1979. 145 str. (Novi vidiki, 24) — sig. 13.491-24.

KANT Immanuel: Kritika praktičkog uma. (Kritik der praktischen Vernunft.) Prev. D. Basta, Predgovor Vuko Pavičević. Beograd, BIGZ 1979. 177 str. (Filozofska biblioteka) — sig. II/14.757.

KELLNER Erich: Marksistična filozofija in kršćanske religije. Anthropos, Lj., 1977, št. 1/2, str. 237—243.

KOSOVEL Ivan: Heglova percepcija kršćanstva. Anthropos, Lj., 1979, št. 1/2, str. 390—404.

PETROVIĆ Gajo: Savremena filozofija. Ogleidi. Zagreb, Školska knjiga 1979. 368 str. (Savremena misao, 644) — sig. 13.346-644.

PETROVIĆ Miloje: Savremena jugoslovenska filozofija. Filozofske teme i filozofska situacija 1945—1970. Subotica, RU »Veljko Vlahović« 1979. 408 str. (Studije, 2) — sig. II/14.696-2.

—: RANI Hajdeger: Recepcija in kritika Bivstva i vremena. Priredili Danilo Basta i Dragan Stojanović. Predgovor —. Beograd, Vuk Karadžić 1979. 309 str. (Zodijak, 42) — sig. 11.320-47.

SUPEK Ivan: Filozofija znanosti i humanizam. Zagreb, Liber 1979. 367 str. (Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu) — sig. II/14.773.

ŽIŽEK Slavoj: Uvod u stalinsko hermenevtiko. Problemi, Lj., 1978, št. 177/180, str. 181 do 197.

III. SOCIOLOGIJA

ADAM Franko: Odprti skupinski intervju v sociologiji. Anthropos, Lj., 1979, št. 1/2, str. 96—104.

BARNET Richard J. & R. E. Müller: Globalni zahvat. (Global reach.) Moć multinacionalnih korporacija. Prev. I. Bičanić, N. Jovanović. Zagreb, Globus 1979. 546 str. (Biblioteka Novi svijet, 4) — sig. 14.229-4.

BROWN Lester R.: Svijet bez granica. (World without borders.) Prev. I. i J. Zupanov. Zagreb, Globus 1979. 342 str. (Biblioteka Novi svijet, 6) — sig. 14.229-6.

—: ČOVEK, priroda i ljudska naselja. Marks, Engels, Ljeningin. Izbor. Beograd, BIGZ 1979. 138 str. — sig. II/14.758.

—: ČOVEKOVA sredina i prostorno uređenje u Jugoslaviji. Pregled stanja. Beograd, BIGZ 1979. 154 str. ilustr. — sig. II/14.759.

FROMM Erich: Imati ili biti. (To have or to be.) Prev. G. Flego. Zagreb, Naprijed 1979. 224 str. (Biblioteka Naprijed) — sig. II/14.772.

- GORIČAR** Jože: Razprave in zapisi. Maribor, Obzorja 1979. 262 str. (Sociološka in politološka knjižica, 11) — sig. 13.281-11.
- JEZERNIK** Mišo: Potrebe in delovni potenciali ostarelih. Ljubljana, ISF 1979. loč. pag. ciklost.) — sig. IV/2768.
- JOGAN** Maca: Zihervlov odnos do meščanske sociologije. Naši razgledi, Lj., 1979. št. 22.
- JOVANOVIĆ** Neca: Radnički štrajkovi u SFRJ od 1958. do 1969. godine. Beograd, Zapis 1979. 230 str. (Biblioteka Dijalog) — sig. II/14.766.
- KERSEVAN** Marko: Družba — družbena formacija — globalna družba v historičnem materializmu. Problemi, Lj., 1977, št. 173/175 str. 105—113.
- KUVACIĆ** Ivan: Sociologija. Uvođenje u raspravu o aktualnim pitanjima suvremenog društva. Zagreb, Školska knjiga 1979. 215 str. (Suvremena misao, 646) — sig. 13.346-646.
- LASZLO** Ervin et al: Ciljevi čovječanstva. (Goals for Mankind.) Izvještaj Rimskom klubu o novim horizontima svjetske zajednice. Prev. Z. Vodinić. Zagreb, Globus 1979. 505 str. (Biblioteka Novi svijet, 2) — sig. 14.229-2.
- LEVI-STRAUSS** Claude: Totemizam danas. (Le totemisme aujourd'hui.) Prev. B. Čolović, B. Čolak-Antić. Beograd, BIGZ 1979. 140 str. (XX vek, 37) — sig. I/2680-37.
- MAKAROVIĆ** Jan: Vrednostna stališča kadrovske politike in kadrovskega planiranja. Organizacija in kadri, Kranj, 1979, št. 3—4, str. 255—264.
- MARINOVIĆ-UZELAC** Ante: Socijalni prostor grada. Zagreb, Liber 1978. 241 str. — sig. II/14.750.
- MILLS** Charles Wright: Bijeli ovratnik. (White collar.) Američke srednje klase. Prev. D. Mičunović. Zagreb, Naprijed 1979. 423 str. — sig. II/14.756.
- NAVILLE** Pierre: U susret automatiziranom društvu. (Vers l'automatisme social.) Problemi rada i automatizacije. Prev. I. Čosić. Zagreb, Školska knjiga 1979. 213 str. (Suvremena misao, 695) — sig. 13.346-695.
- : **NEPOKLICNO** prostovoljno preventivno in socialno-terapevtsko delo z otroki in mladino. Nosilec raziskave Bernard Stritih. Ljubljana, ISF 1979 —, 3 zv. — sig. IV/2769 —.
- TODOROVIC** Aleksandar: Neki problemi sociologije saznanja. Niš, Stručno udruženje studenata Univerziteta u Nišu 1979. 140 str. — sig. 14.237.
- ULE** Mirjana: Nekaj empiričnih podatkov o vlogi ženske in družine v samoupravni družbi. Ljubljana, FSPN 1979. 89 f. (Družbenopolitična aktivnost žensk na Slovenskem, 2). ciklost. — sig. IV/2760-2.
- IV. PSIHLOGIJA**
- MUSEK** Janek: Psihološka spoznanja kot izvor kritike znanosti. Anthropos, Lj., 1979, št. 1/2, str. 125—146.
- RUS** Velko S.: Nekateri problemi psihološkega preučevanja vrednot. Anthropos, Lj., 1979. št. 1/2, str. 170—179.
- TRSTENJAK** Anton: Psihologija dela in organizacije. Okviri sistemsko funkcionalni vidiki. 2. izd. Ljubljana, Univerzum 1979. 279 str. ilustr. (Strokovne publikacije: Izbrana dela) — sig. II/14.732.
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO**
- AMBROGIO** Ignazio: Ideologije i književnost. (Ideologie e tecniche letterarie.) Prev. s italijanskog D. Pantović-Vrbovac, I. Jovičić. Beograd, Slovo ljubve 1979. 180 str. (Biblioteka Eidos, 1). — sig. 14.2188-1.
- BEZDANOV** Stevan: Združeno delo in izobraževanje. (Udruženi rad i obrazovanje.) Prev. B. Samarin. Ljubljana, Delavska enotnost 1979. 210 str. — sig. 14.238.
- DAWKINS** Richard: Sebični gen. (The selfish gene.) Prev. J. Stakić. Beograd, Vuk Karadžić 1979. 254 str. (Zodijak, 45) — sig. 11.320-45.
- GIESZ** Ludwig: Fenomenologija kiča. (Phänomenologie des Kitsches.) Prev. S. Janković, S. Stanković. Beograd, BIGZ 1979. 163 str. (XX vek, 40) — sig. I/2680—40.
- KITANOVIĆ** Branko: Planeta i civilizacija u opasnosti. Beograd, Privredna štampa 1979. 376 str., ilustr. — sig. II/14.753.
- MANDIĆ** Igor: Šok sadašnjosti. Pristup medijskih kultura. Zagreb, Centar za informacije i publicitet 1979. 298 str. (Biblioteka komunikacijske znanosti, 3) — sig. 13.640-3.
- MEŽNARIĆ** Silva & Drago Rotar & Niko Toš: Kulturna aktivnost Slovencev. Raziskovalno poročilo, FSPN 1979. 76 str. (ciklost.) — sig. IV/2771.
- NEILL** A. S.: Slobodna deca Samerhila. (Summerhill.) Prev. D. Petrović. Beograd, BIGZ 1979. 296 str. (XX. vek, 39) — sig. I/2680-39.
- PAZ** Octavio: Luk i lira. (El arco y la lira.) Prev. R. Tadić. Beograd, Vuk Karadžić 1979. 280 str. (Zodijak, 43) — sig. 11.320-43.
- : **PRISPEVKI** Borisa Kidriča slovenski kultura. Ljubljana, CZ 1979. 79 str. (Plenum kulturnih delavcev OF, Sklic, 6) — sig. 14.168-6.
- PRNJAT** Branko: Kulturna politika. Beograd, Radnička štampa 1979. 171 str. — sig. 14.230.

—: UNIVERZA V LJUBLJANI, 60-letnica: (Prispevki sodelavcev). Naši razgledi, Lj., 28. 12. 1979, št. 24.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

BAKUNIN M. A.: Država i sloboda. Izbor R. Kalanj. Prev. K. Bašić et al. Zagreb, Globus 1979. XIV+355 str. (Biblioteka Prometej, 6). — sig. 14.228-6.

KAUTSKY Karl: Ortodoksni marksizam i reformizam. Izbor i predgovor I. Prpić. Prev. T. Marčetić, T. Martinović. Zagreb, Globus 1979. XXXV+302 str. (Biblioteka Prometej, 2) — sig. 14.228-2.

—: KOLEKTIVNO odlučivanje i odgovornost. Zbornik tekstova od antičke misli do danas. Ured. D. Tasić. Beograd, Radnička štampa 1979. 456 str. — sig. III/3248.

MILOSEVIĆ Nikola: Šta Lukač duguje Ničeju. Prilog istoriji i teoriji staljinizma. Beograd, Slovo ljubve 1979. 2 knj. (Biblioteka Eidos, 2) — sig. 14.218-2/1, 2.

—: »PERMANENTNA revolucija« i socijalizam u jednoj zemlji. Buharin et. al. Prev. V. Frangeš et. al. Zagreb, Globus 1979. XXIII+268 str. (Biblioteka Prometej, 1) — sig. 14.228-1.

PAIĆ Ivo: Diktatura proletarijata i sloboda. Ogled o revoluciji. Beograd, Radnička štampa 1979. 199 str. (Ideje, 5/1) — sig. I/2770-5/1.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

—: AKTUALNA idejnopolićna vprašanja pridobivanja, razporejanja in delitve dohodka in sredstev za osebne dohodke. 6. in 7. seja CK ZKJ. Ljubljana, Komunist 1979. 193 str. (Dokumenti) — sig. 14.241.

BEBLER Anton: Druženopolitićna vprašanja ljudske obrambe. Ljubljana, FSPN 1979. 118 f. (ciklost.) — sig. IV/2759.

DEDIĆ Milutin: Samoupravno planiranje kulture u osnovnim organizacijama rada. Beograd, Rad 1979. 31 str. (RU Rad i kultura, 1/10) — sig. 14.209-1/10.

DOLANC Stane: Naša stabilnost in prihodnost je v razvoju samoupravljanja, v stalnem razširjanju meja svobodnega človeka v jugoslovanski družbi... (30-letnica 1. delavskega sveta...) Delo, Lj., 7. 1. 1980.

—: DRUŽBENI dogovor o oblikovanju in izva-
janju kadrovske politike na območju ljubljanskih obćin... Ljubljana, Ljubljanske obćine, Skupščina mesta Ljubljane 1979. 43 str. — sig. 1614.

FLORJANČIĆ Jože: Priprave na program potrebn po kadrih za srednjeroćno obdobje 1979—1985 v OZD. Organizacija in kadri, Kranj, 1979, št. 3—4 str. 203—210.

KARDELJ Edvard: Politićni sistem soci-
tićne samoupravne demokracije. Ljubljana, DZS 1979. 459 str. (Samoupravljanje, 4) — sig. 14.220-4.

KARDELJ Edvard: Samoupravljanje in dru-
bena lastnina. Ljubljana, DZS 1979. 486 str. (Samoupravljanje, 1) — sig. 14.220-1.

RIBIĆIĆ Ciril: Abeceda delegatskega sistema. Priročnik za delo delegacij in delegatov. Ljubljana, Univerzum 1979. 52 str. + pril. (Druženbo izobraževanje, 65) — sig. I/2952-65.

SETINC Franc: Misel in delo Edvarda Kar-
delja. Ljubljana, Prešernova družba 1979. 263 str. ilustr. — sig. I/3002.

TITO: O kmetijstvu na vasi. (Ured., izbor in
priprava R. Kovaćević.) Izdali združeni ju-
goslovanski založniki. Ljubljana, Kmećki
glas 1979. XII+445 str. ilustr. — sig. 14.207.

—: TITO i revolucija. (Naućni skup »Josip
Broz Tito«, Kumrovec). Ured. D. Male-
tić. Beograd, Eksport-Pres 1979. 476 str.
ilustr. — sig. IV/2763.

VRATUŠA Anton: Bitka za boljše delo, za
većjo produktivnost, disciplino in varćeva-
nje mora v prihodnjem letu potekati prav
na vsakem delovnem mestu... ekspozice
skupščini SRS... Delo, Lj., 27. 12. 1979.

4. Delavska in progresivna gibanja:

—: EVROKOMUNIZAM i socijalizam. Izbor
V. Mikećin. Prev. S. Adum et al. Zagreb,
Globus 1979. XIII+620 str. (Biblioteka
Prometej, 3) — sig. 14.228-3.

—: NESVRSTANOST u suvremenom svijetu.
Ured. T. Butorac et al. Zagreb, Vjesnikova
press agencija 1979. XXV+932 str. ilustr.
— sig. II/14.743.

POPOVIĆ Dušan: Evrokomunistićki putevi u
socijalizam. Izbor i redakcija tekstova L.
Milovanović. Zagreb, Školska knjiga 1979.
271 str. (Suvremena misao, 631) — sig. 13.
346-631.

ZNIDARŠIĆ Vjekoslav: Borba za ustavnost i
demokraciju u Italiji. Beograd, Radnićka
štampa 1979. 246 str. (Ideje, 5/4.) — sig.
I/2770-5/4.

VII. POLITIĆNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

SFILIGOJ Nada: Osnove politićne ekonomije.
Ljubljana, FSPN-Univerzum 1979. 81 str.
— sig. II/14.774.

SKERJANC Janez: Ekonomski sistem in ekonomska politika Jugoslavije. 2. dop. izd. Maribor, Obzorja 1979. 236 str. (Marksistična knjižica, 9) — sig. 13.381.9.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

—: **DRUŽBOSLOVJE**. Ured. Frane Jerman. Ljubljana, CZ 1979. 327 str. (Leksikoni Cankarjeve založbe, 7) — sig. Č, P 14.018-7.

LONGUET R. J.: Moj pradjed Karl Marx. Prev. L. Grakalić. (Karl Marx mon arrière-grand-père.) Zagreb, Centar za informacije i publicitet 1979. 198 str. + pril. — sig. 14.225.

MATVEJEVIĆ Predrag: Za Buharina. Naši razgledi, Lj., 9. 11. 1979. št. 22.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

CHIODI Pietro: Sartre and marxism. Transl. by Kate Soper. Hassocks, Harvester Press 1978. XIV+162 str. (European philosophy & human science series) — sig. II/14.780.

DEMİN V. N.: Principy materialističeskoj dialektiki v naučnom poznanii. Moskva, Izd-vo Moskovskogo un-ta 1979. 182 str. (Dialektičeskij materializm) — sig. 14.233.

KOLAKOWSKI Leszek: Die Hauptströmungen des Marxismus. (Głównie nurty marksizmu.) Übersetzt von E. Kozłowski und F. Griesse. München-Zürich, Piper & Co. 1977—1979. 3 Bde. — sig. II/14.761-1, 2, 3.

MANDEL Ernest: The marxist theory of alienation. Three essays. By —, and G. Nowack. New York, Pathfinder Press 1976. 94 str.

MARX Karl: Critique de l'éducation et de l'enseignement. (Karl Marx, Friedrich Engels. Introduction, traduction et notes de Roger Dangeville. Paris, Maspero 1976. 285 str. (Petite collection Maspero, 171) — sig. I/2712-171.

III. SOCIOLOGIJA

BARTHOLOMEW David J. & A. F. Forbes: Statistical techniques for manpower planning. Chichester, John Wiley & Sons 1979. XII+288 str. — sig. II/14.763.

BOUDON Raymond: Effets pervers et ordre social. Paris, PUF 1977. 286 str.

CHODOROW Nancy: The reproducing of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender. Berkely, Univ. of California Press 1978. VIII+263 str. — sig. III/3242.

—: **CONTEMPORARY** sociology in Bulgaria. Selected studies. Ed. by Niko Yakhel. Transl. by Gocho Chakalov. (S'vremennata sociologija v B'lgarija: izbarni trudove.) Sofia, Publ. house of Bulgarian academy of sciences 1978. 459 str. — sig. III/3249.

CURTIN Katie: Women in China. New York, Pathfinder Press 1976. 95 str. ilustr. — sig. 14.208.

FISHMAN Joshua A.: Bilingual education. An international sociological perspective. Rowley, Mass. Newbury House 1976. XIII+208 str. — sig. II/14.767.

GLASSNER Barry & J. Freedman: Clinical sociology. New York, Longman 1979. VIII+422 str. ilustr. — sig. II/14.711.

GLENNON Lynda M.: Women and dualism. A sociology of knowledge analysis. New York, Longman 1979. VI+250 str. — sig. II/14.719.

GOODE William J.: The celebration of heroes. Prestige as a social control system. Berkeley, Univ. of California Press 1978. XV+407 str. — sig. II/14.740.

HIRSCH Fred: Social limits to growth. London, Routledge and Kegan Paul 1978. XII+208 str. — sig. II/14.749.

—: **ISTORIJA** buržuažnoj sociologiji XIX — načala XX veka. (Otv. redak. I. S. Kon.) Moskva, Nauka 1979. 342 str. (cir.) — sig. 14.232.

JÄGER Wieland: Katastrophe und Gesellschaft Grundlegungen und Kritik von Modellen der Katastrophsoziologie. Darmstadt, Neuwied, Luchterhand 1977. 198 str. (Soziologische Texte, 103) — sig. 7874-103.

LAPIDUS Gail Warshofsky: Women in Soviet society. Equality, development and social change. Berkeley, Univ. of California Press 1978. X+381 str. — sig. II/14.741.

—: **MANPOWER** planning in the civil service. Ed. by A. R. Smith. London, Her Majesty's stationery office 1976. VII+291 str. (Civil service studies, 3) — sig. III/3245-3.

—: **MATERIALIEN** zur Soziologie des Alltags. Hrgs. von Kurt Hammerich und Michael Klein. Opladen, Wes deutscher Vig 1978. 466 str. (Kölner Zeitschrift für Soziologie: Sonderheft, 20) — sig. II/3109-20.

OSIPOV G. V.: Sociology in the USSR 1965—1975. By —, and M. N. Rutkevich. London, Sage Publ. 1978. 160 str. (Current sociology — La sociologie contemporaine, vol. 26, 1978. No. 2.) — sig. II/2924-26/1978/2.

SESSOMS H. D. & H. D. Meyer & C. K. Brightbill: Leisure services. The organized recreation and park system. 5. ed. Englewood Cliffs, Prentice Hall 1975. VI+362 str. ilustr. — sig. II/14.745.

IV. PSIHOLOGIJA

—: DIFFERENTIATION between social groups. Studies in the social psychology of intergroup relations. Ed. H. Tajfel. London, Academic Press 1978. (European monographs in social psychology, 14) — sig. II/13.845-14.

BODEN M. A.: Piaget. Brighton, The Harvester Press 1979. 174 str. — sig. II/14.779.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

BEHRMAN Daniel: Science and technology in development. A Unesco approach. Paris, Unesco 1979. 104 str. ilustr. — sig. 14.215.

CHAFE W. H.: Women and Equality. Changing patterns in american culture. Oxford, Univ. Press 1978. XIII+207 str. (Galaxy Book, 531) — sig. 8094-531.

—: TECHNOLOGY and communist culture. Thesocio-cultural impact of technology under socialism. Ed. by F. J. Fleron. New York, Praeger 1977, XII+518 str. — sig. II/14.731.

WILLIAMS R. C.: Artists in revolution. Portraits of the Russian avant-garde 1905—1925. London, The Scholar Press 1977. X+242 str. ilustr. — sig. II/14.723.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

—: DÉTENTE and socialist democracy. A discussion with Roy Medvedev. Ed. by Ken Coates. New York, Monad Press 1976. IX+163 str. — sig. 14.219.

HALMOS Paul: The personal and the political. Social work and political action. London, Hutchinson 1978. 200 str. — sig. II/14.725.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

—: BIBLIOGRAFIJA sociologičeskoj literatury v SSSR. V: OSIPOV G. V.: Teorija i praktika sociologičeskikh issledovanij v SSSR. Moskva, 1979. str. 263—339. — sig. 14.217.

MARX Karl & F. Engels: Predmetny ukazatel' ko vtoromu izdanju Sočinenij K. Marksa i E. Engelsa 1-39 toma. Gl. redak. M. P. Mčedlov. Moskva 1979. (cir.) — sig. II/1981-PU.

—: TERMINOLOGY of documentation. A selection of 1200 basic terms published in English, French, German, Russian and Spanish. Compiled by G. Wersig, U. Neveling. Paris, The Unesco Press 1976. 274 str. — sig. P III/3246.

UDC 339.982(100):141.82(497.1)

CERNE, dr. France: Attempt to Construct a General Developmental Theory of the World
Teorija in praksa, Ljubljana 1980, Vol. XVII, No. 1. p. 8—29

The discussion is an attempt to develop the general model of socio-economic development into a more applicative theory for the interpretation and strategy of the present-day and future world. Taking Marx's socio-economic model of development as a starting point of the discussion, the author tries to give it a more concrete form by introducing instead of one, two worlds and introducing time as a heterogeneous category, and by placing greater emphasis on social consciousness than this is the case in the so called standard interpretation of Marx's theory. While characterizing the differentiation of the world as that concerning the economic differences and the differences in social order in general, the author tries to prove that the law of different productivity and herewith different economic values of production, is the first, while the »law« of different social consciousness the second differentiator of the world, i. e. world's development, be it in the sense of progress or regression. If in the first case this law should be maintained, it should be corrected in the second. On this basis further contradictions among two or even three worlds, among blocks and the struggle for the establishment of a new international economic and political relations are explained.

UDK 339.982(100):141.82(497.1)

CERNE, dr. France: Poskus izdelave obče teorije razvoja sveta
Teorija in praksa, Ljubljana 1980, let. XVII, št. 1, str. 8—29

Avtor poskuša v razpravi obči model družbeno-ekonomskega razvoja nadalje razviti v bolj aplikativno teorijo za razlago in strategijo sveta danes in v prihodnosti. Pri tem mu je Marxov socioekonomski model razvoja izhodišče razprave, s tem da skuša model konkretizirati tako, da uvaja namesto enega dva svetova, da uvede čas kot heterogeno kategorijo, da daje družbeni zavesti večji pomen kot pa ga srečamo v t. i. standardni interpretaciji Marxove teorije. Ko karakterizira različnost (diferenciacijo) sveta v gospodarsko in splošno družbeno ureditveno različnost, avtor dokazuje, da je zakon različne produktivnosti in s tem različnih ekonomskih vrednosti produkcije prvi, »zakone« različne družbene zavesti pa drugi diferenciator sveta oziroma svetovnega razvoja v progresivnem in regresivnem pomenu. Če je v prvem pomenu to zakonitost potrebno ohraniti, jo je v drugem potrebno korigirati. Na tej osnovi avtor razlaga nadalje nasprotja med dvema ali celo tremi svetovi, med bloki, boj za novo ureditev mednarodnih gospodarskih in političnih odnosov.

ORGANIZACIJO IN IZVEDBO OKROGLE MIZE »POLOŽAJ IN VLOGA POLITIČNIH ZNANOSTI V DEŽELAH V RAZVOJU« SO OMOGOČILI:

-
2. **IGRAD CELJE**, gradbeno industrijsko podjetje

 3. **TKANINA CELJE**, TOZD Maloprodaja

 4. **IZLETNIK CELJE**, prometno, gostinsko in turistično podjetje

 5. **AERO CELJE**, kemična, grafična in papirna industrija

 6. **TRANSPORT KRŠKO**

 7. **IZVRŠNI SVET SO ŠENTJUR** pri Celju

 8. **SOZD »REK VELENJE«, DO**
ELEKTROSTROJNA OPREMA Preloge

 9. **ZLATARNE CELJE** Proizvodnja zlatega nakita,
predelava plemenitih kovin,
rafinacija, izdelava zobnega zlata, export-import,
konsignacija, zastopanje tujih firm, trgovina na veliko in malo.
-

Rudarsko
elektroenergetski
kombinat
n. o. sol. o., Velenje

-
11. **IZVRŠNI SVET SO CELJE**
-

12. KOVINOTEHNA CELJE

» KOVINARSKA «

TOVARNA INDUSTRIJSKE OPREME IN KONSTRUKCIJ P. O.

KRŠKO

14. OBČINSKA KONFERENCA ZKS ŽALEC

15. ZAVOD ZA NAČRTOVANJE ŽALEC

16. OBČINSKI SINDIKALNI SVET ŽALEC

17. SKUPŠČINA OBČINE ŽALEC

18. GRADIS CELJE

19. ZDRAVSTVENI CENTER CELJE

20. EMO CELJE

21. MERX CELJE

22. RAZVOJNI CENTER CELJE

23. ŽELEZARNA ŠTORE

24. TOVARNA CELULOZE »ĐURO SALAJ«

KRŠKO

proizvaja beljeno in nebeljeno celulozo, lesovino, tiskovne papirje ter opravlja montažo in izdelavo strojnih naprav za papirno industrijo

25. OBČINSKI KOMITE ZKS VELENJE

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Stane Dolanc: Teorija in družbena praksa

Jože Šter: Materializem in morala

Andrej Kirn: Znanost, marksizem, teologija

Peter Klinar: Procesi socializacije in etnične identifikacije druge generacije migrantov

Drago Flis: Ameriško-iranska navzkrižja

Mihael Kunaver: Ekonomski problemi sveta in energetska kriza

Čavlat 1979: Z znanstvenega posveta na temo »subjektivne sile socializma« objavljamo prispevke Andreja Kirna, Branka Pribičevića, Tadeusza Jaroszewskega in Pedra Vuskovića